http://www.turkceciler.com/

ATALAR SÖZÜ

Abanın kadri yağmurda bilinir.
Her şeyin bir değeri vardır. Bir şeyin gerçek değeri (kadri) ise, ona gerçekten ihtiyaç duyulduğu zaman ortaya çıkar.

Abdala "kar yağıyor" demişler, "titremeye hazırım" demiş.
Yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşayıp eziyet çekmekte olan kimseler, karşılaşacakları zor şartlardan endişe duymazlar. Çünkü onlar bu şekilde yaşamaya alışıktırlar.

Abdal ata binince bey oldum sanır, şalgam aşa girince yağ oldum sanır.
Kimi görgüsüz ve eğitimsiz kimseler bir rastlantı sonucu lâyık olmadıkları önemli bir işin başına geçseler ya da bir mevki elde etseler, aptalca davranmaya, o yerin adamı gibi görünmeye ve böbürlenmeye başlarlar. Dahası, bunun kendi hakları olduğunu da ileri sürerler.

Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.
Kimi insanlar yaptıkları işten zevk duyarlar ve onu bırakmak istemezler; bu işi sürekli olarak, tekrar tekrar yapmaktan da hiç bıkkınlık duymazlar.

Abdalın dostluğu köy görünceye kadar.
Çıkarı için yakınlık gösterip dostluk kuran kimse, beklediği yararı elde ettikten, işini yürütecek başka yollar bulduktan sonra sizinle olan ilişkisini keser.

Abdal (derviş) tekkede, hacı Mekke`de bulunur.
Hemen herkesin ilgi duyduğu bir alanı, kendine özgü bir işi vardır. İlgi duyduğu alan ya da iş neredeyse kişi de orada bulunur.

Acele bir ağaçtır, meyvesi pişmanlık.
Telâşla, sabırsızca ve ivedilikle yapılan işler genellikle kötü sonuçlar doğurur; kişiyi pişmanlığın içine iter.

Acele ile menzil alınmaz.

Telâşlanıp ivmekle, sabırsız davranmakla daha çabuk sonuç alacağımız, başarı kazanacağımız sanılmamalıdır. Bilinmelidir ki her işin bir süresi vardır.

Acele işe şeytan karışır.
Düşünüp taşınmadan, çabuk davranılarak yapılan işten iyi sonuç beklenmemelidir; o iş ya yanlış ya da bozuk olur.

Acemi katır kapı önünde yük indirir.
Bir işin yabancısı olan, bir işe alışmamış, beceriksiz ya da anlayışsız kişi, kendisinden beklenen işi eksik yapar ve istenildiği gibi yerine getiremez; daha başlangıç anında veya en önemli yerinde işi bırakıverir.

Acıkan doymam (sanır), susayan kanmam sanır.
Uzun süre bir şeyin yokluğunu çekip ona ihtiyaç duyan kimse, o şeyden ne kadar çok elde ederse etsin tatmin olmaz; kendisine yetmeyeceği duygusu içinde bulunur.

Acıkmış kudurmuştan beterdir.
Bir şeyden uzun süre yoksun kalan kimse, onu gördüğü anda ele geçirmek ister; kendinden geçercesine ona saldırır, sanki kudurmuş gibidir, gözü hiçbir şeyi görmez, tek düşündüğü uzun süre yokluğunu çektiği o nesnedir.

Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur.
Bir kimsenin acınmasına yol açar, başkalarını ona merhamete getirirseniz, o kimse yerli yersiz yardım dilemeye başlar ve gittikçe arsızlaşır; bunun yanında kimilerinin hakkını kısar, emeklerinin karşılığını vermez ve onları aç-yoksul bırakırsanız, onlar da hırsızlık yapmaya başlarlar.

Acı patlıcanı kırağı çalmaz.
Kötü durumda olan bir kimseyi, ortaya çıkacak yeni kötü durumlar etkilemez; pek çok zorluğa katlanabilir; çünkü o, böylesi kötü durumlara alışmıştır. Ayrıca, işe yaramayacak hâle gelmiş kimseler de, tutar bir yanları olmadığı için felâketlerden çekinmezler.

Acı (kötü) söz insanı (adamı) dininden (çıkarır), tatlı söz (dil) yılanı deliğinden (ininden) çıkarır.
Onur kırıcı, sert, kötü sözler insanı öfkelendirir; sabrını taşırır, çileden çıkarır, hoş olmayan davranışlara sürükler. Bunun aksine yumuşak, tatlı, hoş sözler de öfkeli, geçimsiz, saldırgan insanları yatıştırabilir; zarar vermelerinin önüne geçip onları doğru yola sokabilir.

Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez.
Aç, yemek yeme ihtiyacı olan, yemesi gereken kimsedir. Bu insanın düşüncesi de karnını doyurmaktır. Onun bu isteği kimi özürlerle giderilip geçiştirilemez, böyle yapılmak istenirse kimi anlamsız ve aşırı davranışlara kaymasına neden olunur. Çocuklar da bir şey istediler mi hemen onun yerine getirilmesini isterler, beklemek nedir bilmezler.

Aç (arık) at yol almaz, aç (arık) it av almaz.

İş gördürülen kimselerden verim umuluyorsa onlar aç, yoksul ve zaruret içinde bırakılmamalı, her yönden tatmin edilmelidirler.

Aç ayı oynamaz.
Kendisinden iş beklenilen kimseden emeğinin karşılığı esirgenmemelidir; insan ya da hayvan olsun, çalışan mutlaka doyurulmalıdır.

Aç bırakma hırsız edersin, çok söyleme arsız (yüzsüz) edersin.
Yönetiminde bulunan, gözetiminde olan kimseleri maddî ve manevî yönden tatmin etmelisin. İnsanları bu yönlerden sıkıntıya düşürür, emeklerinin karşılığını vermez, kötü muameleye maruz bırakırsan yanlış yola saparlar; söz dinlemez olurlar, arsızlaşırlar.

Aç doymam, tok acıkmam sanır.
Uzun süre yokluk içinde olan aç insan elde ettiğinden çoğunu ister, tatmin olmaz, yetmeyeceği duygusunu taşır. Tok, yani varlıklı insan ise var olanla yetinir gibidir, elindekilerin bir gün gelip tükeneceğini düşünmez, yeni kazanç yollarına başvurmaz, dahası elindekileri bilinçsizce harcamaya devam eder.

Aç elini kora sokar.
Aç ve yoksul insan, zorunlu ihtiyaçlarını gidermek için canı pahasına bile olsa her türlü tehlikeye atılmaktan çekinmez.

Aç gözünü, açarlar gözünü.
Uğraşılarında, giriştiğin işlerinde uyanık bulunup dikkatli olman gerekir; yoksa umulmadık, beklenmedik bir anda büyük zararlarla karşı karşıya kalabilirsin. Bu belâdan sonra aklın başına gelir ama iş işten geçmiş olur.

Açık ağız aç kalmaz.
Çalışan, didinen, ne istediğini bilen, bıkmadan usanmadan bunu dile getiren kişi geçim yolunu bulur; muhtaç duruma düşmez, aç kalmaz.

Açık yaraya tuz ekilmez.
Acısı ve derdi taze olan bir kimsenin üzüntüsünü artıracak söz ve davranışlardan kaçınmak gereklidir.

Açık yerde tepecik kendini dağ sanır.
Kıymetli, yetenekli kimselerin bulunmadığı veya az bulunduğu bir yerde, kendinde az da olsa bir şey bulunan kimse böbürlenmeye, büyüklük taslamaya başlar.

Açılan solar, ağlayan güler.
Hayatta hemen her şey bir değişimin içindedir, olduğu gibi kalmayıp tersine dönebilir, güzel çirkinleşebilir; mutsuz mutlu, yoksul da zengin olabilir.

Açın gözü ekmek teknesindedir (olur).
İnsanın tek amacı, öncelikle kendisi için gerekli, yaşaması için zorunlu olan, yokluğunu çektiği şeyi elde etmektir.

Açın karnı doyar, gözü doymaz.
1. Bir şeyin uzun süren yokluğu açlık ve doyumsuzluk duygusuna iter insanı; bu insan hiç doymamış, aç kalacakmış gibi davranır; gözü nesnelerde kalır, o nesneleri kaybedecek sanısına kapılır. 2. İhtiraslı kişi elindekiyle yetinmez, daha fazlasını ister.

Aç kurt bile komşusunu dalamaz.
Komşu hakkı çok yücedir. Komşuya hangi şartlarda olursa olsun, aç ya da zengin iyi davranılmalıdır. Çünkü toplumun dirlik ve düzenliği bir yönüyle buna bağlıdır.

Açma sırrını dostuna, o da söyler dostuna.
Sır özeldir ve gizli tutulmalıdır. Onun gerçekten duyulup yayılması istenmiyorsa, dosta bile açılmamalıdır. Açılırsa o da ağzından kaçırabilir ya da yakınına anlatabilir, bunu başkaları duyabilir, saklamaya çalıştığın şey sır olmaktan çıkar, yayılır.

Aç ne yemez, tok ne demez.
Yoksul kişi ihtiyaç duyduğu şeyin en kötüsüne bile razı olur; iyisini, kötüsünü arayacak durumda değildir. Oysa varlıklı kişi için durum farklıdır, o her zaman daha iyisini ister, en güzel şeylerde bile bir kusur bulur, mırın kırın eder.

Aç tavuk (düşünde) kendini buğday (arpa, darı) ambarında sanır (görür).
Yoksulluk çeken, varlık yüzü görmeyen kişi sürekli ihtiyaç duyduğu şeylerin hasretini çeker; kendisini onları elde etme hayaline kaptırır, olmayacak düşler kurar.

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.
Hoşuna gitmeyecek sözler söylenmesine, hakkında kötü şeylerin ortaya çıkmasına yol açmak istemiyorsan karşındakini kızdırma.

Aç tokun yüzüne bakmakla doymaz.
İnsan ihtiyaç duyduğu, sürekli yokluğunu çektiği şeyleri varlıklı kimselerde görmekle onlara sahip olmuş sayılmaz. Tatmin olabilmek için onları gerçekten elde etmelidir.

Adalet ile zulüm bir yerde barınmaz.
Bu iki şey tamamen bir birinin karşıtıdır. Hak, hukuk ve doğruluğun bulunduğu yerde zulüm olamaz, zalimler bulunamaz. Zulmün bulunduğu yerde ise hak yeme, sömürü, eğrilik, azgınlık vardır ve orada da ne adalet ne de âdil vardır.

Adam adama her daim muhtaç (gerek olur).
Tek başına yaşamak oldukça zor olduğundan insanlar bir arada yaşarlar, dayanışmaya gerek duyarlar. İhtiyaçlar bu sayede karşılıklı olarak giderilir. Bu bakımdan hiçbir insanı küçümseyip yararsız saymamalı; olur ki bir gün, hiçlenen o insanın yardımına gerek duyulabilir.

Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil (Adam adama yük olmaz).

Birileri gelip konuğumuz olabilir, evimizde kalabilir. Bu konuk tıpkı can gibidir; can nasıl gövdeye geldiği gibi gidiyorsa, konuk da günün birinde geldiği gibi gidecektir. Bu sebeple yanımıza gelen arkadaş, dost, yakın ve konuklarımızdan yaka silkmemeliyiz.

Adam adamdan korkmaz, utanır (hatır sayar).
Bir kimse kendisine yapılan kabalık, kötülük karşısında sert tepki göstermiyor, benzer bir şekilde karşılık vermiyorsa, bu korktuğundan değildir; hatır saydığındandır, utandığındandır, duygularına egemen olduğundandır.

Adam adam denmekle adam olmaz.
Değerleri olmadığı hâlde değer verip saygı duyarak, bazı unvanlar vererek, överek, pohpohlayarak bir kimseyi iyi yetişmiş, değerli bir kimse yapamayız. Gerçek şahsiyet, olgunluk, insana yakışacak durum, tutum ve davranış insanın kendinde bulunmalıdır.

Adam adamdır, olmasa da pulu; eşek eşektir, olmasa da çulu.
Bir kimsenin toplumdaki seçkin yeri ve önemi zengin ya da yoksul hâliyle ölçülemez. Kimi insanlar son derece yoksuldurlar ama kendilerinde bir adamlık vardır. Kimileri de zengindir ama insanlıktan nasiplerini almamışlardır. Dolayısıyla yoksul olmak insanın değerini düşürmez, zengin olmak da değerini artırmaz.

Adam adamı bir kere (defa) aldatır.
Bir kimse, huyunu suyunu bilmediği bir kişiye bir kez aldanır; bir daha aldanmaz. Çünkü bir kez aldanmış ve ders almıştır. Artık kendini ona göre ayarlar, karşı tarafın düzenbaz olduğunu bildiği için tedbir alır, düzenbaz ne derse desin inanmaz ve tuzağına düşmez.

Adama dayanma ölür, duvara (ağaca) dayanma yıkılır (kurur).
İnsanlar hayatları boyunca birbirlerine destek verirler, yardımcı olurlar. Ne ki her destek ve yardım sürekli olmaz. O hâlde insan, yapacağı işlerde başkalarının yardımına ve desteğine değil, öncelikle kendi gücüne, bilgi ve becerisine dayanmalı ve güvenmelidir.

Adam ahbabından bellidir (Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu diyeyim).
İnsan daha çok anlaştığı, huyunu suyunu bildiği, sevdiği, yanında bulunmaktan hoşlandığı kimselerle arkadaşlık kurar; dostluk eder. Dolayısıyla bir kimsenin iyi ya da kötü olduğu, arkadaşlık kurduğu kimsenin kişiliğine bakılarak anlaşılabilir.

Adamak kolay, ödemek güçtür.
Bir işi yerine getireceğim demek, davranışıyla ya da tutumuyla o işi yapacağım duygusu uyandırmak, umut vermek kolaydır. Ne var ki yerine getirmek ve yapmak güçtür. Çünkü bu, bir çabaya, bir maddeye ya da bir paraya dayanır; bunlar da zor sarf edilir şeylerdir.

Adamın (insanın) adı çıkacağına (çıkmaktansa) canı çıksın (çıkması yeğdir).
Toplumun bir insan hakkında verdiği yargı kolay kolay değişmez. Eğer bir adamın adı kötüye çıkmış, bu yanıyla şöhret bulup tanınmışsa, bu durum onun için katlanılmazdır. Nereye gitse kötü yanı yüzüne vurulacak, itilip kakılacak, aşağılanıp toplum dışına itilecektir. Böyle bir hayatı yaşamak, o insan için yaşarken ölmek demektir.

Adamın iyisi alış verişte belli olur.
Alışveriş bir insanın karakterini, iyi ya da kötü oluşunu belirleyen en önemli ölçütlerden biridir. Alışveriş her şeyden önce çıkara dayanır. Birçok insan da çıkarı için ahlâk kurallarını çiğnemekten kaçınmaz. Bunu anlamanın en iyi yolu da kişiyi alışverişte denemektir. Alışveriş sırasında hileye başvurmayan, hakkı gözeten, yalan söylemeyen, ahlâksız yollara sapmayan kimse iyi insandır.

Adamın iyisi iş başında belli olur.
İnsanı gösteren sözü değil, işidir. Bir insanın gerçek değeri; becerikli mi beceriksiz mi, çalışkan mı tembel mi, başarılı mı başarısız mı, iyi mi kötü mü olduğu yaptığı işlerle, çevresindekilere karşı takındığı tutumla ölçülür.

Adamını yere bakanından, suyun ağır (sessiz) akanından kork (sakın).
Genellikle sessiz akan sular derin ve tehlikeli olurlar. Bir olay karşısında duygu ve düşüncelerini açığa vurmayan, niyetini belli etmeyen, sessiz kalan kimseler de ağır akan suya benzerler. Sinsidirler, içlerinde besledikleri kötülükleri hissettirmezler, bu bakımından sakıncalıdırlar.

Adam olana bir söz yeter.
İyi yetişmiş, kişilikli, anlayışlı, duyarlı kişiler kendilerine söylenen sözü, ilk söylenişinde anlarlar ve sözün gereğini yerine getirirler. Bir sözü defalarca söyleten, söyleyeni zorlayan, çıkmaza sokan kimselerde ise, bir kavrayış noksanlığı, bir ahlâk eksikliği var sayılabilir.

Âdemoğlu (insanoğlu) çiğ süt emmiştir.
Başlangıcından bu yana nankörlük insanoğlunun değişmez bir sıfatı olagelmiştir. Yapılan bir iyiliğe karşı, çokluk kötülükle cevap vermek, insanın atamadığı huylarındandır. Sanki bu, insanda değişmez bir hâldir. Bu bakımdan insanoğlu güvensizdir, ona karşı daima dikkatli olunmalıdır.

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.
Büyüklerin küçükler üzerinde büyük bir etkisi vardır. Çocuklar, çokluk büyüklerini örnek alırlar. Onlardan ne görürlerse onu yapmaya çalışırlar. Bu sebeple, anne-babanın çocuklar, büyüklerin de küçükler üzerindeki etkisi, eğitim açısından oldukça önemlidir.

Ağacı kurt, insanı dert yer.
Ağaç kurdu, içine yerleştiği bir ağacı veya tahtayı özünden, içten içe yiyerek çürütür ya da kurutur. Dert ve üzüntü de tıpkı ağaç kurdu gibidir. İnsanı içten içe yıpratır, perişan eder, dayanıksız kılar, yiyip bitirir.

Ağaç kökünden yıkılır.
Ağacı ayakta tutan, onu toprağa bağlayan kökleridir. Onun bütün dallarını kesebilirsiniz, ancak yıkamazsınız. Yıkmak için köklerini topraktan çıkarmak zorundasınız. Bir aile, toplum ya da düzen de tıpkı ağaç gibidir. Onu da ayakta tutan bir temel (kök) vardır. Kimi ayrıntılarını (dallarını) yok edebilirsiniz, ancak yıkıp bozamazsınız; yıkmak için temelini sarsmak, ana noktalarını bozmak zorundasınız.

Ağaç yaprağı ile güzeldir (gürler).
Bir ağacı güzel gösteren, verimli kılan, canlı tutan yaprakları, çiçekleri ve meyveleridir. Varlığını ancak bunlarla kanıtlar. İnsanlar da böyledir. İnsan ailesi, çocukları, yakınları ve dostları ile bir bütün oluşturup varlık gösterebilir. Eğer bunlardan mahrum olursa yapraksız, çiçeksiz ve meyvesiz bir ağaç gibi kalır ortada; cansız, kurumuş gibi, güçsüz ve verimsizdir.

Ağaç yaş iken eğilir.
Çocuklar mutlaka küçük yaşta eğitilmelidirler. Bu yaşlarda işlenmeye, her türlü bilgiyle donatılmaya elverişlidirler. Zaman geçip de büyüdükçe eğitilmeleri zorlaşır. Yaşlı insan kolay kolay eğitilmez. Onlar tıpkı kuru bir ağaç gibidirler. Eğilmezler, buna zorlanırlarsa kırılırlar. Bu sebeple onlara yeni bir davranış kazandırmak imkânsız gibidir.

Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.
Yüce Allah, her canlıyı yaratırken onunla birlikte rızkını da yaratır. Ancak insanlar aç gözlülük edip kimilerinin hakkını gasbederler, rızklarına el koymaya çalışırlar. Dolayısıyla kimileri aç ve yoksul kalır. İnsanlar bu tavırlarından vazgeçmiş olsalar, herkesin rızkının kendisine yeter olduğu apaçık ortaya çıkacaktır.

Ağır giden yol alır, hızlı giden yolda kalır.
Gittiğimiz yolda, tuttuğumuz işte ilerlemek istiyorsak acele edip telâşa düşmemeliyiz. Yavaş yavaş ama güvenli, gerekli bir tempoda, emin adımlarla yürümeliyiz. Böyle hareket etmezsek, aceleciliğimiz yüzünden sürçebilir, yolumuzu şaşırabilir, sonuca da ulaşamayız.

Ağır kazan geç kaynar.
1. Herkesin anlayış yeteneği bir değildir, öğrenme kabiliyetleri de farklıdır. Kimi kalın kafalı kimseler bir meseleyi oldukça geç ve zor kavrarlar. 2. Bazı beceriksiz, tembel kişiler işlerini geç yaparlar ve zamanında yetiştiremezler. 3. Ağırbaşlı, olgun kimseler bir olay karşısında hemen öfkelenip telâşlanmazlar.

Ağır ol, batman gelesin.
Temkinli, ağırbaşlı, ölçülü ol ve dengeli hareket et ki, itibar göresin; sevilip sayılasın. Çünkü hafif meşrep, sulu, çabuk kızıp taşkınlık gösteren, aceleci kimseler toplumda pek sevilip yer edinemezler.

Ağır taş batman döver (yerinden oynamaz).
Tutarlı, ölçülü, ağırbaşlı, temkinli kimselerin toplumda etkin bir yerleri, ayrıcalıklı bir kişilikleri vardır. Bu ayrıcalıkları sebebiyle onlara kolay kolay kimse ilişmeye cesaret edemez, onları hırpalamaya öyle herkesin gücü yetmez, dolayısıyla ister istemez saygı görür ve yerlerini korurlar.

Ağır yongayı yel kaldırmaz.
Davranışları ölçülü, sözleri yerinde, temkinli ve ağırbaşlı olan insanlara dış etkenler, niyeti bozuk kimseler kolay kolay zarar veremezler.

Ağız yer, yüz utanır.
İkram kabul eden, armağan alan kişi, bunları kendisine sunan kimsenin istediğini yerine getirme zorunluluğunu duyar; bir borçluluk duygusuyla bu isteği reddetmeye utanır, istemese de işi yapar.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
Hakkımızın yendiği yerde susup sonuca katlanmak doğru değildir. Susar, sesimizi çıkarmaz, hakkımızı aramazsak kimse bize yardım elini uzatmaz; hakkımızı vermez. Onun için hakkımızı arama yoluna gitmeli ve bu yolda sesimizi duyurmalıyız.

Ağlatan gülmez.
Başkalarına zulmeden, sıkıntı veren, çile çektiren kimselerin kötülükleri karşılıksız kalmaz; günün birinde bu dünyada ya da öteki dünyada kendisine döner, yaptıklarının cezasını mutlaka çeker, o da ağlar.

Ağrısız baş mezarda gerek (olur).
Yaşayan her insan dertten, çileden yakasını kurtarabilmiş değildir. Yaşadıkça da kurtaramayacaktır. Dolayısıyla dertsiz insan ancak mezarda bulunur. Bu demektir ki, insan dertten ancak ölünce kurtulacaktır.

Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.
Vakit ve fırsat varken (yazın) çalışmayan, tembel tembel oturan, keyfini düşünen kimse, fırsat kaçtıktan sonra, çalışmanın zor olduğu günlerde (kışın) geçim sıkıntısı çeker; perişan olur, aç kalıp yoksul düşer.

Ah alan onmaz.
Zulmeden, hak yiyen, kötülük yapan ve bu sebeple birilerinin bedduasını alan kimse iflâh olmaz; onun sonu iyi değildir, yaptıklarının cezasını mutlaka görür.

Ahlatın (armudun) iyisini ayılar yer.
Değerli, güzel ve iyi şeyler çoklukla onlara lâyık olmayan kimselerin eline geçer ve onlarca kullanılırlar. Bu da gösteriyor ki, insanlar gelişen olaylara çok kez engel olamazlar.

Ahmağa yüz, abdala söz vermeye gelmez.
Anlayışı kıt, beceriksiz, yüzsüz ve yılışık, çıkarcı kimselere gereksiz yere yakınlık gösterilmemelidir. Yoksa bu yakınlığı kötüye kullanabilir. Yerli yersiz karşınıza çıkıp sizi rahatsız ve huzursuz edebilir. Bu gibi kimselerle kurulacak ilişkilerde dikkatli olunmalıdır.

Ahmak iti yol kocatır.
Bazı insanların girişimleri, uğraşıları, didinmeleri, yaptıkları işleri ahmaklıkları yüzünden sonuçsuz kalır; yıpranmalarına yol açar. Bunun böyle olmasının sebebi, işe iyi düşünmeden, plân yapmadan girmiş bulunmaları, karşılarına çıkacak aksilikleri

hesaplamamış olmalarıdır. İşte böylesi bir giriş, onları tekrar tekrar yapmak zorunda bırakmış, zaman kaybettirmiş, yormuş ve yıpratmıştır.

Akacak kan damarda durmaz.
"Takdir, tedbiri bozar" derler. Bir zarara uğramak, önemli bir şeyimizi kaybetmek kaderimizde varsa, ne yaparsak yapalım, ne önlem alırsak alalım bunun önüne geçemeyiz. Bugün ya da yarın, er veya geç olan olacaktır.

Ak akçe kara gün içindir.
Emek vererek, alın teri dökerek kazandığımız para, sıkıntılı anlarımız ve zor günlerimiz içindir; bizi darlıktan bu para çekip kurtarır, rahata erdirir. Dara düşülen günlerimizde bu parayı harcamaktan da geri durmamalı, çekinmemeliyiz.

Akan su yosun (pislik) tutmaz.
Bilinen bir şey ki, devamlı akan su kendini ve yatağını temiz tutar; hareketsiz ve birikinti hâlinde olan su da aksine mikrop ve pisliği bünyesinde taşır. Denebilir ki hareketlilik, canlılık ve çalışkanlık insanı canlı ve üretken yapar; iyimser kılar, kötülükten uzak tutar, düşkünlüğünü önler; böylece de o insan hem kendine, hem de başkalarına yararlı olur.

Akar su çukurunu kendi kazar.
Azimli olan, bir şey yapma isteği ve gücünü taşıyan, gayretli ve atak kimseler zorluklara boyun eğmezler; amaçlarını gerçekleştirmek için imkân ararlar, yollarını ne yapıp edip bulurlar.

Akan suya inanma, el oğluna güvenme.
Kimi akar sular yavaş aktığı için tehlikesiz görünebilir, ancak yine de güvenmemelidir. Bir an o suya kapılıp sürüklenebilir, derinlere ve burgaçlara çekilip boğulabiliriz. El oğlu da tıpkı bu akar sular gibidir, kimi yanlarına bakarak onlara güven duyamayız. Çıkarı için bizi tuzağa düşürebilir, başımıza olmadık işler açabilir, zor durumda bırakıp zarara uğratabilir. Bunun için temkinli olmalıyız.

Akıl akıldan üstündür.
Her insan aynı anlayış, bilgi ve düşünme gücüne sahip değildir. Bizim akletmediğimizi, bir başkası akledebilir. Biri bizden daha iyi düşünüp karanlık bir noktada bize ışık tutabilir. Bu bakımdan önemli işlerimizde güvenli, geniş düşünce sahibi kimselere danışmaktan, onların bilgi ve tecrübesine başvurmaktan kaçınmamalıyız.

Akıl için tarik (yol) birdir.
Bir mesele ancak akıl yoluyla çözülebilir. Bu yol ise tektir. Doğru düşünenlerin, mantıklı olanların bu yolu izlediklerinde vardıkları sonuç hep aynı olacaktır.

Akıl kişiye (adama) sermayedir.
Giriştiğimiz hemen bütün işlerde başarılı ya da başarısız olmamızdaki en büyük etken akıldır. O, yapmaya çalıştığımız işte baş aracımızdır. Onu gerektiği gibi, yerinde kullanırsak iyi sonuç almamız kolaylaşır. Hemen her işte bir sermayeye gerek duyulduğu

açıktır. Bu sermaye de paradır. Ama unutmayalım ki, paranın da işe yarar şekilde kullanılması akılla olur.

Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır (Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun). Düşüncesiz ve yersiz davranan, gerçeği görmeyen, anlayışı kıt kimseler yaptıkları işlerin, söyledikleri sözlerin ne gibi sonuçlar doğuracağını hesap edemezler. Bu yanlarıyla, iyi niyetli de olsalar dostlarına bilmeyerek zarar verebilirler. Bunun aksine, akıllı düşmanın neler yapabileceği, hangi yollara başvuracağı önceden tahmin edilip sezilebilir; dolayısıyla kişi tedbirini alır, kendisine gelebilecek zararları önlemeye çalışır.

Akıllı hırsız, şaşkın ev sahibini bastırır.
Aklını kullanmasını bilen, açık göz, uyanık ve düzenbaz kimseler düşüncesiz, kavrayışı kıt, ahmak ve şaşkın kimseleri aldatmakta bir zorlukla karşılaşmazlar. Hatta bu kimseler, karşılarındaki bu aptal insanları, haklı da olsalar haksız çıkarabilirler; kendilerini suç işlememiş gibi gösterebilirler.

Akıllı köprü arayıncaya dek deli suyu geçer.
Önlem almaya, hazırlıklı olmaya alışmış kimi tedbirli kimse, hemen her şeyde bir sonuca ulaşmak için sağlam bir yol arar. Bunun için de düşünüp taşınır, kolay kolay karar veremez. Dolayısıyla da epey zaman harcamış ve sonuca ulaşmakta gecikmiş olur. Oysa gözü pek atak ve yeterince düşünmeden karar veren kimse, tehlikeyi göze alıp işe girişir ve sonuca daha çabuk ulaşır.

Akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz etme.
Hangi işte, hangi yönetimde olursa olsun sağlıklı bir sonuca gidilmek isteniyorsa, mutlaka iyi ve doğru düşünenlere, işinin ehli ve akıllı kimselere öncelik verilmelidir; onlar takipçi değil, takip edilenler olmalıdır. Eğer bunun tersi yapılıp akılsız, ahmak, beceriksiz, anlayışı kıt kimselere öncelik verilir, onlar iş başına getirilirse yapılan işten olumlu bir sonuç elde edilemez; elde kalan yalnızca zarar olur.

Akıl para ile satılmaz.
İnsanlar akılca eşit değillerdir. Kimileri akıllı, kimileri aptaldır. Bunu değiştirmek mümkün değildir, böyle de sürüp gidecektir. Üstelik akıl, somut bir şey de değildir. Sonradan da elde edilemez, parayla da alınıp satılamaz. Etrafımıza şöyle bir baktığımızda delice işler yapan varlıklı insanlar, akıllıca işler yapan yoksul insanlar görürüz. Eğer akıl parayla satın alınmış olsaydı zenginlerin dilece işler yapmadıklarına tanık olabilirdik.

Akılsız başın zahmetini (cezasını) ayaklar çeker.
1. İyi düşünüp taşınmadan, eni konu hesaplamadan verdiğimiz kararlar, yaptığımız girişimler bizi kötü sonuçlarla karşı karşıya bırakır, çıkmaza sokup oraya buraya koşturur, yorgun düşürür. Hemen her şeyi yeni baştan yapmak durumuyla yüz yüze getirir. 2. İşin başında olanların akletmeden verdikleri yanlış karar ve ortaya koydukları tutumların doğurduğu kötü sonuçların sıkıntılarını, zahmetini buyruk altında çalışanlar çeker.

Akıl yaşta değil baştadır.

İnsanın yaşlanması, aklının artması anlamına gelmez. İnsan büyüyebilir fakat aklı (kıt) kalabilir. Biliriz ki, pek çok genç yaşça büyük olanlardan daha akıllıdırlar. İnsanlar yaşlandıkça tecrübe sahibi olabilirler ama tecrübe akıllı olanların işine yarar, akılsızların değil.

Ak koyunun kara kuzusu da olur.
1. İyi ana-babadan kimi zaman kötü huylu çocuklar da olabilir. 2. Çok iyi sandığımız bir işin, girişimin veya tavrın kötü yanları da bulunabilir. 3. Arkadaş, dost ve yakınlarımızın kimi kusurlu yanları da bulunabilir.

Akla gelmeyen başa gelir.
İnsan her şeyi eksiksiz düşünüp, başına gelebilecekleri önceden kestirip tedbir alacak güçte değildir. Hiç ummadığı, beklemediği bir anda başına öyle şey gelir ki, bu şeyi daha önce hiç düşünmemiştir bile. Bu durumda yapılacak şey endişe ve korkuya kapılmamak, sakin olmaya çalışmaktır.

Aklına geleni işleme, her ağacı taşlama.
Aklına geleni hemen gerçekleştirmeye çalışma; önce iyi düşün, taşın, doğabilecek sonuçları hesapla. Bunun aksine hareket edip iş yapmaya kalkar, her önüne gelene çatarsan büyük sıkıntılarla karşılaşır, zarar görürsün.

Akraba (dost) ile ye, iç, alışveriş etme.
Hemen her alışverişin temelinde çıkar yatar. Bu çıkarlar insanları çatışmaya sürükleyip tatsızlıklara yol açabilir; sonuçta ortaya kırıcı, incitici davranışlar çıkar. Dolayısıyla alışveriş dostluğu bozucu bir işlev yüklenmiş olur. Bu ise devamlı görüşen insanlar için hoş bir durum değildir. Bu bakımdan özellikle kendine güvenemeyenler, dostluklarının devamını dileyenler alışveriş konusunda dikkatli olmalı, gerekirse birbirleriyle alışverişten kaçınmalıdırlar.

Akşama karşı gitme, tana karşı yatma.
Yüce Allah, gündüzü çalışıp rızk kazanma, geceyi de uyku ve dinlenme zamanı olarak yaratmıştır. Bu sebeple erken kalkıp çalışmalı ve erken yatmalıdır. Yola çıkmak için de en uygun zaman seher vaktidir, her şey görünür olduğundan daha güvenlidir. Gece yolculuk yapmaktan mümkünse kaçınmalıdır; gece yolculuğu hem zor, hem de tehlikelidir.

Akşamın hayrından sabahın şerri yeğdir (iyidir).
Elden geldiğince işler akşam ya da gece yapılmamalıdır. Sabah görülmesi daha uygundur. Çünkü gece iş yapmak tehlikelidir. İnsanların en yoğun, yorgun ve dalgın oldukları zaman bu zamandır. Çalışanların hata yapmaları, işi eksik görmeleri, verimsiz olmaları gündüze oranla daha fazla olur. Ayrıca gündüz elde edilebilen imkânlar gece elde edilemez. Bu bakımdan sabahleyin yapılacak iş kusurlu da olsa, akşam yapılacak işten daha iyidir.

Alacağın olsunda da alakargada olsun.

İnsanlar kolay kolay borçlu olmak istemezler. Çünkü borç ödemek, özellikle sıkıntıda olanlar için hayli zordur. Bu bakımdan borçlu olmaktansa alacaklı olmak daima iyi görülür. Alınması zor da olsa, borçlu olan ödememek için karşı da koysa, insanın alacaklı olması yine de iyi bir şeydir.

Alacakla verecek (borç) ödenmez.
Kimilerine borçlu, kimilerinden de alacaklı olabiliriz. Ne var ki, borcumuza karşılık, alacağımıza güvenip onunla borcumuzu ödeyebileceğimizi düşünmemeliyiz. Böyle yaparsak tedbirsiz hareket etmiş oluruz. Borcumuzun ödenme günü geldiğinde, eğer alacağımız bize ödenmemişse zor durumda kalabiliriz. Bu yüzden borcumuzu, alacağımızla öderiz hesabına gitmek doğru değildir; bu bir tedbirsizliktir.

Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar.
İnsanların toplum içindeki yerlerini tutum ve davranışları belli eder. Kimi insan vardır ki alçak gönüllüdür, büyüklük taslamaz, insanların mevkilerine göre tavır takınmaz; işte bu kimseler saygı ve sevgi görür, toplum içinde yükselir. Kimi insan da vardır ki kibirlidir, herkesi küçük görür, üstünlük taslar; bu insan da hiç sevilip sayılmaz, toplum içinde de iyi bir yer edinemez.

Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır.
İnsan hiçbir işinde aşırılığa kaçmamalı, orta bir yol izlemelidir. Gerek maddî, gerekse manevî yönden kendisine en uygun olanı seçmelidir. Orta bir yol izlemeye yanaşmayan insana hem çok düşük, hem de çok yüksek hayat biçimi zarar verir.

Alçak yer yiğidi hor gösterir.
Elindeki imkânları sınırlı olan, basit bir görevde bulunan kimse ne kadar değerli olursa olsun kendini gösteremez; kişiliğini, yeteneğini kanıtlayıp lâyık olduğu yere gelemez. Bu durumda onun önemsiz görülmesine, etkisiz kalmasına, yitip gitmesine sebep olur.

Al elmaya taş atan çok olur.
1. Önemli, parlak mevkileri elde etmeye çalışan çok olur. 2. Değerli, güzel ve çekici olan şey herkesin dikkatini çeker. Kimileri onu elde etmeye çalışırken, kimileri de kıskançlığa düşüp onun aleyhinde çalışırlar.

Alet işler, el övünür.
İnsan ne iş yaparsa yapsın, ne kadar usta olursa olsun, o iş için gerekli araç-gereç olmadan başarı elde edemez. Durum bu kadar açık olduğu hâlde, araç-gereci bir tarafa atıp kendi ustalığı ile övünmekten geri durmaz insanoğlu.

Alışmış kudurmuştan beterdir.
Bir şeye alışkanlık tutkuyu, tutku da tutsaklığı peşinden sürükler. Bir şeye alışkın olan, bir anlamda onun tutsağı olmuştur. Artık onu yöneten alışkanlıklarıdır, kolay kolay bu alışkanlıklardan vazgeçmez. Alışkın olduğu şeyden kopmamak için her yola başvurur, delice davranışlar gösterir.

Al kaşağıyı gir ahıra, yarası (yağırı) olan gocunsun (gocunur).

Bir meseleyi halletmek, bir yolsuzluğu soruşturmak, bir haksızlığın önüne geçmek için ne gerekirse yapılıp söylenmelidir. Bu sırada kabahati olan varsın tedirgin olsun, alınıp telâşa kapılsın.

Allah bir kapıyı kapatırsa ötekini açar.
İşi büsbütün bozulan, bir çıkmaza düşen insan karamsarlığa kapılıp Yüce Allah`tan umut kesmemelidir. Çünkü Allah rahmetini esirgemez, O`nun rahmeti boldur. Allah hiç umulmadık bir anda bir sebep yaratır ve çare gösterir, bize iyi imkânlar sunar. Yeter ki O`na inanıp güvenelim, O`ndan umut kesmeyelim.

Allah dağına göre kar verir (verir kışı).
Yüce Allah, her kuluna kaldırabileceği ölçüde yük, sıkıntı verir. Bu kimine az, kimine çoktur. Herkesin dayanabileceği kadardır.

Allah doğrunun yardımcısıdır.
Yüce Allah, insanlara neyin eğri, neyin doğru olduğunu kitapları ve peygamberleri vasıtasıyla göstermiştir. Onun yap dediğini yapan, yapma dediğini yapmayan doğru yoldadır. Onun istediklerini yerine getiren, haram kıldığı şeylerden kaçınan, onu bunu aldatmayan, yalan söylemeyen, doğruluktan sapmayan kişiye Allah yardım eder; o kişi her işte başarı sağlar, kötülük görmez, zarara da uğramaz. O hâlde doğruluktan şaşmamalıdır.

Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.
İşleri kötü giden kişi Allah`tan umut kesmemelidir. Rahmeti bol olan Yüce Allah, kimseyi rızksız koymaz. Allah`ın bir sebeple bizi içine düştüğümüz kötü durumdan çıkarıp, daha iyi ve güzel bir duruma kavuşturacağına inancımız tam olmalıdır.

Allah`ın bildiği kuldan saklanmaz.
Bütün insanlar, yaptıkları her şeyden yaratıcıları olan Allah`a karşı sorumludurlar. Allah, kullarının ne yaptıklarını, ne düşündüklerini ve kalplerinden geçenleri bilir. İnsan, eğer bir suç işlemişse, bu suçundan dolayı önce Allah`tan korkmalı ve utanmalıdır. Çünkü, hiçbir şeyin kendisine gizli olmadığı Allah, onun suç işlediğini biliyordur. Bunu gizlemek, o suçu ortadan kaldırmaz. Öyle ise onu kuldan niçin saklamalıdır?

Allah kulunu kısmeti ile yaratır.
Her insan dünyaya rızkı ile gelir. Allah, onu mutlaka bir geçim yoluna ulaştırır; bu yol zor ya da kolay olabilir. Yeter ki insanlar birbirinin rızkına el uzatmasınlar.

Allah sabırlı kulunu sever.
Acı, yoksulluk, haksızlık ve hastalık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan, olacak veya gelecek bir şeyi telâşa kapılmadan bekleme erdemidir sabır. Bu, insanın sahip olabileceği en değerli huylardandır. Böyle kimseler dayanıklı olur, güçlüklere göğüs gerer, kötülükleri kolay savar, sıkıntıları çabuk atlatır. Cenab-ı Hak da böyle kullarını sever. Öyleyse bu sevgiye lâyık olmak için sabırlı olmaya gayret etmeli insan.

Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin.

Birine muhtaç olup ondan bir şey istemek, istediğinin yerine gelmediğini görmek insana çok ağır gelir. Bu yüzden bir de hakarete uğramak, hele en yakınından böyle bir tavır görmek insanı kahreder. Bu sebeple "Allah`a, bizi en yakınımıza dahi muhtaç etmesin" diye dua etmeyi bir görev bilir insan.

Allah`tan umut kesilmez.
Allah, kendisine inananları güç durumda bırakmaz. En umutsuz anlarında bile bir sebep yaratıp onları sevindirir, işlerini yoluna kor, durumlarını düzeltir. Bu bakımdan Müslümanlar en kötü ve umutsuz durumlarında bile karamsarlığa düşüp yalnızlık korkusuna kapılmazlar. Yüce Allah`ın onlara lütufta bulunacağına, onları koruyacağına gönülden inanırlar.

Allah uçamayan kuşa alçacık dal verir.
Kiminin gücü az, kiminin yeteneği sınırlıdır. Allah, bu insanlara da durumlarına göre imkânlar verir; kolaylıklar gösterir; onların da bir hayat düzeni kurmalarına, geçim yolu bulup barınmalarına yardım eder.

Almadan vermek, Allah`a mahsus (yaraşır).
Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, ama ihtiyaç sahiplerinin muhtaç olduğu tek varlık, şanı yüce olan Allah`tır. Karşılık beklemeden yardım yapmak sadece ve sadece Allah`a mahsustur. Bu sebeple insanlar yardımlaşırken bir karşılığı gözetirler. Bir şey verirken almaya gereklilik duyarlar. Öyleyse siz başkasına yardımcı olunuz ki, başkası da size yardımcı olsun.

Almadığın hayvanı kuyruğundan tutma.
Hiçbir zaman alamayacağın bir mala alacakmış gibi, yapamayacağın bir işe yapacakmış gibi, yanında çalıştıramayacağın bir kişiye çalıştıracakmış gibi yakın ilgi gösterme. Bu, karşı tarafa boş yere umut vermek olur ki, doğru bir hareket değildir.

Alma mazlumun âhını, çıkar âheste âheste.
Zalim olma, kötülük yapıp da can yakma. Yoksa mazlumların bedduasını alır, yaptığın kötülüklerin cezasını feci şekilde çekersin.

Altın anahtar her kapıyı açar.
Para güçlü bir araçtır. Paranın halledemeyeceği, ortadan kaldıramayacağı engel ya da mesele yok gibidir. Çünkü insanlar çıkarlarına, nefislerine düşkündürler. Bu düşkünlük onları zayıf bırakır. Para da bu zayıf insanları kolayca elde eder. Dolayısıyla karşılığını para ile ödediğinizde, insanlar pek çok engeli önünüzden kaldırır; istediğiniz şeyi kolayca elde edersiniz.

Altın eli bıçak kesmez.
1. Zengin kişi para ile pek çok meselesini halleder, paranın gücü sebebiyle ona zarar vermek zorlaşır. 2. Hünerli, işinin ehli kimseyi hayat zorlukları kolay kolay etkileyemez. Bir an zorluklar onu sarssa bile, o yılmadan çalışır; işlerini yoluna kor ve hayatını sürdürür.

Altın eşik, gümüş eşiğe muhtaç olur.
Ne varlığa, ne makama güvenmemeli; hiç kimseye yukarıdan bakılmamalıdır. Gün gelir insan elindeki varlığı yitirip yoksullaşabilir, bir zamanlar kendisinden daha yoksul olan bir kişiye muhtaç olabilir. Mevkisini de kaybedebilir ve kendisinden daha önce altta olan insanların emrinde çalışmaya mecbur kalabilir.

Altın yere düşmekle pul olmaz.
Yetenekli, dürüst ve değerli bir kişi bulunduğu yüksek yeri (makam-mevki) yitirip önemsiz bir yerde bulunmak zorunda kalsa bile değerinden bir şey kaybetmez.

Altı olur, yedi olur, hep Allah`ın dediği olur.
İnsanoğlu ne tür hesaplar ve plânlar yaparsa yapsın, ne tür ihtimalleri göz önüne alırsa alsın, sonuçta Allah ne dilemişse o olur. Bunun için "takdir, tedbiri bozar" demişlerdir.

Aman diyene kılıç kalkmaz (Eğilen baş kesilmez).
Yiğitliğinize, mertliğinize güvenerek teslim olan kişi size sığınıyor; canının da sizin tarafınızdan korunmasını istiyor demektir. Böyle bir durumda ona kötülük yapmak ya da onu öldürmek doğru değildir. Aksi bir tavır insanlık dışı bir hareket olur, meğer ki sığınan kişi düşman bile olsa.

Ana evlâdını atmış, yar başında tutmuş.
Biliriz ki, çocuğu en fazla seven, ona en fazla emeği geçen, onu en fazla koruyan, onunla en fazla bütünleşen genellikle annedir. Bu sebeple ona ne kadar kızarsa kızsın, ondan ne kadar nefret ederse etsin, bu durumunu devamlı sürdürmesi düşünülemez. Çocuğun tehlikeye düştüğü bir anda, annelik içgüdüleri harekete geçer ve onu korumaya çalışır.

Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz.
Şehirler içinde Bağdat öteden beri güzel, önemli ve gözde şehirlerden biridir. İnsanı kendine çeken, pek çok şehirde bulunmayan özelliklere sahiptir. Annenin de diğer insanlar içinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Onun kadar çocuğunu seven, çocuğuna gönülden bağlı bir yakın, bir dost yoktur insanlar içinde. Ne zaman başımız dara düşse hemen o koşar, elimizden tutmaya o çalışır.

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.
Kimi meseleleri üstü kapalı, bazı ipuçları vererek şöyle bir anlatmak zorunluluğu hasıl olur. Anlayışlı kimseler bu tür konuşmadan ne denmek istendiğini kolayca anlarlar. Ama kavrayışı kıt kimseler ne kadar açık anlatılırsa anlatılsın, ne kadar tekrar edilirse edilsin ne denmek istendiğini bir türlü anlayamazlar.

Araba devrilince (teker kırılınca) yol gösteren çok olur.
İnsanlar her nedense her şey olup bittikten, işler bozulduktan, ortaya kötü bir sonuç çıktıktan sonra "niçin böyle yaptın, şöyle yapsaydın, bu yolu tutmalıydın" gibi sözler söylemeyi alışkanlık edinmişlerdir. Önemli olan yapma biçimindeki yanlışlığı, tutulan yoldaki tehlikeyi önceden görmek ve uyarıda bulunmaktır.

Araba ile tavşan avlanmaz.

Hemen her iş ayrı bir araç, yol ve yöntemi gerekli kılar. Başarıya ulaşılmak isteniyorsa o iş için uygun olanlar seçilmelidir. Eğer bunun dışına çıkılırsa başarıdan söz edilemez.

Arabanın ön tekeri nereden geçerse arka tekeri de oradan geçer.
1. Büyükler nasıl bir davranış veya yaşayış yolu tutmuşlarsa çocuklar da onları taklit eder, onların izinden gider. 2. Yönetenlerin tavır biçimi, zamanla yönetilenlere geçer.

Ar dünyası değil kâr dünyası.
1. Yaptığı iş eğer namusuna dokunmuyor, onurunu zedelemiyorsa geçim için şu ya da bu işi yapmalı insan; utanıp sıkılmadan para kazanmalıdır. 2. Kimi insanlar vardır ki, namus ve onur denen değerleri bir tarafa fırlatmış, çıkar için her türlü işi yapmaktadırlar.

Arı bal alacak çiçeği bilir.
Bazı kimseler, açıkgöz insanlar ve işinin uzmanı olanlar, çıkar sağlayabilecekleri, kazanç elde edecekleri yerleri gayet iyi bilirler.

Arı, kızdıranı sokar.
Hiçbir insan durup dururken çoklukla birinin canını yakmaz. Kişi ancak kendisini kızdırıp bunaltana, sataşıp ilişene, kötülük yapana karşı ister istemez eyleme geçer; saldırır ve zarar verir.

Arık öküze bıçak çalınmaz.
Güçsüz, zayıf, kendisini zor ayakta tutan kimselerden yararlanmaya çalışmak, onlara eziyet edip çile çektirmek doğru değildir; bu yiğitliğin ve insanlığın şaşına yakışmaz.

Arpa eken buğday biçmez.
1. Kötü bir davranışta bulunan insan iyilik göremez. 2. Yapmaya çalıştığı işin üzerinde lâyıkıyla durmayan ondan iyi sonuç alamaz.
Arsızın yüzüne tükürmüşler, "yağmur yağıyor" demiş.
Arsız insan kişiliğini, saygınlığını, utanma duygusunu yitirmiş insandır. Dolayısıyla o ne kadar ağır hareket görse, söz işitse yine de aldırış etmez; pişkinliğe vurup iyi bile karşılar.

Arslan yatağından (yattığı yerden) bellidir (belli olur).
İnsanların kişilikleri ile sürekli bulundukları yerler arasında bir özdeşlik kurmak mümkündür. Bir kimsenin kişiliği çalıştığı iş yerinin niteliğinden; yatıp kalktığı evin temizliğinden, düzeninden anlaşılır.

Asil azmaz, bal kokmaz (kokarsa yağ kokar, çünkü aslı ayrandır).
Kendine has özellikleri bulunan bir nesne ne denli biçim değiştirirse değiştirsin, aslî özelliğini yitirmez. Bu durum insan için de söz konusudur. Soylu bir aileden gelen insanlar ne denli büyük bir sarsıntı geçirirlerse geçirsinler, bayağı bir duruma düşüp yozlaşmazlar; soyluluklarını yitirmezler. Ama mayalarında kötülük, noksanlık bulunan kimseler için böyle bir şeyden söz edilemez; onlar eninde sonunda bir açık verirler, olumsuz yanlarını dışa vururlar.

Aslını inkâr eden (saklayan) haramzadedir.

Bir insan çarpık bir ailenin üyesi olabilir; yoksul, eğitim görmemiş kaba bir aileden gelebilir. Bu durumunu birilerinden saklamak ve onlara karşı bir utanç kaynağı olarak görmek son derece yanlıştır. Çünkü insan, böyle bir aileden gelmekle değersiz olamaz. Kendisini değerli ya da değersiz kılmak kendi elindedir. Böyle bir tavrı da ancak zayıf karakterli insanlar gösterebilir ya da bu tavır ancak piçlere yaraşır.

Âşığa Bağdat sorulmaz (ırak değildir).
Kim ki bir şeyi elde etmek ister, ona taşkın bir kavuşma isteğiyle yanıp tutuşur, o kimseye zor şartlar ağır gelmez; o, her türlü çabayı gösterir; her türlü fedakârlığa katlanır.

Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır.
Aşk duygusuyla dolup taşan kişi, bu derin sevginin etkisiyle ne yaptığını bilemez; hoşa gitmeyecek davranışlarda bulunur, sanki bilincini kaybetmiş gibidir; yapıp ettiklerini kimse bilmez, görmez ve söylediklerini kimse işitmez sanır.

Aşını, eşini, işini bil.
Doğru, düzgün, sağlıklı, mutlu ve verimli bir hayat mı yaşamak istiyorsun? O hâlde yiyeceğine dikkat et, temiz ve helâl ye. Eşini ve arkadaşını iyi seç, kötülerden uzak dur. Bir iş edin, edindiğin işe sahip çık, onu lâyıkıyla yap.

Aş taşınca kepçeye paha olmaz.
Kimi değersiz görülen, bir kenara atılmış bulunan araçlar bir zaman gelir gerekli olurlar; bir zararı önlemeye yararlar. İşte o zaman değerleri birden bire artar, kıymet biçilemez olurlar.

At, adımına göre değil, adamına göre yürür.
Bir atın yürümesi ya da koşması, doğrudan sırtındaki binicisinin yönetimine bağlıdır; binici ne isterse onu yapar; koşar, durur ya da yavaş gider. Bir işin akışı da böyledir. İşin sonucu, verimli yahut verimsiz oluşu, o işi yapanın bilgi, beceri çaba ve tutumuna bağlıdır.

Ata eyer gerek, eyere er gerek.
Çıplak ata binmek oldukça zordur. Ata binmeyi kolaylaştıran eyerdir. Ancak bu yeterli değildir. Atın üzerinde oturacak kimse eyerin hakkını vermeli ve başarılı olmalıdır. Bunu da ancak yiğit olan yapar. Bir iş için de durum bundan farklı değildir. Yapılan işten verim alınmak isteniyorsa, önce işte kullanılacak araçlar sağlanmalı; sonra da iş ve araçlar işini iyi bilen, bunları kullanabilecek birine teslim edilmelidir.

Atanın (babanın) sanatı oğula mirastır.
Çocuklar küçük yaşlarda öncelikle babalarının yaptıkları işlerle ilgilenirler. Babanın oğulla yakın ilişkisi, çocuğun giderek babasının yaptığı işi öğrenmesine yol açar. Baba da bunun için özel bir çaba sarf etmişse, çocukta, bu işi öğrenme yolu kalıcı olur. Büyüyünce kendisi de bu sanatla uğraşır, geçimini bu yolla sağlamaya çalışır.

Atasını tanımayan Allah`ını tanımaz.

Ana-babaya değer vermek, onlara saygı-sevgi göstermek, onlara dar günlerinde yardımcı olmak, onlara "öf" bile dememek Yüce Allah`ın buyruklarındandır. Bu buyruklara itaat etmeyen, ana-babaya gerekli ilgiyi göstermeyen, onlara karşı gelen bir kimse Allah`a da karşı geliyor demektir.

At binenin (iş bilenin), kılıç kuşananın.
1. Kim ki bir işi beceriyor, bir şeyi kullanıyor, bir şeyden gerektiği gibi faydalanıyor, o şeye sahip olmalıdır; en uygunu, yakışanı da budur. 2. Kim ki başkasının yararlanmadığı, yararlanmasını bilmediği bir şeyi elinde tutuyor ve ondan yararlanıyorsa, o şey, mal sahibinden çok onun sayılır.

At binicisini tanır (bilir).
Emir altında çalışan kişi, kendisini yönetenin işten anlayıp anlamadığını, ne isteyip istemediğini, hangi olay karşısında nasıl tavır takındığını bilir; işini de ona göre yapar ve yürütür.

Ateş düştüğü yeri yakar.
Bir felâket ya da üzücü olay gerçek anlamda ona uğrayana, yalnızca ilgili kimselere acı verir; onların yüreklerini yakar. Başkalarının, uzak kimselerin duydukları acı, gösterdikleri üzüntü ise yüzeyseldir; kalıcı değil, gelip geçicidir.

Ateşle barut bir yerde durmaz.
Bir arada bulunmaları çok tehlikeli görülen şeyler birbirinden uzak bir yerde tutulmalıdırlar.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Bir olay ya da durumun varlığı, gerçekten ortada olup olmadığı, belirtisinin görülmesiyle anlaşılacak bir şeydir. Eğer meydanda bir belirti varsa, olay veya durum da var demektir.

Atılan ok geri dönmez.
Kimi zaman iyi düşünüp taşınmadan, olacakları hesaplamadan bazı eylemlere girişir ve sonuçta pişman olur insan. O anda ilk durumuna dönmek ister ama bu mümkün değildir. Çünkü olan olmuş, iş işten geçmiştir çoktan.

Atın bahtsızı arabaya düşer.
Kimi değerli, yetenekli ama talihsiz kimseler, kişiliklerine uymayan kötü ve bayağı işlerde çalıştırılır; görevlere itilir.

Atın ölümü arpadan olsun.
Bir şeye tutkun olan, bir şeyin uzun süre yokluğunu çeken kimi kişiler, kendilerine zarar vereceğini bile bile o şeyi kullanmaktan çekinmezler ve şöyle düşünürler: "Sevdiğim şeye özlem duyarak yaşamaktansa, onu çokça (aşırı ölçüde) kullanıp (yiyip) hasta olayım; hatta öleyim."

Atın ürkeği, yiğidin korkağı.

1. Yiğit de, at da doğacak bir tehlikeye karşı hep tetikte bulunmalı; uyanık davranıp duyarlı olmalıdır. 2. Atın da, yiğidin de korkağından kaçınmalı; onlardan hayır gelmez.

Atlar nallanırken kurbağa ayağını uzatmaz.
Meydanda olan şu ki, insana değer, nitelik ve kişiliğine göre davranılır; iş verilir. Bu bakımdan kişi başkalarını ilgilendiren konularda ortaya atılmamalıdır. Ayrıca, değersiz bir kimse de kıymetli ve nitelikli kişilere gösterilen ilgiyi ne beklemeli, ne de ummalıdır.

Atlasa kıl yapışmaz.
Dürüst, temiz, kötülükten uzak, işinde başarılı kimseler hakkında söylenen karalayıcı sözler, yapılan iftiralar havada kalır; boşuna söylenmiş olur, onlara bu sözlerin mazarratı bulaşmaz.

At ölür, itlere bayram olur.
Kimi yararlı, kıymetli, şahsiyet sahibi kimselerin ölmesi; bulunduğu görevden ayrılması ya da alınması kimi çıkarcı, kıskanç ve aşağılık kimselerin işine gelir; onların sevinmesine yol açar.

At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.
Dünyadaki her canlı gibi at da ölümlüdür. Günü gelince o da bu dünyadan ayrılır. Ama onun koştuğu, gezdiği meydan onunla gitmez; kendisinden sonrakilere kalır ve onu hatırlatır. İnsan için de durum atınkinden farklı değildir. O da ölümlüdür. Doğacak, yaşayacak ve ölecektir. Ne var ki, bu dünyadan ayrılırken bıraktığı izler sürüp gidecektir. İnsanlar bu dünyada bu izleriyle anılacaklardır. Önemli olan dünya hayatında iyi bir iz (nam) bırakmak ve rahmetle anılmaktır. Bu bakımdan kişi daha yaşarken adını yaşatacak iyi işler yapmalıdır. Unutulmamalıdır ki, yaşarken iyi işler yapan, iyi eserler bırakan kişiler öldükten sonra da unutulmazlar; onları tanıtan eserleriyle de gelecek kuşaklara taşınırlar.

At sahibine (biniciye) göre eşer (kişner).
Yönetilen veya buyruk altında çalışan kişi, tutumunu ya da çalışmasını yöneticisinin tavrına göre ayarlar. Bu sebeple yönetilen değil yöneten, çalışan değil çalıştırıcı daha önemlidir.

At yiğidin yoldaşıdır.
Çok açık olarak bilinen bir şey ki, göçebe bir millet olan Türkler için at, savaşta ya da barışta candan bir dosttur. Hemen her saati onunla geçer. At, Türkler için soyluluğun, yiğitliğin, vefakârlığın, yararlılığın ve inceliğin bir sembolüdür. Silâhsız er düşünülemediği gibi, atsız er de düşünülmemiştir. Dolayısıyla at, Türk`ün edebiyatına girmiş ve önemli bir motif oluşturmuştur. At hakkında şiir, menkıbe, masal, atasözü söylenmiş; risaleler kaleme alınmış, âdeta ona insan gibi muamele edilmiştir.

Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz.
Uçsuz bucaksız gökyüzünde uçan, istediği yere ulaşabilen kuşlar bile avlanmak tehlikesinden kurtulamazlar. Hele usta avcılar da varsa tehlike daha da artar. İnsanlar da benzer biçimde tehlikelerden uzak değillerdir. Hiç ummadıkları çeşitli felâketlerle

karşılaşabilir, dert ve sıkıntılara düşebilirler. İnsan kendini ne kadar güvenlik alanına çekmeye çalışırsa çalışsın dert, sıkıntı, tehlike, kaza ve türlü işlerden yakasını kurtaramaz.

Ava giden avlanır.
Bir çıkar sağlamak için birilerine tuzak kuran, onları aldatan, onlara zarar vermeye çalışan kimse, yapmaya çalıştığı kötülüğe kendisi düşer; zarara uğrar.

Av avlayanın, kemer bağlayanın.
Bir uğraş vererek bir şeyi ele geçiren kimse, onu hak eder; o, onundur. Doğrusu ve yakışık alanı da budur. Aksini düşünmek yanlıştır. Bunun yanında, bir şey, onu kullanmasını becerip faydalanmasını bilenindir.

Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.
Kimi becerikli, iyi huylu kadınlar vardır ki, yoksulluk içinde bile olsa onlar eve bir çeki düzen verir; temiz tutar, evi yaşanacak hâle getirirler; içten, samimî davranışlarıyla yuvalarını mutlulukla doldururlar. Kimi kadınlar da vardır ki, huysuzlukları, beceriksizlikleri, kötü davranışlarıyla ailenin düzenini ve mutluluğunu bozarlar. Bolluk içinde bile olsalar, onların tertipsizlikleri, düzensizlikleri, beceriksizlikleri yüzünden ailede huzur kalmaz; onların bu tabiatları yüzünden aile kötüye gider, perişan olur ve sonunda yıkılır.

Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz.
Hayat öyle pürüzsüz, gailesiz değildir. İnsanoğlu yaşadığı hayat süresince çeşitli engeller, güçlükler ve olaylarla karşılaşır. Sıkıntılara, çeşitli felâketlere uğrar. Kimi zaman tersi de olmaz değildir, rahata ve mutluluğa da kavuşur.

Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin.
Sağlıklı olmak, türlü hastalıklardan korunmak için ayağı sıcak, başı da serin tutmak oldukça faydalıdır. Beden sağlığımızı düşündüğümüz gibi ruh sağlığımızı da düşünmek zorundayız. Bunun için de her sorunu dert etmemeli, olur olmaz şeylere üzülmemeliyiz; sabırlı ve geniş gönüllü olmalı, rahat hareket etmeliyiz.

Ayağını yorganına göre uzat.
Dengeli yaşamak isteyen insan mutlaka gelirini, giderine göre ayarlamalıdır. Harcamalar geliri aşmamalı, imkânlar zorlanmamalıdır. Aksine bir hareket bütçeyi sarsar, dengeyi bozar, insanı sıkıntıya sokup rahatsız eder.

Ayağı yürüten baştır.
Bedensel hareketlerimizin tümü beynin bulunduğu kafaya bağlıdır, kafaya göre bir yön tutar ve gelişir. Bunun gibi bir işçinin verimli iş yapmasını, bir toplumun dirlik düzenlik içinde yol tutmasını da başta bulunan yöneticiler sağlar.

Ayı görmeden bayram etme.
Müslümanlar Ramazan orucuna gökte hilâli (ay`ı) görünce başlarlar; oruç bitince, yani bir ay sonra yine gökte hilâli görünce bayram ederler. Ayı görme işi de son derece dikkat

isteyen bir iştir. İnsanlar ayı görmeden nasıl bayram yapamıyorlarsa, sen de bir iş gerçekleşmeden ona oldu gözü ile bakıp de sevinme; dikkatli ol, ola ki bir sebep yüzünden iş gerçekleşmeyebilir, üzülebilirsin.

Ayıpsız yâr (dost) arayan, yârsız (dostsuz) kalır.
Hemen her şeyin, her insanın bir kusuru, bir eksiği vardır. Hatasız kul olmaz. Dolayısıyla insanın mükemmel bir dost, arkadaş ve sevgili aramaya çalışması boşunadır. Böyle bir dost bulamayacağı gibi, dostsuz kalması da mümkündür. Bu bakımdan insan bir şey elde etmek, bir dost bulmak istiyorsa onları kusurları ile kabul etmeye hazır olmalıdır.

Ay ışığında ceviz silkilmez.
Bir işten iyi, verimli bir sonuç alınmak isteniyorsa, o işin şartları da, araçları da yeterli ve uygun olmalıdır. Aksi takdirde kötü bir sonuçla karşı karşıya kalması mukadder olur.

Aza demişler: "Nereye?", "Çoğun yanına" demiş.
Çok, her zaman azdan daha baskın çıkar. Bu bakımdan genellikle her şeyin azı, çoğa boyun eğer; yahut az, çoğa uyar. Büyük sermaye, küçük sermayeye fırsat vermez; onu idare eder. Bir toplumda çoğun oyu, azın oyunu geçersiz kılar; dolayısıyla az oy sahipleri, çok oy sahiplerine uymak zorunda kalırlar.

Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
Kim ki elindekinden hoşnut olmuyor, onu yeter bulmuyor, onunla yetinmiyor, daha fazlasını istiyor ve onu hor görüp geri çeviriyorsa büyük bir hata işliyor demektir. Çünkü çoklar, azların (küçük şeylerin) birikmesiyle meydana gelir. Küçük şeylere sahip çıkmayan, onların birikmesiyle olmuş olan çoğu da kaybetmiş sayılır.

Azıcık aşım, kaygısız (ağrısız) başım.
Aralıksız çalışarak, çeşitli sıkıntılara katlanarak, amansız zorluklara göğüs gererek zenginlere özgü bir hayat yaşamaktansa, didişmelerden ve çekişmelerden uzak, gösterişsiz ve sakin bir hayat sürmek daha yeğdir.

Az söyle, çok dinle.
Dinlemek, öğrenmenin güzel bir yoludur. Kulak vererek dinleyen insan pek çok şey öğrenebilir. Oysa çok konuşan insanda yanılma payı (özellikle bilmediği konularda) çok olur, hata yapma ihtimalî de artar. Ayrıca kişi yanlış ve çok konuşmalarıyla çevresindekileri rahatsız da edebilir.

Az tamah çok ziyan getirir.
Elindekiyle yetinmeyen, daha fazlasını isteyen, isteklerine kavuşmak için çeşitli yollara başvuran insan, bu tutumundan ötürü zarara uğrar. Çünkü aç gözlülüğün sebebiyle ihtiyatsız davranmış ve tehlikenin içine düşmüştür. Bu gibi kişiler kimi zaman ellerindekileri de kaybederler.

Az veren candan, çok veren maldan.
Varolalı beri insan, insanın yardımına ihtiyaç duymuştur. Bu bakımdan ihtiyaç sahibine yardımda bulunmak bir insanlık görevi hâline gelmiştir. Kimi yoksul kimseler birilerine

yardım ya da armağan olarak bir şey verirlerse (küçük de olsa) bu onlar için bir fedakârlıktır. Çünkü verdikleri şeyden kendilerinde de yok denecek kadar az bulunmaktadır. Dolayısıyla yardımları ya da armağanları yürekten, içten ve candandır. Bunun yanında zengin olanın yapacağı yardım, fakirin yaptığı yardımdan daha fazla olabilir. Ancak bu onun için fedakârlık sayılmaz. Çünkü ihtiyacından fazla olan malından vermiştir. Dolayısıyla verdiği malın yoksulluğunu çekmiyordur o.

Baca eğri de olsa duman doğru çıkar.
Dürüst, doğru, iyi ve güzel vasıflarını doğuştan getiren insan, ne denli bozuk, elverişsiz ortamlarda bulunursa bulunsun niteliklerini kaybetmeyip korur. Bu durum nesneler için de geçerlidir.

Bağa bak üzüm olsun, yemeye yüzün olsun (Bağda izin olsun, üzüm yemeye yüzün olsun).
Bir bağın bağ olması için gereken bakım gösterilmelidir. Üzümler zamanında budanmalı, gübrelenmeli, çapalanmalı ve sulanmalıdır. Bu yapılmazsa o bağdan istenilen üzüm alınamaz. Bu da bize gösteriyor ki emekle üzüm arasında sıkı bir ilişki var. Bir kişi bir şeyden verim bekliyor, fayda temin etmek istiyorsa gereken çabayı göstermeli; gerekli harcamalardan kaçmamalı, o şeye iyi bakmalıdır. Aksi takdirde o şeyden yararlanmaya yüzü olmaz.

Bağla atını, ısmarla Hakk`a.
Hayvanların bir yerde durmaları isteniyorsa onları mutlaka bağlamak gerekir. Bu durum at için de geçerlidir. Eğer onu başı boş bırakırsak oradan uzaklaşıp kaybolabilir, başına türlü hâl gelebilir. Bunun gibi pek çok şeyde önce tedbir alınmalı, sonra da Allah`a havale etmeliyiz. Kısacası önce tedbir, sonra tevekkül her işte kural olmalıdır.

Bağlı koyun yerinde otlar.
Nasıl ki bağlı koyun, bağlı olduğu ipin izin verdiği sınırların dışına çıkıp otlayamıyorsa, kimi insanlar da ellerinde olan imkânın dışına çıkıp iş göremezler; ellerindeki imkân ne kadarsa o kadar başarılı olurlar. Fazla imkânlara kavuşmak, becerikli insanların daha verimli ve başarılı olmalarına kapı aralar. Bu sebeple onlara gerekli olan imkân ve fırsat verilmelidir.

Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.
İster bağ, ister iş yeri, isterse bir eşya olsun, ona gerekli bakımı gösterirsek beklediğimiz faydaya kavuşuruz. Bir bağa bakmaz, onu çapalamaz, budamasını yapmaz, yabancı otlardan temizlemez ve gübrelemezsek bir zaman sonra onu dağa, verimsiz bir yere dönmüş görebiliriz. Bakımı olmayan bir iş yeri, bir eşya için de durum bundan farklı değildir.
Bakımdan uzak tutulmuş bir iş yerinde düzen gözetilmezse aksaklıklar giderek büyür, önü alınamaz olur, sonunda iş yeri iflasın eşiğine gelebilir. Bir eşyanın bozuk, kırık, eksik bir yanı yerinde ve zamanında giderilmezse, o eşya bir süre sonra kullanılamayacak hâle gelir. Unutulmamalıdır ki, bakılan ve onarılan şeyler ancak yararlanılacak şeyler olarak ortada kalır.

Bakmakla usta olunsa, köpekler (kediler) kasap olurdu.
Öğrenmenin esası denemeye ve yapmaya dayanır. Bir şey, başkasının yaptığı işe bakılarak öğrenilemez. Eğer bilgi ve becerinin de kazanılmasının yapmaya dayandığı düşünülürse, bir işin öğrenilmesinin seyretmeye değil, bizzat denemeye ve o iş üzerinde çalışmaya bağlı olduğu daha açıkça görülür. Ustalık da ancak böyle elde edilir.

Bal bal demekle ağız tatlanmaz.
Bir şeyin yalnızca adını etmekle, onun hakkında tatlı sözler söylemekle o şeye kavuşulmaz. Önemli olan gerekli girişimlerde bulunup onu ele geçirmek için uğraş vermektir.
Balık ağa girdikten sonra aklı başına gelir.
Çoklukla düşünüp taşınmadan, olacakları hesaplamadan işe kalkışan insan, bu ihtiyatsızlığı sebebiyle bir felâkete düştükten sonra aklını başına toplar; kendine gelip uyanır. Ama dövünmesi, çırpınması bir fayda vermez; çünkü iş işten geçmiş olur.

Balık baştan avlanır.
Bir yeri yöneten oraya hâkim demektir. Eğer bir yeri ele geçirmek istiyorsan, oranın hâkimi olan yöneticileri ele geçirmen yeter.

Balık baştan kokar.
Gerek bir aile, gerek bir topluluk ve gerekse bir ülkede baştaki yöneticilerin niyetleri ve tutumları bozuksa o yerdeki her şey de bozuk ve düzensiz olur. Ortada değerini koruyan bir şey kalmaz.

Balın olsun tek, sinek Bağdat`tan gelir.
1. Yeter ki malın, mülkün ve paran olsun; ondan faydalanmak isteyen pek çok kimse olduğuna, hatta bunlardan kimilerinin çok uzaklardan geldiğine bile şahit olacaksın. 2. Kıymetli bir malın mı var? Kaygılanma, onun müşterisi eninde sonunda mutlaka çıkıp gelir.

Balta değmedik (girmedik) ağaç (orman) olmaz.
Hayat öyle çetrefilli bir yoldur ki, zorluk, felâket ve acılarla karşılaşmayan, bir zarar görmeyen kimse yoktur.

Bal tutan parmağını yalar.
Başkalarına yararı dokunan yerlerde çalışan, onlara iyi ve güzel şeyleri sunmakla görevli bulunan kimse, ürettiğinden ya da dağıttığından kendisi de faydalanır. Genellikle bu tutum da hoş görülmeye çalışılır. Çünkü o görevi yapan bunu hak ediyor kanaati yaygın hâle gelmiştir.

Bana benden her ne olursa, başım rahat bulur dilim susarsa.
1. Hemen her kişi kendi geleceğini kendisi hazırlar. Kendisine gelecek zararların ya da faydaların tümü onun tutumuna bağlıdır, her şeyin sorumlusu o olur. 2. Ne söylediğini bilmeyen, sözlerinin onu nereye ulaştıracağını hesap etmeyen, lüzumsuz ve çok konuşan

kimse, dili yüzünden çeşitli zararlara uğrar. Aksine diline bir çeki düzen veren, susmasını bilen ve ancak gerektiği yerde konuşan kimseler bu belâlardan uzak olur.

Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.
Bazı bencil, çıkarcı kimseler vardır ki, onlar, sırf kendilerine zarar vermiyor diye kötülük yapan kimselere engel olmazlar. Onların başkalarına kötülük yapmalarına, bu kötülüklerinin bütün bir toplumu zarara uğratmalarına ses dahi çıkarmazlar; onlara dokunmamaya çalışırlar. Oysa bu tavır son derece yanlıştır. Yalnız kendimizi değil, toplumun diğer bireylerini de düşünmek zorundayız. Bana ne demek, nemelâzımcı olmak toplumun dirlik ve düzenliğini temelden bozacak bir harekete yol açar.

Baskın basanındır.
Kim ki savaşta düşmanını gafil avlayıp fırsat vermeden hücum ederse, zaferi elde eder; savaşı kazanır.

Baskısız (çivisiz) yongayı (tahtayı) yel (el) alır, sahipsiz tarlayı sel alır.
1. İyi korunmayan araç ve gereçler çabuk yıpranır; sahiplenilmeyen mallar elden gider, onlara başkaları sahip çıkar. 2. Çocukların ya da gençlerin denetimini ve gözetimini iyi yapmalı; aksi takdirde onlar kötü yollara düşebilir, zararlı alışkanlıkların tutsağı olabilirler. Bunların yanında aile ile bağları kopup ilişkileri tamamen kesilebilir.

Başa gelen çekilir.
Ne kadar istersek isteyelim kimi felâketleri, kötü durumları önleyemeyiz; üstümüze çöken acılara katlanmaktan başka bir şey gelmez elimizden. Bu durumda yapılacak tek şey sabırlı olmak, sıkıntılara katlanmayı bilmektir.

Başa gelmeyince bilinmez.
İnsan başkalarının uğradığı felâketlerin, dertlerin ne denli acı olduğunu gerektiği gibi idrak edemez. Ne zaman ki benzer bir olayla karşılaşır ve acıyı tadar, işte o zaman anlar.

Baş başa bağlı, baş da şeriata.
Bulunduğumuz yerdeki yöneticiler, bir üst yöneticiye; üst yönetici ise en üst yöneticiye; o da şeriata, yani Cenab-ı Hakk`ın koymuş olduğu kanunlara bağlıdır. İnsanların başına buyruk hareket etmeleri böylelikle önlenir, bir sorumluluk zinciri oluşturulur. Alttakiler üsttekilere, üsttekiler de şeriate karşı sorumlu olurlar. Bu durum toplumların genel düzenini sağlamış olur. Ancak günümüzde bu sorumluluk bağı şeriatla değil, lâik kanunlarla sağlanmaya çalışılmaktadır.

Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.
Bir insanın gücü sınırlıdır, tek başına her işi yapamaz. Kimi zor işleri yapması için de başka insanların gücüne, işbirliğine ihtiyaç duyar. Güçler birleştirilince zor işlerin yapılması da kolaylaşır. Çünkü birlikten kuvvet doğar.

Baş dille tartılır.

Kişilerin ne kadar akıllı, ne kadar düşünceli oldukları söyledikleri sözlerle ölçülür. Çünkü konuşmaların tutarlı ve yerinde olup olmaması böyle bir ölçüm için en elverişli yolların başında gelir.

Başını acemi berbere teslim eden, pamuğunu cebinde taşısın.
Bir işin yapılmasını tecrübesiz, beceriksiz, ustalığı olmayan kişilere teslim eden, meydana gelebilecek zararlara katlanmaya da hazır olmalıdır.

Baş kes, yaş kesme.
Tabiatı zengin kılan, bir yeri yaşanılacak hâle getiren unsurların başında ağaç gelir. Hayatımız için yararları o kadar çoktur ki, yaş bir ağaç kesmek, bir insan öldürmek gibidir.

Baş nereye giderse ayak da oraya gider.
1. Küçükler çoklukla büyükleri taklit ederler. Onlara özenir, onların yaptıklarını yapmaya çalışırlar. 2. Bir ülkede iş başında bulunanlar, bir iş yerini yönetenler nasıl hareket edip bir yol izlerlerse, yönetilenler de onlar gibi davranıp onları takip ederler.

Baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla.
Bir kimse, kendi niteliğine uyan, kendine denk olan, kendine benzeyen kimselerle beraber olur, arkadaşlık eder, düşüp kalkar.

Bedava sirke baldan tatlıdır.
Emek verilmeden, karşılığı ödenmeden ele geçirilen şeylerin kıymeti ne kadar düşük olursa olsun kişinin pek hoşuna gider.

Belâ geliyorum demez.
Hayat inişli çıkışlı bir yoldur. İnsanın karşısına neyi, ne zaman çıkaracağı hiç bilinmez. İnsan bir anda, hiç umulmadık bir zamanda kötülüklerle, felâketlerle karşı karşıya kalabilir. Bu yüzden tedbiri elden bırakmamak gerekir.

Beleş atın dişine (yaşına, yularına, dizginine) bakılmaz.
Bir çaba, bir emek harcanmadan, bedava elde edilen şeyler insana oldukça hoş gelir. Bu sebeple bir kusuru, bir eksiği var mı diye bakılmaz; güzel olup olmadığı aranmaz, niteliklerine pek dikkat edilmez.

Besle, büyük danayı; tanımasın anayı.
Anne ve babalar çocukların sağlıklı büyümeleri, iyi bir eğitim görmeleri için her türlü zorluğa katlanırlar. Ama buna karşılık çocuklarından umduklarını bulamazlar. Çocuklar kendilerine karşı gerekli saygı ve sevgiyi göstermezler, hayırsız olurlar, onların değerini bilmezler, onları tanımazlar. Dolayısıyla da anne ve babanın emeklerine karşı nankörlük etmiş olurlar.

Besle kargayı, oysun gözünü.
Kimi nankör, kötü niyetli, sütü bozuk kimseler vardır ki, hiç de lâyık olmadıkları hâlde sen onlara iyilik yaparsın, onlar da sana fenalıkla karşılık verirler.

Beş parmağın beşi bir değil (olmaz).
Bir eldeki parmakların kimisi uzun, kimisi de kısadır. Bunun gibi bir anne-babadan olmuş, aynı çatı altında yetişmiş kardeşlerin de fiziksel ve ruhsal yapıları birbirinden farklıdır. Huyları, becerileri, karakterleri birbirine benzemez. Bu durum toplumdaki diğer insanlar için de söz konusudur, onlar da birbirlerinden çeşitli nitelikleriyle ayrılırlar.

Beterin beteri vardır.
Kötü bir duruma düştüğümüzde, bir belâ ile karşılaştığımızda bundan kötüsü de olamaz diye düşünmemeli; daha da kötüsünün olabileceğini aklımızdan çıkarmadan gereken sabrı göstermeli, Allah`a sığınmalıyız.

Bıçağı kestiren kendi yüzü suyu, insanı sevdiren kendi huyu.
İyi su verilmiş çelikten yapılan, ustalıkla bilenen bıçak dayanıklı ve keskin olur; bu da onun değerini artırır. Kişileri değerli, sevimli kılan da huy güzelliğidir. Geçimsiz, huysuz kimseler toplumca sevilmezler.

Bıçak sapını kesmez.
Bıçağı bıçak yapan demir kısmı ile sap kısmıdır. Demir kısmı, saplı kısmına ilişemez. Ama başka bıçakların saplarına ilişip zarar verebilir. Bunun gibi insanlar da çok yakınlarına, anne-baba-evlâtlarına ve diğer akrabalarına kolay kolay zarar veremez. Aralarında onları bütünleyen, birbirlerine bağlayan bir kan, bir sevgi bağı vardır.

Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz).
Bıçak ya da herhangi bir silâhın açtığı yara bir süre sonra iyileşir, vücutça onulur. Ama dilden çıkan kötü ve acı sözlerin gönülde açtığı yara, bıraktığı izi kolay kolay kapanmaz; her hatırlamada yeniden açılır, insana üzüntü verir.

Bilen bilir, bilmeyen aslı var sanır.
İnsan bir şeyi duymuşsa, o ancak bir söylentidir; doğruluğu belirsiz, gerçekliği de şüphe götürür. Ancak insanlar söylentilerin bu yanına bakmazlar, duyduklarını başkalarına aktarıp dedikodu yaparlar. Konuşulan bir olayın aslının olup olmadığını ancak gören bilir, görmeyen ama söylenenleri duyanlar ise dedikoduları gerçekmiş gibi kabul ederler.

Bilinmedik aş ya karın ağrıtır, ya baş.
Anlamadığımız, daha önce denemediğimiz, iç yüzünü bilmediğimiz bir iş yapmaya kalkışmak akıl kârı değildir. Çünkü tanışık olmadığımız bu işin başımıza iş açması, bize zarar vermesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun için bir işe girişirken dikkatli olmak zorundayız.

Bilmemek ayıp değil, sormamak (öğrenmemek) ayıp.
İnsan hayatı için bilgi oldukça önemlidir. Ne ki insan her şeyi bilmez. Bilmesine de imkân yoktur. İnsanın her şeyi bilmemesi doğaldır. Bunun utanılacak bir yanı da yoktur. Ancak imkân varken bilmediklerini sorup öğrenmemesi, biliyorum tavrıyla bir işe girişmesi son derece sakıncalıdır ve kusurludur. Çünkü yanlış bir yola saparak hem kendine, hem de başkalarına zarar verebilir.

Bin bilsen de bir bilene danış.
Herkes eşit bilgiye sahip değildir. Çok iyi bildiğimizi sandığımız konunun bilmediğimiz bir yanı olabilir, o konuyu bizden daha iyi bilenler de çıkabilir. Bu yüzden bir işe kalkışmadan önce bu gibi kimselere danışmalı, onların bilgi ve tecrübelerinden yararlanmalıyız. Eksiğimizi ancak böyle giderebilir, yanlışımızdan ancak böyle kurtulabilir, iyi bir sonuca da ancak böyle kavuşabiliriz.

Bin dost az, bir düşman çok.
Sıkıntılı bir anımızda, kötü bir günümüzde hemen yardımımıza koşan, daima iyiliğimizi isteyen dostlarımızdır. Derdimizi onlarla unutur, mutluluğu onlarla tadarız. Onlardan zarar değil, yalnızca fayda görürüz. Bu sebeple ne kadar çok olurlarsa, bizim için o kadar iyidir. Ama düşmanımız olan yalnızca bizim kötülüğümüzü ister, bir tane de olsa onun varlığı bizi rahatsız eder.

Bin merak bir borç ödemez.
Ne denli kaygı içinde olursan ol, bunun borcunun ödenmesinde hiçbir yararı yoktur. Tasalanmayı bırakıp borcunu ödemek için çaba harcamalı, yollar aramalısın.

Bin nasihatten bir musibet yeğdir.
Yanlış bir yol tutmuş kimi insanlar vardır ki, onlara ne kadar çok öğüt verirsen ver, tuttukları yanlış yoldan onları çevirmekte bu öğütler bir fayda temin etmez. Ama takip ettiği yanlış yolda başına gelen bir felâket, onu doğru yola getirmekte daha etkili olur. Çünkü kötü tecrübelerin öğretme gücü oldukça büyüktür.

Bin ölçüp bir biçmeli.
En basitinden en zoruna, yapmaya çalıştığımız işin bütün ayrıntılarını önceden düşünmeli; gerekli ölçümleri yapmalı, sonucu iyi hesaplamalı, sonra işe girişmeliyiz. Yoksa istemediğimiz bir zararın ortaya çıkmasından duyacağımız pişmanlık fayda etmez.

Bin tasa (kaygı) bir borç ödemez.
Çok tasalanmak ve üzülmekle borçtan kurtulunamaz. Çünkü borç durduğu yerde ödenmez. Borcu ödemek için bir şeyler yapmalı, harekete geçip çalışmalı, kimi çıkış yolları aranmalıdır.

Bir adama kırk gün deli desen deli olur.
İnsana yapılan sürekli telkinler sonunda bir neticeye ulaşmak mümkündür. Çünkü insan etkilenen bir varlıktır. Birtakım iyi ya da kötü duygular, düşünceler ve inançların sürekli telkin edilmesiyle insanlar biçimlendirilip yönlendirilebilirler.

Bir adamın adı çıkacağına canı çıksın.
Toplumun bir kişi hakkında verdiği yargı öyle kolay kolay değişmez. Toplum kişiyi nasıl nitelemişse, kişi o niteliğiyle tanınır. Adı bir kere kötüye çıkan kişi, iyi de olsa toplumun bu yargısının önüne geçemez. Adına sürülen bu leke onun yakasını bırakmaz. Nereye gitse bu leke yüzüne vurulur, itilip kakılır, sıkıntılar içinde kalır. Böyle yaşamak kişi için ölmekten daha iyidir.

Bir ağızdan çıkar bin ağıza yayılır.
Bir sırrın yayılması istenmiyorsa, kimseye söylenmemelidir. Sır ağızdan çıktı mı hemen yayılır, gizli kalmasını önlemek çok zordur. Çünkü insanın merak ve dedikoduya eğilimi vardır. Bu eğilim sır olan şeyin dilden dile dolaşmasına, toplum içinde yayılmasına yol açar.

Bir ahırda at da bulunur, eşek de.
Bir toplumda iyi, yararlı ve güzel işler yapanlar bulunduğu gibi kötü, yararsız ve çirkin işler yapan insanlar da bulunabilir.

Bir başa bir göz yeter.
Ne kadar çok malı olsa da insan yine de elde etmek ister, geleni geri çevirmek istemez. Oysa insan hayatta ihtiraslı olmamalı, ihtiyacından fazlasını düşünmemelidir. Kanaatkâr olan kimseler ihtiyaçları kadar olanı yeter görürler.

Bir bulutla kış olmaz (Bir çiçekle yaz gelmez).
1. Önemli bir durumun netlik kazanması için küçük, önemsiz belirtilerin varlığı yeterli değildir. 2. Güzel ve hoş da olsa, küçük bir değeri elde etmekle mutluluk tam anlamıyla yakalanmış sayılmaz.

Bir çöplükte iki horoz ötmez.
Bir toplumda iki baş, bir iş yerinde iki yönetici olmaz. Olursa aralarında kıskançlık, çekememezlik yüzünden anlaşmazlık çıkar; fikir ayrılığına düşerler; biri diğerini yok etmeye, bulunduğu yere tek baş olmaya çalışır. Bu çatışma sonunda güçlü kalır, güçsüz gider. Bu da az şeye mal olmaz.

Bir deli kuyuya bir taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış.
1. Aklî dengesini yitirmiş kimi insanların yaptıkları öyle işler vardır ki, bunu akıllı insanlar bir araya gelse ne yorumlayabilir, ne de çözebilirler. 2. Kimi zaman bir insan öyle delice bir iş yapar ve zarara yol açar ki, pek çok akıllı kimse bir araya gelir ama bu zararı gideremez; işi de düzeltemez.

Bir (sağ) elinin verdiğini öbür (sol) elin görmesin.
Yardım yapmak bir insanlık görevi, dinî bir emirdir. Ancak bunu yapmanın da bir yolu yordamı vardır. Yoksula yardım ederken insanın amacı kendini gösterip övünmek değil, görevini ve sorumluluğunu yerine getirmektir. Bu bakımdan yoksulları inciten gösterişlerden kaçınmak; kimsenin haberi, hatta en yakınların bile haberi olmadan yardım yapmak gereklidir. Yoksa tersine bir hareket yardım edilen kimseyi mahcup duruma düşürür, yapılan iyilik de iyilik olmaktan
çıkar.

Bir elin nesi var iki elin sesi var.
İnsanın gücü sınırlıdır. Bunun için büyük işlerin üstesinden tek başına gelemez. Bu tür işleri başarabilmek için başkalarıyla işbirliğine, dayanışmaya girer. Güçleri birleştirerek zor işlerin altından böylelikle kalkar.

Bir evde düzen olunca düzenbaz olmaz.
Eğer bir ailenin hemen bütün fertleri arasında bir uyum, bir anlaşma, karşılıklı sevgi ve hoşgörü varsa, o ailede düzen de var demektir. Dolayısıyla ailenin huzurunu kaçıracak bir kimsenin bu ailede barınması da mümkün değildir.

Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.
Aile fertleri birbirine kan ve akrabalık bağlarıyla bağlıdırlar. Onlar bir vücudun azaları gibidirler. Dolayısıyla ailenin bir ferdine gelen zarar, bütün aile fertlerine gelmiş gibidir. Hemen hepsi de aynı ölçüde üzüntü çekerler.

Bir günlük beylik, beyliktir.
İnsanlar her zaman arzu ettikleri nimetlere kavuşup bunun sefasını süremezler. Bu sebeple çok kısa bir süre içinde de olsa, çevresindekilerden daha üstün, dertlerden uzak ve arzu ettiği biçimde bir an yaşamak o kişi için güzel bir şeydir.

Bir insanı tanımak için ya alış veriş etmeli, ya yola gitmeli.
Ortak bir işe girmeden insanların gerçek yüzünü anlamak oldukça zordur. Alış veriş etmek, onları tanımak bakımından önemli ölçüttür. Çünkü alış veriş bir şeye sahiplenmeyi gerekli kıldığı için kişinin çıkarcı yönünü bütün çıplaklığıyla ortaya koyar. Yolculuk ise fedakârlığı, cesareti, mertliği gerektirir; dolayısıyla yolculukta karşılaşılan zorluklar sebebiyle ortaya konan davranışlar kişilerin niteliklerini belirgin kılar.

Biri yer, biri bakar; kıyamet ondan kopar.
Bir toplumun sahip olduğu varlıklardan her fert bir adalet çerçevesi içinde yararlanmalıdır. Eğer böyle olmaz, adaletli davranılıp hak gözetilmez, sadece bir kısım insanların yararlanmasına göz yumulup diğer insanların yararlanmasına fırsat verilmezse kargaşa çıkar; kavga baş gösterir, toplumdaki sosyal barış zedelenir, düzen bozulur, insanlar birbirlerine düşer.

Bir koyundan iki post çıkmaz.
Bir iş, nesne ya da insandan temin edilecek faydanın bir ölçüsü, bir sınır vardır. Alınabilecek alındıktan sonra, onlardan bir kez daha verim istemek, onları bu konuda zorlamak doğru değildir. Bu davranışın devamı insanı yanlış bir yola götürüp zarara sokabilir.

Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur (vardır).
Yalancı, düzenbaz, iffetsiz bir kimse sadece kendi çevresine zarar vermekle kalmaz; kötülüklerini daha geniş çevrelere de taşır. Kendinin, yakınlarının, çevresinin ve daha geniş muhitlerin adını lekeler; bu leke gittikçe yayılır.

Bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.
Küçük ve kıymetsiz gördüğümüz şeyler zaman gelir çok önem kazanır ve büyük iş görebilir. Küçük bir somun parçası yüzünden bir dikiş makinesinin çalışmaması, işlerin yatması mümkündür. Bu sebeple herhangi bir nesne, iş ya da olayı küçük görmeyip önemle ele almak gereklidir.

Bir selâm bin hatır yapar.
Dinimizin bir emri olan selâm, bir bilgi ve sevgi belirtisidir. Dolayısıyla gönül kazanmanın önemli bir anahtarıdır. Yakınlarımıza, arkadaşlarımıza, hatta yabancılara bile vereceğimiz selâm onlarla aramızda bir yakınlığın doğmasına yol açar; gönülleri birbirine yaklaştırır. Bu sebeple selâmlaşmayı ihmal etmemek gereklidir.

Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, üçüncüde ele geçersin çekirge.
Bir suçu işleyebilir, kanunsuz bir işi yapabilir ve yakalanmayabilirsin. Hatta bunu birkaç kez de başarabilirsin. Ama bu böyle devam etmez, eninde sonunda yakayı ele verirsin.

Bir sürçen atın başı kesilmez.
Kusursuz insan olmaz. Hemen her insan bir yanlışlık yapabilir. Bu bakımdan sürekli iyi iş yapan, doğru yoldan çıkmayan, kişiliğini her yönüyle kanıtlamış olan bir kimseyi, bir kez hata yaptı diye gözden çıkarmak, olumsuzlamak ve cezalandırmak doğru değildir. Yapılacak şey, yalnızca uyarıda bulunmak olmalıdır.

Bir şeyin önüne bakma, sonuna bak.
Kimi işler vardır ki iyi başlamamış ama iyi sonuç vermiştir. Üstelik başlamış bir işte geri dönmek de zordur. Bu sebeple bize düşen yolumuza azimle devam etmek, gereken çabayı göstermek, işi lâyıkıyla yapmaya çalışmaktır.

Bir yemem diyenden kork, bir oturmam diyenden.
Kimi insanlar vardır ki dedikleriyle yaptıkları birbirine uymaz. Kimi isteksiz görünüp "yemem" diyen insanların isteklilerden daha çok yedikleri, kimi hevessiz görünüp "kalamam" diyen insanların da diğerlerinden daha çok oturdukları, hatta yatıya kaldıkları bile görülmüştür.

Bitli (kurtlu, çürük) baklanın kör alıcısı olur.
Değersiz, işe yaramaz, kötü şeylerin de müşterisi olur. Onları kimileri anlamadığı, kalitesini bilmediği için alır; kimileri de kendileri bakımından bizim kavrayamadığımız bir değer ifade ettiği için alır.

Boğaz dokuz (kırk) boğumdur (boğa boğa söyler).
Bir sözü düşünüp taşınmadan, içimizden geçirmeden, kendi kendimize ölçüp tartmadan, doğuracağı sonuçları hesaplamadan, düzeltmeden söylememeliyiz. Ola ki istemediğimiz bir sözü ağzımızdan çıkarmış olabiliriz. En doğrusu, uygun biçimi bulduktan sonra söylemektir.

Bol bol yiyen, bel bel bakar.
Bugünün yarını da vardır. Savurganlık yapıp elindekini bol bol harcayan, düşünceli davranıp ilerisi için bir şey bırakmayan kimse, yarın geçimini temin edecek bir şey bulamaz. Başkalarına muhtaç olur, onun bunun eline bakar.

Borç iyi güne kalmaz.

Borçlu olan, borcunu hemen ödemenin yollarını aramalıdır. "Elim genişleyince, ileride öderim" diye düşünmesi son derece sakıncalıdır. Çünkü gelecek günlerin ne göstereceği belli olmaz. Eli daha da darlaşabilir. Dolayısıyla borcunu ödemesi güçleşir, gün geçtikçe de borcu artar.

Borçlunun yalımı alçak olur.
Borçlu kimseler, borçlarını ödeyemedikleri için alacaklıları yanında rahat olamazlar; başları yukarıda yürüyemezler, üzülüp incinirler, sanki suçlu gibi dururlar, kendilerini ezik hissederler.

Borçsuz çoban yoksul beyden yeğdir.
Beyleri bey yapan cömertlikleri, ellerindeki varlıkları yoksullara dağıtmalarıdır. Varlıksız, sıkıntı içinde yüzen bir beyin sadece adı kalmıştır. Varlığı olmayan, yoksulları gözetme ve doyurma görevini yapamayan bir bey için bu durum acı vericidir. Böyle bir konumda bey olmaktansa borçsuz, tasasız, kıt kanaat geçinen bir çoban olmak daha iyidir. Çünkü, o yoksulluğa alışkındır.

Borçtan korkan kapısını geniş (büyük) açmaz.
Alacaklının yanında yüzü yerde olmak istemeyen, borç etmekten korkan kimse tedbirli olur; masraflarını kısar, gelişigüzel harcamalar yapmaktan kaçınır, kendine uygun bir yol seçip ona buna ziyafet vermekten uzak durur.

Borç uzayınca kalır, dert uzayınca alır.
Hemen her şeyin bir yapılma zamanı vardır. Borç da zamanında ödenmezse kişilerde bir gevşeklik görülür, borçluluk duygusu zamanla azalır. Borç uzun süre ödenmez olur, hatta hiç ödenmez bile. Dert de böyledir; zamanında önlem alınmaz ve hastalık uzarsa, kişi sonunda güçsüz kalır; dayanma gücü kalmaz ve ölür.

Borç yiğidin kamçısıdır.
Birisine borçlanan, borcunu da ödemek isteyen kimse kendini daha çok çalışmak ve kazanmak zorunda hisseder; bu yönde girişimde bulunur.

Bostan yeşil (gök) iken pazarlığa oturulmaz.
Ne olacağı, nasıl gelişeceği, nasıl sonuçlanacağı bilinmeyen bir konu, iş ya da durum üzerinde anlaşmaya varılıp söz verilemez.

Boş çuval ayakta (dik) durmaz.
1. Karnı aç olan kimse, iş yapamaz. 2. Beceriksiz, deneyimsiz, bilgisiz kimse bir iş tutunamaz. 3. Hiçbir tutamağı bulunmayan, gerçeklerden uzak, temelsiz düşünce ya da plânlarla sonuca ulaşılamaz.

Boş fıçı çok (fazla) langırdar.
Gösterişe düşkün, bilgisiz, deneyimsiz kimse kendini ön plâna çıkarmak ve bilgiçlik taslamak amacıyla çok konuşur; her sözün arasına girer, etrafındakileri rahatsız eder.

Boş gezmekten bedava çalışmak yeğdir.

Boş olmak, hiçbir uğraşa girmeden gezmek insanı tembelliğe, miskinliğe alıştırır. Öyle ki bu insanların kimisi can sıkıntısından ne yapacağını bilemez olur, yanlış yola sapar, kötülüklere bile bulaşır. Parasız da olsa çalışmak, boş oturmamak insanı hareketli ve canlı yapar; girişimcilik yeteneğini artırır, onu geliştirir, zararlı alışkanlıklardan kurtarır. İleri de para kazanacağı bir iş bulmasına da kapı aralar.

Boş torba ile at tutulmaz (Boş torbaya eşek gelmez).
1. Hiç kimse emeğinin boşa çıkmasını istemez, karşılığını mutlaka bekler. Bir kimseye iş yaptırmak, onu bir yere bağlamak istiyorsanız, ona emeğinin karşılığını da ödemek zorundasınız. 2. Hemen her iş çoklukla bir emek, masraf ve fedakârlık ister. Bunları gösteriniz ki elde etmek istediğinize kavuşmanız mümkün olsun.

Boynuz kulağı geçer (Boynuz kulaktan sonra çıkar ama kulağı geçer).
Eğitime sonradan da başlasa kimi yetenekli, becerikli, öğrenme ve kavrama gücü gelişkin olan çırak veya öğrenci, ustasından ya da öğreticisinden daha ileri gidebilir; onlardan daha başarılı olabilir.

Böyle gelmiş böyle gider.
Öteden beri süre gelen durum, kurulu düzen, halk arasında yaşayan gelenek ve görenekler kolay kolay değişmez.

Bugün bana ise yarın sana.
Neyin ne zaman olacağı bilinmez; bu ister felâket, ister nimet olsun. Bugün ben bir felâket ve haksızlıkla karşılaşmışsam, yarın da sen aynı durumla karşılaşabilirsin. Bugün sen nimetler içinde bulunup mutluysan, yarın da ben kavuşup mutlu olabilirim. Bunu aklından çıkarma.

Bugünün işini yarına bırakma.
Bir iş günü gününe yapılmalıdır. İşi yarına bırakmak kimi olumsuzlukları da beraberinde getirir. Yarın daha önemli bir işin çıkmayacağını nereden bilebiliriz? Diyelim ki çıktı, o zaman ne yapacağız? Kuşkusuz bugünkü işten önce onu yapacağız, bugünkü iş de kalacak. Dolayısıyla işler birikmeye başlayacak, çıkmaza girecek. Ayrıca bugün yapılması gereken işin sonraki güne bırakılmasıyla önemini yitirmesi, istenen sonucu vermemesi de söz konusu olabilir.

Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir.
Az da olsa bugün elimizde bulunan bir nimet, imkân ya da nesne, büyük de olsa henüz elimize geçmemiş olandan daha daha iyidir. Çünkü henüz elimize geçmemiş olan, ihtimal dahilindedir. Bir engel çıkıp onun elimize geçmesi gerçekleşmeyebilir. Oysa ötekinin elimizde olması gerçekleşmiştir.

Buğday başak verince orak pahaya çıkar (kıymete biner).
Kimi zaman ortada duran, pek önemli görünmeyen şeyler kendilerine ihtiyaç duyulunca çok değer kazanırlar. İsteklisi çok olan nesnenin fiyatı artar. Sözgelimi yazın ortasında el sürülmek istenmeyen odun ya da kömür, kışa doğru birden kıymet kazanır; ucuzken pahalı olur.

Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa düşmeyince.
Tarlada ya da harmanda duran, henüz hasadı yapılıp ambara girmemiş ürün bizim sayılmaz. Çünkü bir yangın, bir sel, yağmur ya da başka bir felâket onun harap olup yok olmasına yol açabilir. Anne ve babanın varlıklı olduğu günlerde oğulun gerçek kişiliği ortaya çıkmaz. Ne zaman anne-baba yoksullaşır, işte o zaman gerçek yüzü ortaya çıkar. Eğer oğul, anne-babasına karşı olan görevlerini yerine getirmiyor, onlardan yardımını esirgiyorsa, ona iyi bir oğul denemez.

Buğdayın yanında acı ot da sulanır.
Mümkün olduğunca dikkatli olunup iyi ve yararlının yanında, kötü ve yararsızın gelişip büyümesine fırsat verilmemelidir.

Bükemediğin eli öp.
Kendisiyle mücadele ettiğin rakibinin kuvveti, bilgisi ve becerisi karşısında başarı gösteremeyip mağlûp olduysan rakibinin üstünlüğünü kabul et; bu onurlu bir davranış olacaktır.

Bülbülü altın kafese koymuşlar, "ah vatanım" demiş.
İnsan, özgürlüğünü ancak vatanında bulur. Bu bakımdan vatan en değerli varlığıdır insanın. Orda doğmuş, orda büyümüş, orda doymuş, orda tatmıştır mutluluğu. Bu sebeple yurdundan uzakta yaşamak, ne denli bolluk içinde olursa olsun insana zor gelir. Nasıl ki bülbül asıl vatanı olan yeşil tabiatı, kanat çırpacağı mavi gökleri özleyip ister ve altın kafesten kurtulmaya çalışırsa, insan da (hele bir de tutsaksa) özgür yaşayacağı vatanını ister ve hasretini çeker.

Bülbülün çektiği dil (i) belâsıdır.
Bir karganın kafese konup beslendiği pek görülmemiştir. Ama bülbül için kafesler sürekli yapılır durur. Bunun tek sebebi, sesinin güzelliğidir. O oldukça güzel öter ve bunun için yakalanıp kafese konur. İnsanlar bundan ders almalıdır. Çünkü düşünüp taşınmadan, sonunun nereye varacağını hesaplamadan sarf edilen sözler, insanın başına dert açabilir. Dili yüzünden belâya saplanıp zarar görebilir.

Büyük balık, küçük balığı yutar.
Güçlü olan kendinden güçsüzü ya ezer, ya yok eder, ya da kendisine bağlı kılar. Bu durum insan için olduğu kadar, ticarî işletmeler ve devletler arasında da çoklukla söz konusudur. Kişiye düşen, yok olmamak için var gücüyle mücadele etmektir.

Büyük başın derdi büyük olur.
Bir iş ne kadar büyükse çözüm bekleyen sorunları da o kadar büyük olur. Dolayısıyla bir işletmeyi idare eden, bir toplumu yöneten, kısacası büyük işlerin başında bulunan kimselerin de hem sorumlulukları, hem de dertleri büyük olur.

Büyük lokma ye (de), büyük söz söyleme.
İnsan çoklukla nefsine yenik düşer. Kendini pek çok konuda ön plâna çıkarmak, ne kadar becerikli ve akıllı olduğunu belirtmek ister. Bu durum onun böbürlenmesine, "ben

olsaydım öyle değil, böyle yapardım; şunu yapsaydı kötü duruma düşmezdi; ben asla onun yaptığı gibi kötü bir şey yapmam; o sözler de söylenir miydi?" gibi sözler sarf etmesine sebep olur ki, böyle bir tavır sergilemek son derece zararlıdır. Dünya ve insanlık hâli bu, öyle bir gün gelir ki, yerip kınadığımız kişinin başına gelenler bizim de başımıza gelebilir ve gülünç duruma düşebiliriz. Bu sebeple ağzımızdan çıkacak söze dikkat etmeli, büyük söz söylemekten kaçınmalıyız.

Cana gelecek (kaza-zarar) mala gelsin.
Eğer bir kaza gelecek ve zarar görecekse insan, canına değil malına gelsin. Çünkü kazaya uğrayan, zarar gören malın tekrar kazanılması veya elde edilmesi mümkündür. Ama can için durum böyle değildir. Cana gelen felâketler silinmeyecek izler bırakır. Bir kazadan ötürü insan ölebilir, sakat kalabilir, dolayısıyla böylesi zararları gidermek mümkün değildir.

Can boğazdan gelir.
Her canlı gibi insan da beslenmek zorundadır. Bedeni için gerekli olan gıdaları ancak bu şekilde alır. İyi beslenmeyen, yeterli gıdaları almayan bir vücut sağlıklı, dinç ve dayanıklı olamaz; bu kimselerin güçsüz kalıp hasta olmaları da kaçınılmazdır. O hâlde insan sağlığını korumak istiyorsa, iyi beslenmeye önem vermelidir.

Can canın yoldaşıdır.
İnsan yaratılışı gereği tek başına yaşayamaz. Bir arkadaşa, bir dosta mutlaka ihtiyaç duyar. Bu, gerek iş yapması, gerek sorunlarını çözmesi, gerekse konuşup dertleşmesi için zorunludur.

Can cümleden aziz (dir).
1. Bir tehlike anında insan önce kendi canını kurtarmaya başlar. O anda kendi canı, diğer canlardan daha önemli olur. Kimi istisnalar hariç, bu durum hemen her insanda göze çarpar. Bu da tabiî bir vak`a olarak görülür. 2. İnsanın kendisi hemen herkesten önce gelir. Her ne kadar kimi zaman özveride bulunur, fedakârlıklar gösterirse de (bunun da bir yeri ve sınırı vardır), vahim konularda çıkarlar çatışmaya başlayınca, kendi çıkarından asla taviz vermez.

Can çıkmayınca huy çıkmaz.
Huy, insanın yaratılış ve ruh özelliklerinin bütünüdür. İnsanla birlikte var olmaya başlar; insan büyüdükçe, huy da onun benliğine iyice yerleşir; kişiliğinin bir parçası hâline gelir. İster eğitim, ister başka bir yolla olsun, kişinin huyunu değiştirmek mümkün değildir; kişinin ölümüne kadar öylece devam eder.

Canı yanan eşek attan yürük olur.
Herhangi bir durumdan ötürü canı yanıp acı çekmiş olan kimse, aynı durumla bir daha karşılaşmamak için kendisinden beklenilenin üstünde bir çaba gösterir. Öyle ki altından kalkamaz sanılan işleri bile başarır, çok iyi sonuçlara ulaşır.

Cefa çekmeyen sefanın kadrini bilmez.

Sürekli bolluk, rahatlık içinde yaşayan insanlar içinde bulundukları vefa ve mutluluğun kıymetini bilmezler. Bunu doğal bir şeymiş gibi görürler. Nasıl sağlıklı bir insan, hasta olmadan sağlığın kıymetini bilmezse, sefa içinde olan da darlığa ve sıkıntıya düşmeden rahatlık, huzur ve mutluluğun kıymetini bilemez.

Cennetin kapısını cömertler açar.
Cömert kimse, para ve malını esirgemeden veren, eli açık olan, yardım seven, muhtaç kimseleri gözeten kimsedir. İslâm dini böyle kimseleri över ve onları cömert olmaya davet eder. Eğer böyle davranırlarsa; yetime, kimsesize, yolda kalmışa, düşküne yardım ederlerse sevap işleyecekler ve öbür dünyada yaptıklarının karşılığını kat kat fazlasıyla göreceklerdir.

Cesurun bakışı, korkağın kılıcından keskindir.
Kimi cesur insanlar kararlıdır, mertlikleri ve azimleri yüzlerinden okunur. Yüz ifadeleriyle hasımlarını yıldırabilirler. Korkak insanlarda ise yürek gücü yoktur. Bu güç olmadığından ötürü kılıcı gerektiği gibi kullanamazlar, dolayısıyla kılıçları keskin de olsa bir işe yaramaz.

Cins horoz yumurtada (iken) öter.
Kimi soylu ve değerli kimse, daha bebekken, eğitim çağına gelmeden kendini kimi hareketleriyle belli eder; başarılı bir insan olup yararlı işler yapacağını ortaya koyar.

Cins kedi ölüsünü göstermez.
Şahsiyetli, soylu bir kimse, sıkıntılı ve kötü durumunu başkasına göstermez ve söylemez.
Cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler.
Bazı insanlar vardır ki övülmekten çok hoşlanırlar. Kimi çıkarcılar da böyle insanları iyi tanırlar. Onları "ne kadar cömertsin" diyerek pohpohlayıp överler; bu okşayıcı sözlere kanan kimse de malını, parasını bol bol harcar; ona buna yedirir, sonunda tüketir. Benzer bir şekilde, ne amaç güttüğü bilinmez kimseler de kişiyi "ne kadar güçlüsün, sana karşı gelemez" diye pohpohlayıp överler. Bu tip övgülerden hoşlanan kimse de, böyle biri olduğunu kanıtlamak için harekete geçer; olmayacak bir dövüşe atılır, bu sırada birisi çıkıp canından eder onu.

Ç

Çabuk parlayan, çabuk söner.
1. Bazı insanlar vardır ki bir olay karşısında çok çabuk öfkelenip kızarırlar. Ancak öfkelenip kızdıkları gibi de çabuk sakinleşirler. 2. Bazı insanlar hak etmedikleri hâlde, kimi yolları kullanarak, yasa ve kurallara uymaksızın önemli mevkilere, makamlara çok kısa zamanda gelirler; ancak o görevin ehli, o makamın adamı olmadıkları anlaşıldığında da çabucak o yerden uzaklaştırılırlar.

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme.
İçinde yaşanılan toplumda sosyal ilişkiler oldukça önemlidir. Bu sebeple yapılan davetlere-çok önemli bir sebep yoksa-bir nezaket gereği olarak gitmelidir. Toplum dayanışması bakımından bu bir görevdir. Kişi, çağrılmadığı yere ise gitmemelidir.

Geleneğimize göre çağrılmadığı yere gitmek terbiyesizlik ve yüzsüzlüktür. Çünkü gittiği o yerde insanların rahatını kaçırabilir.

Çalıda gül bitmez, cahile söz yetmez.
Her varlığın bir niteliği, bir yapısı vardır. Gülü, ancak gül ağacından alabilirsin. Bir çalının gül açması mümkün değildir. Çünkü tabiatına aykırıdır. Bunun gibi cahil kimselere de bir söz anlatmak hemen hemen mümkün değildir. Çünkü cahil kimsenin kavrayışı kıttır, ayrıca inatçıdır ve bildiğinden de şaşmaz. Dolayısıyla onu yola getirmek, ondan olumlu davranışlar beklemek son derece zordur; ona ne söylerseniz boşa gider.

Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.
Kimseye kötülük yapma, kimseyi arkasından çekiştirme, bu tür hareketlerden kaçın. Yoksa günü gelir, benzer bir şeyi onlar da sana yaparlar ve zor durumda kalırsın.

Çam sakızı, çoban armağanı.
İnsanlar birbirlerini sevindirmek, mutlu etmek için karşılıklı hediyeleşirler. Bu hareket insanların gönüllerini okşar, onları birbirlerine yaklaştırır. İnsan ne kadar yoksul olsa da böyle bir eylemde bulunmak ister. Ne var ki o, varlıklı insanlar gibi değeri yüksek armağanlar veremez. Onun armağanı küçük bir şeydir. Ama taşıdığı değer büyüktür. Davranışı da soylucadır.

Çanağa ne doğrarsan kaşığına o çıkar.
İnsan harcadığı çabanın, başkalarına gösterdiği tavrın karşılığını ileride görür. Bir işte ne kadar hazırlık yapmışsa o kadar verim alır. İnsan diğer ilişkilerinde de böyledir. İyilik yapan iyilik, kötülük yapan kötülük bulur.

Çanakta balın olsun, arı Bağdat`tan gelir.
Elindeki malın iyi ve değerli ise müşteri bulmakta güçlük çekmezsin. Öyle ki nerede olursan ol, alıcılar çok uzakta da olsa gelip seni bulurlar.

Çarşı iti ev beklemez.
Boş gezen, şurada burada dolaşan, hiç ciddî bir iş yapmayan ve aylaklığı alışkanlık edinenler düzenli bir iş yapmaya gelemezler. Çalışmaktan hoşlanmadıkları gibi kolay kolay disiplin altına da girmezler.

Çatal kazık yere çakılmaz.
Bir işe, çok başlılık zarar verir. Çünkü her kafadan bir ses çıkar. Bir o yana, biri bu yana çeker. Dedikleri birbirini tutmadığı için iş bir türlü ortaya gelemez. Yapılmamış olarak öylece kalakalır.

Çıkmadık candan umut kesilmez.
1. İnsanların ölüm ve dirimi Yüce Allah`ın takdirine bağlıdır. Bu bakımdan eceli gelmeyen kimsenin, ölümcül hâlde de olsan canı çıkmadığı sürece iyileşeceğinden umut kesilmez. 2. İşlerimiz içinde durum böyledir. Kötü giden, felâkete uğrayan işlerin yok olma kertesine gelmiş de olsa düzelmeyeceğini kim söyleyebilir? Yüce Allah`tan hiçbir durumda umut kesilmez.

Çıngıraklı deve kaybolmaz.
Kimi kişiler vardır ki, nerede olurlarsa olsunlar onlar bazı özelliklerini koruyarak kendilerini belli ederler. Bir yol bulup toplum içinde yitip gitmelerini önlerler.

Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır.
Çiftçi, geçimini toprağı ekerek sağlamaya çalışan kimsedir. Bu bakımdan toprağı zamanında ve iyi sürmeli, tohumunu zamanında ekmelidir. Eğer bu işlerini zamanında ve lâyıkıyla yapmazsa, iyi verim alıp ambarlarını dolduramaz; başkasına muhtaç olup kapı çalar hâle gelir. Hemen her işte durum aynıdır. İyi sonuç almak isteyen kişi, işini zamanında ve iyi yapmalıdır.

Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümlenin muradını verecek Hakk.
İnsan ne ile uğraşıyorsa, onun yararına bir sonuç vermesini ister. Çiftçinin iyi ürün alabilmesi için yağmura ihtiyacı vardır. Bir kimse de güzel ve sıkıntısız bir yolculuk yapabilmek için kurak havayı ister. Görüldüğü gibi birinin istediği şey diğerinin zararınadır. Ancak sonucu yine Yüce Yaratan belirler. O nasıl takdir etmişse öyle olur, kime neyi nasip etmek isterse o gerçekleşir.

Çingene çingeneye çatmadıkça kasnak boynuna geçmez.
Kişilerin ne kadar cahil, görgüsüz ve bayağı oldukları ilk bakışta anlaşılmaz. Ta ki kendi ayarlarında bir kişiyle karşılaşıp kavga edene dek. O zaman gerçek kişilikleri ortaya çıkar.

Çingeneden çoban olmaz, Yahudi`den pehlivan.
Her kişinin ayrı bir karakteri vardır, soyu sopu farklıdır. Yetişmesi, bilgi ve becerisi doğrultusunda yapacağı işleri de birbirine uymaz. Çobanlık öyle sanıldığı gibi kolay bir iş değildir; önce sabır ve sorumluluk, sonra sözünde durma ve bir yere bağlanıp kalmak ister. Çingenede ise bu hasletler bulunmaz, bunun için de çobanlık yapamaz. Benzer şekilde, pehlivanlık da cesaret, yürek ve mertlik ister. Oysa Yahudi tam tersine korkaktır, bu yüzden pehlivanlık yapamaz.

Çingeneye beylik vermişler, önce babasını asmış.
Sorumsuz, bayağı ve soysuz kimse eline bir yetki ya da imkân geçince mizacının gereğini yerine getirir. Öyle ki değil yabancılara, en yakınlarına bile kötülük yapmaktan çekinmez. Ve işe başladığını böyle belli eder.

Çirkefe taş atma üstüne sıçrar.
Şerli, etrafa kötülük saçıp duran kimselerden uzak dur; zorunlu olmadıkça onlara çatma, söz atma. Çünkü onlar bir kötülük yapmak için fırsat kollarlar. Böyle bir fırsatı onlara verirsen onların kötülükleri sana bulaşır, kirlenir ve zararlı çıkarsın.

Çivi çıkar ama yeri kalır.
Birine yaptığımız kötülüğü ne denli gidermeye çalışırsak çalışalım, yeni de o kötülüğün bir izi ve hatırası kalır. Bunun için kimseyi incitmemeye, kırmamaya gayret edelim.

Çivi çiviyi söker.
Güçlü bir şeyin etkisine, en az kendisi kadar güçlü bir başka şeyin etkisiyle karşı konabilir.
Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu.
1. Kararını vermeden önce iyi düşün. Kızını vereceğin kimse ne işle ilgileniyorsa, kızın da o işle ilgilenmek zorunda kalacaktır. 2. İncelikli, hassasiyet gerektiren bir işi, o işten anlamayan birine teslim etme. Kabalığı, beceriksizliği, dikkatsizliği yüzünden işi berbat edebilir.

Çobansız koyunu kurt kapar.
1. Elindeki nesneleri kaybetmek, birine kaptırmak istemiyorsanız gereken önlemleri alıp koruyunuz. 2. Yöneticisi ve koruyucusu bulunmayan, başsız kalan toplum onun bunun saldırısına uğrar; sonunda dağılıp çözülür.

Çocuğa iş buyuran, ardına kendi düşer (Çocuğa iş, ardına sen düş/ Çocuğu işe sal, ardınca sen var).
Çocuk gerek yaşı, gerek bilgi ve becerisi sebebiyle kimi işlerin altından kalkamaz. Çocuğa yapamayacağı, üstesinden gelemeyeceği, belli bir sorumluluk gerektiren işi yükleyen kimse, bunun farkına vardığı anda onun arkasından gitmek ve işle ilgilenmek zorunda kalır.

Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu (gıybet) olmaz.
1. Çocuk, bir sözün nereye varacağını bilmez. Onun için sözün gizlisi ya da saklısı da olmaz. Duyduğunu hiç umulmadık bir anda ve yerde lâf olsun diye söyleyip başkalarına aktarabilir. Bu korkuyla çocuğun bulunduğu yerde başkasını çekiştirme olmaz, dedikodu yapılmaz. 2. Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu olmaz. Çünkü herkes çocukla meşgul olur, oyalanır ve dedikoduya fırsat bulamaz.

Çocuğun yediği helâl, giydiği haram.
Çocuğun sağlıklı, dinç ve güçlü olması için iyi beslenmeye ihtiyacı vardır. İyi beslenmeyen çocuk kimi hastalıkların pençesine kolayca düşebilir ve sağlıklı bir gelişim gösteremez. Bu bakımdan onun gelişip büyümesi, iyi beslenmesi için ne kadar para harcansa yerindedir. Ancak giyim için yapılan hesapsız harcamalar doğru değildir. Çocuk giydiği elbisenin kıymetini bilemez, hor kullanır, kirletir ve paralar. Ayrıca gittikçe büyüdüğü için bugün kullandığını yarın da kullanamaz. Bu sebeple gerekli olan dışında çocuğu pek pahalı giysilerle donatmak yanlıştır.

Çocuk büyütmek taş kemirmek.
Çocuk büyütmek büyük fedakârlık ister. Çünkü anne_baba çocuğu büyütmek için türlü zahmetler çeker, büyük emek verirler. Gerek yeme ve içmeleri, gerek eğitimleri için ellerinden geleni yapıp olmadık zorluklara katlanırlar.

Çocuk doğmadan kaftan biçilmez.
Bir iş henüz ortaya çıkmadan, bir neticeye varmadan kimi hazırlıklara girişmek, onun hakkında yorum yapmak yanlıştır. Önce iş ya da olay netleşmeli, ne olup olmadığı anlaşılmalı, sonra hazırlık yapılmalıdır.

Çocuk düşe kalka büyür.
Hemen her çocuk emeklemeye, yürümeye başladığı zamanda sık sık düşüp şurasını ya da burasını incitebilir. Bu durum son derece doğaldır. Anne_baba bunun için kaygı duymamalıdır.

Çocuktan al haberi.
1. Çocuk gizlilik kavramından haberdar değildir. Dolayısıyla duyduğu şeyi kolayca başkalarına söyleyebilir. Bunun yanlış olduğunu da düşünemez. Bu sebeple başkasının duyması istenmeyen, sır olarak kalması gereken şeyleri çocuğun yanında konuşmaktan kaçınılmalıdır. 2. Çocuklar yaşları gereği yalan dolan nedir pek bilmezler. Kendilerine sorulan bir şeyi, bildikleri ve tanık oldukları bir olayı, duydukları bir sözü olduğu gibi anlattıkları, çarpıtmadıkları için haberin doğrusu çocuklardan alınır.

Çoğu zarar, azı karar.
Her şeyin bir ölçüsü ve bir sınırı vardır. Bunları ihlâl eden, aşan, aşırıya kaçan insan zararla karşılaşır. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için en uygun ölçü olan "karar" sınırında kalınmalı, öteye gidilmemelidir.

Çok arpa atı çatlatır.
At arpayı çok sever ama ölçüyü kaçırıp da gereğinden fazla yerse zararını hemen görür. Bunun gibi her işte de bir ölçü vardır, ölçüyü kaçırıp işte aşırı gitmek zararımıza olur.

Çok bilen çok yanılır.
Bir insan çok bilgi sahibi olabilir. Ama bu demek değildir ki her şeyin mahiyetini biliyor. Onun da bilmediği, inceliğini kavramadığı pek çok şey vardır. Bu bakımdan bilgisi sebebiyle bir insan kendisine güvenip öyle olur olmaz şeylere karışmamalıdır. Yoksa yaptığı bir hareket, söylediği bir söz, fark etmediği bir durum onu yanılgıya düşürüp zor durumda bırakabilir.

Çok gezen çok bilir.
Bilgi edinmenin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri de gezip görerek öğrenmedir. İnsanlar gezdikleri yerlerde gördükleriyle ilgili pek çok bilgi edinirler. Ne kadar çok yer gezerlerse, bilgileri de o kadar çok artar; bu yolla, bildikleri üzerine bilgi katarlar, bilgi dağarcıklarını zengin kılarlar.

Çok havlayan köpek ısırmaz.
Bilinen şu ki, bağırıp çağıran, yapacağı kötülüğü açıkça söyleyen, sözleriyle karşısındakini korkutmaya çalışan kimse, saldırıda bulunamaz; istese de bunu yapamaz. Bunun aksine, sesini çıkarmayıp sinsice hareket edenler tehlikelidirler. Onlar yapacaklarını yapıp gösterirler.

Çok koşan (seğirten) çabuk (tez) yorulur.
Hemen her işte sağlıklı sonuca ulaşmak dengeli çalışmakla mümkündür. İnsanın gücü bellidir. Gücünün üstünde çalışır, aşırı çaba gösterirse çabuk yorulur; yorgun düşer,

dolayısıyla sonuca da geç ulaşır. Gücünün üstüne çıkmadan, kendisini çok yormadan çaba harcayanlar hem sürekli çalışırlar, hem de sonuca daha kolay ulaşırlar.

Çok söyleme arsız olur, aç koyma hırsız olur (Aç bırakma hırsız olur, çok söyleme arsız olur).
Yönettiğin, eğittiğin, koruduğun kimselere aşırı ölçüde söylemek, ardı arkası kesilmeyen buyruklar vermek, eleştirilerde bulunmak sözlerinin gücünü kırıp tesirsiz bırakabilir; dolayısıyla o kimseler yüzsüz ve söz dinlemez olurlar. Benzer bir şekilde bu kimseleri aç da bırakma, haklarını ver; gerek yiyecek, gerek para bakımından bir sıkıntıya düşürme; yoksa onları kötü yola iter, hırsızlığa sevk edersin.

Çok yaşayan bilmez, çok gezen bilir.
İnsanın bilgisi yaşıyla ölçülemez. Uzun bir ömür süren ama çevresinden hiç ayrılmayan kimselerin bilgileri de sınırlıdır. Oysa çok gezen, çok yer gören kimseler daha bilgilidirler. Çünkü onlar gördükleri yerler hakkında ayrı ayrı bilgiler edinmişler ve bilgi dağarcıklarını zenginleştirmişlerdir.

Çürük tahta çivi tutmaz.

1. Gerçek niteliğini yitirmiş, aslı bozulmuş, eskimiş, işe yaramaz bir hâle gelmiş bulunan bir şeyi, ne kadar uğraşırsak uğraşalım faydalanabilecek bir duruma getiremeyiz. 2. Şahsiyetini yitirmiş, soyluluğu kalmamış, kaypak ve güvenilmez kimselerle bir işe girişilemez. Bu gibi kimselerle kurulacak ilişkilerin sonu hüsranla biter.

Dağ ne kadar yüce olsa yol (onun) üstünden aşar.
1. Güçlünün daha güçlüsü, yetkilinin daha yetkilisi, yönetilmez sanılanın bir yöneteni vardır. 2. Çözümü güç meselelerin, yenilmesi imkânsız gibi görünen zorlukların da üstesinden gelinebilecek bir yol vardır. Yeter ki gerekli azim, sabır ve cesaret gösterilsin, yılgınlığa düşülmesin.

Damlaya damlaya göl olur.
Her çok azdan olur. Küçük ve önemsiz şeyler birikerek büyük şeyleri meydana getirirler. Bunun için küçüktür, azdır, önemsizdir deyip hiçbir şey hor görülmemelidir; bunların önemi bilinmeli, çarçur edilmemelidir.

Danışan dağı aşmış, danışmayan (-ın) yolu şaşmış.
Kimi meseleler vardır ki, insanın onu tek başına halletmesi mümkün değildir. Bu durumda yapacağı tek şey, bilmediği şeyler hakkında uzmanlara başvurmak ve onlardan bilgi almaktır. Bu durumda, işleri kolaylaşacak, güçlükleri zorlanmadan yenecektir. Aksine hareket etmek, bilene sorup danışmaktan kaçmak, işleri zorlaştıracak, insanı çıkmazın içine itecektir.

Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.

Her işin kendine has araç ve gereci vardır. O işten sağlıklı bir sonuç alınmak isteniyorsa uygun olan araç ve gereç kullanılmalıdır. Kötü, uygun olmayan araç ve gereçlerle iyi bir şey, kaliteli bir ürün alınamaz.

Davul dengi dengine çalar.
Bir işte çalışacaklar, dostluk ve arkadaşlık kuracaklar, özellikle de evlenecek olanlar her bakımdan (zenginlik, makam, alışkanlık, karakter vb.) kendilerine uygun kimseleri seçmelidirler. Aksi takdirde kısa zamanda anlaşmazlıklar başlar, kurulan ilişkiler bozulur.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
İçindekilere hiç tat vermeyen, onları rahatsız eden kimi işler vardır ki uzakta olanlara kolay, hoş ve sevimli gelir. Ne zaman ki işin içine girerler, işte o zaman gerçeği görüp yanıldıklarını anlarlar.

Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan.
Birlikte iş görmek, birlikte yolculuk etmek, birlikte yaşamak isteyen karı-koca gibi insanlar arasında öncelikle bir uyumun olması şarttır. Bu uyum da karşılıklı saygı ve sevgi temeline dayanır. Tek taraflı sevgi ve saygı uyumu sağlamaya yetmez, ortada düzen diye bir şey kalmaz, kurulan beraberlikten de hayır gelmez.

Deli deliden hoşlanır, imam ölüden.
Kişiler, her bakımdan (mevki, yaş, fikir, duygu, eğitim v.b.) kendilerine benzeyen, uygun olan ya da yarar yağlayabilecekleri kimse ve şeylerden hoşlanıp onlara yaklaşırlar.

Deli ile çıkma yola, başına getirir (gelir türlü) belâ.
Kavrayışı kıt, akılsız, aşırı davranışları olan kimselerle ne işe girilir, ne de yolculuk edilir. Buna kalkışan başına türlü dertler alır, çok zarar görür.

Deliye her gün bayram.
Aklı kıt, kavrayışı az, sorumluluk nedir bilmeyen, hiçbir şeyi kendisine dert edinmeyen, istediği işi yapıp istediği yerde dolaşan, ne kazanıp ne kaybettiğinin farkında olmayan kişinin hâli tıpkı bir delinin hâli gibidir. Onun için günlerin birbirinden farkı yoktur, hemen her gününü bayram neşesi içinde geçirir.

Demir nemden, insan gamdan çürür (Duvarı nem, insanı gam yıkar).
Bir demirin paslanıp niteliğini kaybetmesine nasıl nem sebep oluyorsa bir insanın yıpranmasına, çöküntüye uğramasına, için için erimesine, harap olmasına da üzüntü, sıkıntı ve çeşitli dertler sebep olur. Bu bakımdan insan her olur olmaz şeyi kendisine dert edinmemelidir.

Demir tavında dövülür.
Demirin istenilen biçime sokulabilmesi, çekiçle dövülüp işlenebilmesi için önce ateşte ısınıp kızarması, yumuşaması gereklidir. Bunun gibi her işin yapılması, o işten iyi netice alınması için de en uygun zamanı kollamak ve bundan yararlanmak gereklidir.

Denize düşen yılana sarılır.

Son derece tehlikeli bir durumla karşı karşıya gelen, çaresiz kalan, kurtuluş için bir çıkar yol bulamayan kişi, bu kötü durumdan kurtulmak için her türlü yola başvurur. Öyle ki, en tehlikeli şeylere bile sarılmaya çalışır, onlardan yardım bekler. Çünkü hiçbir tutar seçeneği kalmamıştır.

Derdini söylemeyen derman bulamaz.
Her derdin, müşkülün, güç ve sıkıntının altından insanın tek başına kalkması mümkün değildir. Böyle kötü bir durumda bulunan kişi, içinde bulunduğu bu durumu kendisine yardımı dokunacak kimselere, yakınlarına açmalıdır. Derdine ancak bu şekilde çare bulabilir, sıkıntılarından kurtulup rahatlayabilir.

Dertsiz baş (kul) olmaz.
Hemen herkesin az veya çok bir derdi vardır. Dertsiz insanın düşünülmesi mümkün değildir. İnsan bunu bilmeli ve karamsarlığa kapılmadan dertlerini azaltmaya çalışmalıdır.

Dervişin fikri ne ise, zikri de odur.
Bir insan ne düşünüyor, gönlünden ne geçiriyorsa, bunu hareket ve sözleriyle belli eder; açığa vurur. Devamlı kafasında ve gönlünde taşıdıklarının gündemde kalmasını ister.

Destursuz bağa girilmez (gireni sopa ile kovarlar).
İzin alınmadan girilmeyecek bir yere girmeye, yapılmayacak bir işi yapmaya kalkan kimse, bunun cezasını fazlasıyla çeker.

Deveden büyük fil var.
Hiçbir insan sahip olduğu makamın büyüklüğü, elindeki yetki ve imkânların genişliği ile övünmemeli, bunlara sırtını dayayarak büyüklenmemeli, kimseyi hor görmemelidir. Çünkü ondan büyüğü ve üstünü her zaman vardır.

Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.
Tamah, açgözlülük insanı küçük çıkarlar peşinde koşturur; onu tehlikelere iter, felâketlerle karşı karşıya bırakır ve zarar görmesine yol açar.

Devletin malı deniz, yemeyen domuz.
Kimi vatan haini, rüşvetçi, menfaatçi kimseler soygunculuğu kural edinmişlerdir. Bunlara göre devletin malı çalıp çırpmakla, yemekle tükenmez; bir yolunu bulup da bu maldan aşırıp yararlanmayandan daha budala kim olabilir.

Dibi görünmeyen suya girme.
İç yüzünü iyi bilmediğin, anlamadığın, öğrenmediğin, bir işe girişme; yoksa tehlikeye düşüp zararlı çıkabilirsin.

Dikensiz gül olmaz.
Hoşumuza giden, bizi sevindiren, fayda temin ettiğimiz hemen her güzel şeyin kusurlu, eksik ve kötü bir yanı da bulunabilir. Eğer bunları elde etmek istiyorsak, hoşa gitmeyen ve bize sıkıntı veren bu yanlarını da hoş görmeliyiz.

Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.
İnsanların başına kimi felâketler, sıkıntılar da çok kez dilleri yüzünden gelir. Dilini tutmayan, ne zaman ve nasıl konuşacağını bilmeyen insanların başlarına belâ geldiği ve bu yüzden pişmanlık duydukları çok görülmüştür.

Dilin cismi küçük, cürmü büyük.
Konuşma organımız olan dil, küçük hacimli bir nesnedir. Küçük olmasına küçüktür ama büyük suçlar onunla işlenir. Kimi zaman sarf ettiği kötü sözler insanın başını belâya sokup felâketini hazırlayabilir.

Dilin kemiği yok.
Dil kolayca her yana dönebilir. Bu özelliğe sahip olan dilde, her türlü kelimeler de kolayca çıkar; insan doğru olmayan, birbiriyle çelişkili sözleri söyleyebilir; önce söylediğini sonra inkâr edip başka şekle çevirebilir.

Dinsizin hakkından imansız gelir.
Acımasız, kötü, insafsız ve ahlâksız bir kişinin hakkından ancak ondan daha kötü bir kişi gelebilir.

Doğmadık çocuğa kaftan (don) biçilmez.
Daha ihtimal dahilinde olan, henüz ne olacağı belli olmayan, ele geçmeyen, ortaya çıkmayan bir şey için önceden hazırlık yapmak ve kesin karar vermek doğru değildir. Çünkü beklediğimizin aksine bir durumla karşılaşıp zarar görebiliriz.

Doğrunun yardımcısı Allah`tır.
Hak ve adaletten kopmayan, işlerinde doğruluktan ayrılmayan kişiye Yüce Allah her zaman yardım eder.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.
Özellikle çıkarlarını düşünen insanların çoğaldığı, fedakârlığın azaldığı yerlerde yalan dolan, hile, ahlâksızlık artar ve insanlar iki yüzlü olurlar. Böyle bir ortamda doğru sözlü olan, sözünü esirgemeyen ve sakınmadan herkesi eleştiren kişiyi kimse sevmez. Herkes onu kınar, yanından ve yöresinden uzaklaştırmaya çalışır. Çünkü bu kişi doğru sözleriyle ahlâksızlık üzerine bina edilmiş menfaat düzenini bozmaya çalışır ve çok kimseyi rahatsız eder. Dolayısıyla çıkarları zedelenen, kusurları yüzüne söylenen, ikiyüzlülükleri yüzlerine çarpılan insanlar tarafından hor görülüp kovulurlar.

Doğru söz (ağıdan) acıdır.
Kimi insanlara (özellikle yalancı, çıkarcı, ahlâkı bozuk) kusurlarını, yanlışlarını, düzensizliklerini, yolsuzluklarını ortaya çıkaran sözleri yüzüne karşı söylemek çok acı gelir. Çünkü çoklukla bu tür insanlar ya açıklarının ortaya çıkmasını istemezler ya da doğru sandıkları hareketlerinin yanlış olduğunu kabul etmezler.

Dokuz at bir kazığa bağlanmaz.

1. Her tedbir, tehlikenin büyüklük oranı düşünülerek alınmalıdır. Gücü büyük olan tehlikelere küçük ya da zayıf tehlikelerle önlenemez. 2. Bir işin başına, birbiri ile anlaşması mümkün olmayan birden çok yetkili kimse getirilmemelidir. Çünkü her biri bir yana çeker, anlaşamaz ve birbirlerine düşerler. İşi aksatıp geciktirirler.

Dolu bardak su almaz.
Bilinmeli ki, her insanın kaldıracağı, taşıyacağı bir yük vardır. Eğer bu yükten fazlası kendisine yüklenir ve taşıması istenirse verimli bir sonuç da umulmamalıdır. Çünkü gücünün üstündeki bir yükün altından yıkılıp kalması, çöküp ezilmesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan her kişiye ancak yapabileceği bir işi yüklemek lâzımdır.

Dolu küpün sesi çıkmaz.
Bk. "Boş fıçı çok langırdar." Domuz derisi post olmaz, eski düşman dost olmaz.
İslâm dinine göre domuzun her şeyi pistir. Eti haramdır, beslenmesi yasaktır. Bu nedenle onun derisi de kullanılamaz. Üstünde namaz kılınamadığı gibi oturulamaz da. Eski düşman da domuz derisi gibidir. Ne kadar iyi niyet beslerse beslesin, yakınlık gösterirse göstersin ona güvenilemez; dostluğuna inanılamaz. Hiç ummadığımız bir zamanda bize kötülük yapabilir. Çünkü kolay kolay düşmanlık duyguları silinmez.

Dost acı söyler.
Dost sevilip güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimsedir. Dostlar hiçbir çıkar kaygısı gütmeden yaklaşırlar insana. Düşman kimselerin aksine, insanın iyiliğini isterler. Sevinci paylaştıkları gibi üzüntüyü de paylaşırlar. Bu bakımdan dostlarımız olanlar eksikliklerimizi, kusurlarımızı, yanlışlıklarımızı yüzümüze karşı söylemekten çekinmezler. Bizi memnun etmek için değil doğruyu göstermek için konuşurlar. Amaçları bizi düzeltmek, acı da olsa gerçeği yüzümüze söylemektir. Bu bakımdan iyiliğimiz için söyledikleri sözlerden ötürü onlara kırılmamalıyız.

Dost başa bakar, düşman ayağa.
Temiz giyinip kuşanmak hem dost, hem de düşman için oldukça önemlidir. Bu durum başımızı yukarıda görmek isteyen dostlarımızı sevindirecek, ayağımızın kaymasını bekleyen düşmanlarımızı da kahredecektir.

Dost dostun eyerlenmiş atıdır.
Hakikî dost, dostunun en sıkışık zamanında yardımına koşmaya hazır durumda bekler.

Dost ile ye, iç; alış veriş etme.
Her türlü alış verişin temelinde çıkar yatar. Dolayısıyla çıkarların çatıştığı yerde tatsızlıkların baş göstermesi, giderek de dostluğu bozması mümkündür. O hâlde dostluklarını sürdürmek isteyen kimseler birbirleriyle alışveriş yaparken ya çok dikkatli olmalı, ya da alışveriş yapmaktan mümkün olduğunca kaçınmalıdırlar.

Dost kara günde belli olur.
Varlıklı, iyi, güzel ve mutlu günlerimizde bizimle dostluk kuran, arkadaşlık eden, yanımızdan ayrılmak istemeyen çok olur. Herkesin mutluluktan bir pay almaya çalıştığı böyle günlerimizde, etrafımızdaki bu kişilerin hepsine gerçek dost diyebilir miyiz?

Kuşkusuz hayır. Bu ancak işlerimizin kötü gittiği, üzüntülerimizin arttığı, felâketlerin bizi boğmaya çalıştığı günlerimizde belli olur. İyi ve mutlu günlerimizde olduğu gibi, bizi kara günlerimizde de yalnız bırakmayan, sıkıntılarımızı paylaşan kişiler gerçek dostlarımızdır.

Dostluk başka, alış veriş başka.
Alış verişin temelinde çıkar, dostluğun temelinde ise fedakârlık yatar. Bunu bilip dost kalmak isteyenler alış verişlerini arkadaşlık ilişkisinden ayrı tutarlar. Bu kişiler arasındaki dostluk, birinin ötekine fedakârlık yapmasını gerekli kılmaz.

Dostun attığı taş baş yarmaz.
Dostun acı sözünden veya sert davranışından bize kötülük gelmez. Biliriz ki, onun bu yaptığı bizim iyiliğimiz içindir.

Duvarı nem, insanı gam yıkar.
Bk. "Demir nemden, insan gamdan çürür."

Dünya malı dünyada kalır.
Mal, varlık, servet, insanın hoşuna gidecek durum ve şartların bütünü bu dünya içindir. İnsan bunların hiçbirini öldükten sonra öbür dünyaya götürecek güçte değildir. Öbür dünyaya götüreceği ise iyilik ya da kötülükleridir. Bu bakımdan dünya malına fazla tamah etmemeli, kendisini sıkıntıya sokmamalı, gerek kendisi ve gerekse başkaları için malını harcamaktan kaçınmamalıdır.

Dünya Sultan Süleyman`a bile kalmamış.
Peygamber Hz. Süleyman, aynı zamanda büyük ve zengin bir hükümdardı da. İnsan, cin, hayvan ve rüzgâr bile Allah`ın izniyle onun hükmüne tâbi idi. Ancak o bile bu eşsiz egemenliğine rağmen ölümden kurtulamadı, öbür dünyaya gitti. O hâlde ibret alınmalı, bu dünyaya tamah edip bel bağlanmamalıdır.

Dünya tükenir, yalan tükenmez.
Dünyada yalancıları saymak mümkün değildir. Yalancıların çokluğu, yalanın hemen her yerde barınmasına imkân hazırlamıştır. Yalanın ortadan kalkması, insanların yalan söyleme alışkanlıklarından vazgeçmeleriyle mümkündür. Ancak bu da çok zordur, dolayısıyla yalan sürüp gidecektir.

Düşenin dostu olmaz, hele bir yol düş de gör.
Zenginliğini, makamını, itibarını kaybeden ve bir felâketle karşılaşan kişinin etrafında kimse kalmaz; iyi, güzel ve mutlu günlerin dostları birer birer kaybolur; çünkü çıkar sağladıkları kaynak kurumuştur. Bunun böyle olduğunu ise, ancak bu duruma düşen bilir.

Düşman düşmana rahmet (gazel, yasîn) okumaz.
Hiçbir zaman düşmandan bir yakınlık, yumuşama ve bir iyilik umulup beklenmemelidir. O, eline fırsat geçse kötülüklerin en beteriyle üstünüze yürür.

Düşmez, kalkmaz bir Allah.

Hayatta hiçbir şey olduğu gibi kalmaz. Hemen her şey değişip hâlden hâle girer. Sağlıklı bir insan hastalanabilir, zengin de yoksul düşebilir. Küçük imkânlar içinde olanlar büyük imkânlara kavuştukları gibi, büyük imkânlar içinde olanlar da ellerindekini yitirebilirler. Olumlu ve olumsuz tüm değişmelerin dışında kalan sadece Yüce Allah`tır. Bu bakımdan insan kendini büyük görmemeli, elindeki imkânların sürekli varolacağını düşünüp de kibirlenmemelidir.

E

Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.
Her canlı gibi insan da yaşar ve ölür. Her insanın da Yüce Allah tarafından takdir edilmiş bir ömrü vardır. İnsan bunu ne uzatabilir ne de kısaltabilir. Ecel saati gelen kimse bir nedenle ölür. Ancak ölüm nedeni olarak gösterilen hastalık, kaza gibi bir şeyler aslında bir bahanedir. Asıl neden kişinin kendisine takdir edilen yaşam süresinin dolmasıdır.

Eceli gelen köpek cami duvarına işer.
Tutum ve davranışlarıyla herkesin nefretini kazanmış, büyük bir cezayı hak etmiş ve çaresiz kalmış kimse, şaşkınlığa düşer; sanki hak ettiği cezanın biran önce uygulanmasını ister gibi daha büyük suçlar işler; kendisini yargılayacak kimselere çatar, onları kötüler, öfkelerini üzerine çeker. Bütün bu hareketleri onu kötü bir sona ulaştırır.

Eden bulur, inleyen ölür.
Bir durumun nasıl sonuçlanacağı olayın gidişatından bellidir. Birilerine kötülük yapmayı kural edinenler, yaptıkları kötülüğün cezasını eninde sonunda görürler; bu dünyada olmasa bile öbür dünyada. Öte yandan inlemekten kurtulamayan ağır hasta da ölür.

Eğilen baş kesilmez.
Bize teslim olan, hatasını anlayıp af dileyen, bize sığınan kişi bağışlanmalıdır. Bu davranış Türk-İslâm geleneğinin önemli bir kuralıdır.

Eğreti ata (el atına) binen tez iner.
Başkasının malına, yetkisine ve gücüne güvenerek iş yapan yarı yolda kalır. Çünkü kısa bir süre sonra bunları asıl sahibine iade etmek zorunda kalacaktır.

Eğri otur, doğru söyle.
Yalnızca seni ilgilendiren konularda özgür sayılabilirsin, sana kimse karışamaz; istediğin gibi yer, içer, giyinir ve otururs un. Ancak toplumu ilgilendiren konularda doğru konuşmalı, yalandan kaçınmalısın; eğer çıkar kaygısı ile yalan söyler, doğruyu eğri diye gösterirsen toplumu ayakta tutan güven duygusunu sarsmış olursun.

Ekmeden biçilmez.
1. Verim alınmak isteniyorsa mutlaka emek ve çaba harcanmalı; para yatırılmalıdır. 2. Birine iyilik yapıp fedakârlık göster ki, benzer şekilde karşılığını alabilesin.

Ek tohumun hasını, çekme yiyecek yasını.

Bir işten sağlıklı bir sonuç almak istiyorsan onu sağlam temel üzerine oturt. Nitelikli tohumdan güzel ve bol ürün alındığı bilinen bir şey. Bunun gibi nitelikli insan, nitelikli araç ve gereçle iyi iş yapılır; olumlu sonuç alınır.

Elçiye zeval olmaz.
İki taraf arasında uzlaşma sağlanması, bir işin bitirilmesi için birinin yanına söz götürmekle görevli kimse, götürdüğü sözler ne kadar kötü de olsa, bu sözlerden sorumlu tutulamaz. Çünkü o sözleri söyleyen değil sadece iletendir. Bu bakımdan cezalandırılamaz.

El elden üstündür.
Bir kimse, kendisinden üstün olan bir başkasının da olabileceğini bilmeli; "hiç kimse bu işi benden daha iyi yapamaz" dememelidir.

El el ile, değirmen yel ile.
Nasıl ki bir değirmenin dönüp buğdayı öğütebilmesi için rüzgâra ihtiyacı varsa, insanın da birtakım ihtiyaçlarını karşılaması, işlerini görebilmesi için diğer insanlara ihtiyacı vardır. Çünkü toplum hayatı yardımlaşma esası üzerine kurulmuştur, insan tek başına bütün işleri yürütemez ve başarıya ulaşamaz.

El elin eşeğini türkü çağırarak arar.
Hiç kimse, başkasının içine düştüğü derdi tam anlamıyla kavrayamaz. Çünkü üzücü olaylar sadece ilgili kimseleri kederlendirir, onlara acı verir. Bu bakımdan birinin derdine çare bulacak kimseler olayla ne kadar ilgilenseler de keyiflerini bozmazlar, derinden acı duyarak işe girişmezler, acele etmezler.

El eli yıkar, iki el de yüzü.
Toplu yaşama biçimi herkese bir görev yükler. Bu görevlerin yapılması bir yandan düzeni sağlar, bir yandan da sıkıntıların ortadan kalkmasını. Dolayısıyla karşılıklı yardımlaşma esasına dayalı bu görev iyilikleri çoğaltır, toplumu güçlü kılar.

El için kuyu kazan, evvelâ kendi düşer.
Başkasının kötülüğünü düşünen, bunun için tuzaklar kuran kimse, kurduğu tuzağa önce kendisi düşer, hiç kimsenin yaptığı kötülük yanına kalmaz, ona yarardan çok zarar getirir.

El ile gelen düğün bayram.
Bir topluluğun hep birlikte uğradığı bir sıkıntıya yakınmasız katlanılır; çünkü insanın sadece kendisi değil, herkesin sıkıntı içinde olduğu düşünülür.

El kazanı ile aş kaynamaz.
Başkasının hazırladığı imkânları kendi hesabımıza kullanarak iş yapamayız. Her en imkânlar geri alınıp iş yarıda kalabilir, başarısız olabiliriz.

El mi yaman, bey mi?
Baştakiler ne kadar güçlü görünürlerse görünsünler, asıl güç halktadır; halk yöneticilerden her zaman ağır basar.

El yarası onulur (geçer, iyi olur) dil yarası onulmaz (iyi olmaz).
Silâh, bıçak, taş ve sopa ile açılan yara çabuk iyi olur. Ama acı sözlerin gönülde açtığı yara kolay kolay iyi olmaz. Çünkü hatırlandığı her an acı tazelenir ve kişiyi üzer.

Emanete hıyanet olmaz.
Bize güvenerek korumamız altına bırakılan şeylere el uzatmamalı, kötülük etmemeli, haince davranmamalıyız. Böyle bir davranış ne dinimiz İslâm`a, ne de örf ve âdetlerimize yakışır. Bize düşen onların güvenine lâyık olmak ve emaneti titizlikle korumaktır.

Emek olmadan yemek olmaz.
Özenle ve çok çalışmadan bir şey kazanıp meydana getiremeyiz. Yiyip içmek, harcamak ve kısacası yaşayabilmek için haksız bir yolla değil, alın teri dökerek kazanmamız şarttır.

Er ekmeği er kursağında kalmaz.
Mert, cömert olan insanlar gördükleri iyiliği unutmazlar; bunun karşılığını mutlaka bir gün öderler.

Erkek arslan dişisinden kuvvet alır.
Toplum hayatında kadınların yeri ve görevi asla küçümsenemez. Bu bakımdan erkekler daima arkalarında güçlü bir kadının desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu desteğe kavuşanların başarıları daha da artar.

Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
Çalışkan, namuslu, gücüne ve kendine güvenen kişi aç kalmaz; başkasına muhtaç olmamak için en zor işlerde bile çalışır, her zorluğa katlanır, rızkını arayıp bulur.

Erteye kalan, arkaya kalır.
Bir iş zamanında yapılmalı, başka bir zamana bırakılmamalıdır. Yoksa başarılı bir sonuç alınamaz. Geç kalan, sırasını geçiren, erken davranmayan fırsatı kaçırdığı için o şeyden fayda temin edemez.

Esirgenen göze çöp batar.
Titizlikle korunmak istenen, üzerine fazla düşülüp titrenen şeye çoklukla bir zarar gelir. Bunu önlemek insanın elinde değildir. Bu bakımdan bir şey üzerinde gereğinden fazla, aşırı ölçüde durulup titrememelidir.

Eski dost düşman olmaz, yenisinden vefa gelmez.
Temeli çok eskiye dayanan ve devam eden dostluklar sağlamdır. Kolay kolay bozulmaz. Çünkü dostluğu yaşatabilmeyi başaran eski dostlar pek çok sıkıntılı, acı ve tatlı günleri birlikte paylaşmışlar; birbirlerine duydukları güveni içinde oldukları zamana kadar taşıyabilmişlerdir. Bu bakımdan kimi ufak tefek meseleler yüzünden birbirlerine düşman olamazlar. Öte yandan yeni dostlar arasında ise böyle bir dostluktan söz edilemez. Çünkü birbirlerini yeterince denememişler, sıkıntılara ve acılara birlikte göğüs gerip tavırlarını tam olarak ortaya koyamamışlardır. Dolayısıyla dostluğu oluşturacak güven bağı henüz oluşmamıştır.

Eşeğe altın semer vursalar, eşek yine eşektir.
Hiçbir yeteneği, bilgisi olmayan, kavrayıştan ve faziletten yoksun kimse, hangi mevkiye geçerse geçsin, ne kadar yetki ve mal sahibi olursa olsun değerli ve saygın kılınamaz. Kısa zaman içinde gerçek kişiliğini, bayağı ve kötü olduğunu tavır ve davranışlarıyla belli eden bu gibi kimselerin aslını kimi unsurlarla değiştirmek mümkün değildir.

Eşeğini sağlam kazığa bağla, sonra Allah`a ısmarla.
Akıl insan içindir. İnsan önce aklını kullanarak işlerinin iyi yürümesi için tedbir almalı, sonra da tevekkül etmeli, yani o konuda yüce Allah`a güvenmelidir.

Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; kimi uzun, kimi kısa der.
Kimi işlerimiz vardır ki onları yalnız yapmamız daha uygundur. Eğer ona buna açar, şundan bundan fikir almaya çalışırsak her kafadan bir ses çıkar; birbirine ters öneriler kafamızı karıştırır, işin içinden çıkmamız da güçleşir.

Eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez.
İçine düştüğümüz kötü durumlardan, başımıza gelen felâketlerden ders almalı, zarar gördüğümüz işe bir daha bulaşmamalı, hata yapmaktan geri durup kendimizi korumalıyız.

Eşek hoşaftan ne anlar; suyunu içer, tanesini bırakır.
Kavrayışsız, bilgisiz, kaba ve zevksiz kimseler bir şeyin gerçek değerini bilemez; küçümser, anlamsız bulup hiçler, güzellik ve inceliğin farkına varamaz.

Etle tırnak arasına girilmez.
Ortaya çıkan aile anlaşmazlıklarında bir yanı tutmak doğru değildir. Karı-koca, ana-baba ile evlâtlar birbirine çok yakın insanlardır. Bunlar kimi zaman birbirlerine darılıp küsebilirler, ancak bu durum gelip geçicidir. Bunu fırsat bilip onların aralarını açmaya çalışmak yanlış, yanlış olduğu kadar da faydasız bir davranıştır.

Etme bulma dünyası.
Şurası muhakkak ki, yaptığı kötülük hiç kimsenin yanına kalmaz; cezasını çoklukla bu dünyada çeker. Bu dünyada görmese bile, öbür dünyada mutlaka görür.

Ev alma komşu al.
İnsanlar bir arada yaşarlar. Dolayısıyla yakınlarında oturan komşularının ilişkiler açısından önemi büyüktür. Kötü komşular ile yan yana yaşamak oldukça zordur. Kavgalara, gürültülere ve anlaşmazlıklara yol açar. Bu bakımdan, ev almadan önce, komşuların nasıl insanlar olduklarını öğrenmek, incelemek her zaman yarar sağlayacaktır.

Evdeki hesap çarşıya uymaz.
Bir iş, bir sorun hakkında önceden yapılan tasarılar, hesaplar ve plânların çoklukla hayat gerçeklerine aykırı düştüğünü uygulamada açıkça görürüz. Bu sebeple geleceğe dönük hesaplarımızda bu gerçeği daima göz önünde bulundurmalıyız.

Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet.
Mutluluk havası ancak düzenli, temiz, güzel ve ekonomik açıdan rahat bir evde eser. Bunu sağlayan da kadındır. Eğer kadın becerikli, tertipli ve nazik değilse, yuva yaşanılır bir yer olmaktan çıkar. Benzer bir şekilde, içinde yaşanılan yurdu şen eden de devlettir. Eğer devletin başında bulunanlar beceriksiz, zalim, hain ve kendi çıkarlarını düşünen insanlarsa, bunların ülke insanını mutlu etmesi düşünülemez.

Evli evinde, köylü köyünde gerek.
Yaşanan sosyal hayat bir düzeni kurarken, kişilere de toplumda uygun bir yer, bir iş göstermiştir. Dolayısıyla herkes buna uymalı; hem kendinin, hem de toplumun rahatını ve düzenini bu şekilde sağlamayı görev bilmelidir. Aksine bir hareket huzursuzluğa ve kargaşalığa yol açar.

Faydasız baş mezara yaraşır.
Mademki yaşıyor, o hâlde bir işe yaramalıdır insan. Ne kendisine, ne de etrafına bir yararı, bir kârı dokunmayan ve ona buna yük olan kişinin yaşaması ile ölmesi arasında bir fark yoktur.

Fazla (artık) mal göz çıkarmaz.
O an için ihtiyaç duyulmayan mal, ne kadar ve ne türden olursa olsun elden çıkarılmamalıdır. Hiç umulmadık bir günde ona gerek duyulabilir. Ayrıca malın çok olmasının kimseye bir zararı da yoktur.

Fırsat her vakit ele geçmez.
Ele geçirilen imkân veya durumdan en iyi biçimde yararlanmak gereklidir. Çünkü insanın karşısına çok seyrek çıkar.

Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar.
Yoksulun şansı hemen hemen hiç gülmez. Onun eline geçen imkânlar da öyle çok değildir. İmkânları sınırlıdır; bunun için, hangi işe el atarsa atsın, zengin gibi kazanamaz. Umduğundan fazla kazandığı görülmemiştir.

-G-

Gafile kelâm, nafile kelâm.
Çevresindeki gerçekleri görmeyen, sezmeyen, bilgisiz, dalgın kimseye ne söylense kâr etmez. O, bildiği gibi hareket eder. Dolayısıyla ona söylenecek her söz boşa gider.

Gammaz olmasa tilki pazarda gezer.
Gizli-saklı, kanunsuz yollarla çıkar sağlamayı iş edinen kimseleri, söz getirip götüren kimselerin varlığı korkutur. Dolayısıyla bunlar yakayı ele vereceklerinden çekinerek, herkesin içinde öyle uluorta dolaşamazlar.

Garip kuşun yuvasını Allah yapar.

Kimsesiz, zavallı, yoksul ve güçsüz kişiye yüce Allah yardım eder. Hiç ummadıkları bir yerden kendilerine yardım eli uzanır ve darda kalmazlar. Yüce Allah onları korur, gözetir ve mal sahibi yapar.

Gâvurun ekmeğini yiyen, gâvurun kılıcını çalar.
Kişi geçimini kimden sağlıyorsa, kimin hizmetinde ise, ne kadar merhametsiz ve acımasız olursa olsun, ne kadar fikirleri uyuşmazsa uyuşmasın onun yanında olur; onun istediklerini yerine getirir.

Gelene git denilmez.
1. Kendiliğinden gelen güzel bir şeyi, faydayı geri çevirmek doğru olan ve yakışık alan bir şey değildir. 2. Gelenek ve göreneklerimize göre, kendiliğinden gelen konuğu kabul etmeyip geri çevirmek doğru bir davranış olmaz.

Gelen gidene rahmet okutur (Gelen gideni aratır).
Bir işe veya göreve sonradan gelen, orada daha önce çalışandan daha başarısız ve geçimsiz olabilir. Dolayısıyla beğenmediğimiz o eskiyi bize aratır ve "keşke o gitmeseydi, o çok iyiydi" dedirttiği olur.

Gemisini kurtaran kaptan.
Tehlikeli, güç bir duruma düşüp de ortalık iyice karışınca kimileri kendi başlarının çaresine bakarlar. Bunlar ne yapıp yapıp kurtulur ve iyi sonuca ulaşırlar.

Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir (anlaşılır).
İnsanın gençliği göz açıp kapayıncaya kadardır. Ne olup bittiği pek anlaşılamadan geçip gider. İnsan ihtiyarlayınca şöyle düşünür, yapılacak pek çok şeyin varolduğunu fark eder. Ancak iş işten de geçmiştir. Çünkü bunları yapacak ne gücü ne de zamanı vardır. İşte o an, gençliğin ve gençlik günlerinin ne denli kıymetli olduğunu anlar.

Gençlikte para kazan (taş taşı), kocalıkta kur kazan (ye aşı).
Gençlik, insanın en verimli çağıdır. Güç ve enerji doludur. İnsan işte bu dönemde çalışıp para biriktirmeli, mal-mülk sahibi olmalıdır. Çünkü ihtiyarlayıp gücünü yitirdiği, çalışamadığı dönemde ona ihtiyaç duyacaktır. Elinde olduğu için de rahat yaşayacak ve sıkıntı çekmeden gün geçirecektir.

Gidilmeyen yer senin değildir (olmaz).
Ulaşıp yanına varamadığımız, kendisinden yararlanamadığımız yer bizim olsa ne olur? Bizim dediğimiz yer, elimizde bizzat tutup kendisinden yararlandığımız yer olmalıdır.

Gidip de gelmemek, gelip de görmemek (bulmamak) var.
Bulunduğu yerden uzaklara gidecek kimsenin geri dönmemesi, döndüğünde de bıraktıklarını bulamaması mümkündür. Bu sebeple yola çıkacak kişi bunu düşünmeli ve yakınları ile helâllaşmalıdır.

Göğe direk, denize kapak olmaz.

Öyle işler vardır ki, insanın gücünü ve imkânlarını aşar; gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu tür işlerle uğraşmak, bu yolda hayallere kapılmak boşunadır.

Gönlün yazı var, kışı var.
Hayat inişli çıkışlıdır. Hayatın bu durumu insanı etkiler. Dolayısıyla insanın bir günü diğerine uymaz. İnsan bazen iyimser, neşeli, umutlu ve mutluluk doludur; bazen de kötümser, üzgün, neşesiz, mutsuz ve bezgindir.

Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz.
Gönül; sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi kalpte var sayılan duygu kaynağıdır. Bu kaynak insanı yeterince nazik ve içli kılar. Dolayısıyla kaba ve sert hareketler karşısında fazla dayanamaz, çabucak incinip kırılır ve gücenir. Kırılan bir gönlü kolay kolay onarmak ve eski hâline getirmek de oldukça güçtür. Öyleyse etrafımızdaki insanlarla olan ilişkilerimizde dikkatli olmalı, gönül kırmaktan kaçınmalıyız.

Gönülden gönüle (kalpten kalbe) yol vardır. (Kalp kalbe karşıdır).
İnsanları bir araya getiren huy, zevk, alışkanlık, fikir ve inanç birliğidir. Dolayısıyla bu insanların gönüllerinde de bir duygu birliği vardır. Biri öteki için ne düşünüyor ve ne hissediyorsa, ötekide beriki için benzer şeyi düşünür ve hisseder.

Gönül ferman dinlemez.
Ne denli engel, ne denli yasak konursa konsun gönül sevdiğinden asla vazgeçmez. Çünkü insanın gönlüne söz geçirmesi oldukça zordur.

Gönülsüz namaz göğe (göklere) ağmaz (Gönülsüz davara giden köpekten hayır gelmez).
İçten gelen bir istekle kılınmayan namazın kabul olunacağı her zaman şüphe götürür. Benzer şekilde içten gelen bir heves ve şevkle yapılmayan işten de hayır gelmez. İnsanlara zor kullanarak yaptırılan işlerden verim alınamaz. Verim ancak sevilerek, zevk alınarak yapılan, işlerden umulabilinir.

Gönülsüz yenen aş, ya karın ağrıtır, ya baş.
İstenmeden, zorla yenen yemek insana nasıl dokunup zarar verirse (sindirim sistemini bozma, bulantı ve kusma yapma), zorla ve istenmeden yapılan iş de benzer bir şekilde kötü ve hayırsız bir sonuç verir.

Gön yufka yerinden delinir. (İp inceldiği yerden kopar).
Hemen her iş, olay, durum ve konunun zayıf ve çürük bir yanı vardır. Bu yanın bilinmesi, dayanma ya da çökmede oldukça önemlidir. Düşman bu zayıf noktayı bulup yararlanmasını bilirse yenilgiyi kolay tattırır. Benzer şekilde bir zayıf noktasını bulup sağlamlaştıranlar, düşmanlarının zafer yolunu kapatmış ve güçlerini artırmış olurlar.

Görenedir görene, köre nedir köre ne?
Bir şeye karşı takınılacak sağlıklı tavır, onu görmeye ve anlamını kavramaya bağlıdır. Görmesini bilmeyen, yeterli bir kavrayışa da ulaşamaz. Dolayısıyla onun için hiçbir şeyin anlamı olamaz.

Gören gözün hakkı vardır.
Kendisinden faydalanılan, elde de yeterince bulunan, başkalarında bulunmayan yiyecek ya da imrenilecek bir şeyden gören kimselere de mümkünse vermek gerekir. Çünkü göz görünce gönülde o şeyi arzu eder.

Görünen köy kılavuz istemez.
Apaçık ortaya çıkan belli gerçekler karşısında duraksamak, ayrıcı bir açıklama yapmaya kalkışmak yersizdir.

Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur.
Ayrı düşenlerin arasındaki sevgi de zamanla azalır. Çünkü insan, sevdiği kimseyle sıkça görüşüp sevgisini ve muhabbetini tazeleme imkânı bulamaz. Dolayısıyla ilgi bağı kopar, yavaş yavaş da o kimseyi unutur.

Göz görmeyince gönül katlanır.
Yakınımızda bulunmayanların özlemine, acısına daha kolay dayanabiliriz. Çünkü bizden uzakta yaşayan sevdiğimiz bir kimseyle istesek de ilgilenemeyiz. Dolayısıyla görüşmekten umudumuzu keser ve ayrılığa katlanırız. Ama yakınımızda bulunan ve her gün gördüğümüz kimseyle ilgilenmeden edemeyiz. Onun her zaman gördüğümüz acısına da tahammül edip katlanmamız oldukça güçtür.

Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulamaz.
Gözü bir türlü doymayan, sürekli çıkarını düşünen, onun peşinde koşan ve bu uğurda her türlü işe kalkışan kimse, yakasını tehlikelerden kurtaramaz; başına türlü belâlar gelir.

Gülme komşuna, gelir başına.
Birinin başına gelen kötü bir durum, gün olur senin de başına gelir. Başına gelen felâkete başkalarının gülmesi seni nasıl incitirse, senin başkalarının kötü hâline gülmen de onları incitir. O hâlde birilerinin başına gelen kötü durumdan ötürü, onlarla sakın alay etme.

Gülü seven dikenine katlanır.
Seven kişi, sevdiği kimse veya sevdiği iş yüzünden başına gelecek sıkıntılara ses çıkarmadan katlanır. Bilir ki, sevdiğini elde etmek için birçok güçlüğe göğüs germek, fedakârlıkta bulunmak zorundadır.

Gün doğmadan neler doğar.
Yüce Allah`tan başka kimse yarının ne getireceğini bilemez. Yarın birçok değişikliklere gebedir. Beklenmedik bir sırada umut verici durumlarla da karşılaşma imkânı vardır.

Güneş balçıkla sıvanmaz.
Açıkça meydana çıkmış, hemen herkesin bildiği gerçeği inkâr etmek, gizlemeye çalışmak, yalan dolanla değiştirmeye yeltenmek mümkün değildir. Buna güç yetirecek insan yoktur.

Güneş girmeyen eve doktor girer.

Güneşin insan sağlığı açısından önemi tartışma götürmez. Güneşin girmediği yerlerde mikropların daha çabuk çoğaldığı, güneş yüzü görmeyen insanların da daha çabuk soluklaştığı bilinen gerçeklerdendir. Güneş birçok hastalığa iyi gelirken, sağlığın da baş koruyuculuğunu yapar. Görülüyor ki güneşli evde hastalık olmaz.

Güvenme dostuna, saman doldurur postuna.
Dost sandığı birtakım kimseler, çıkarları söz konusu olduğunda sana kolaylıkla kötülük edebilirler. Üstelik bunu, senin onlara duyduğun güvenden yararlanarak yaparlar. Bu bakımdan herkesi dost sanma ve onlara inanma.

Güvenme varlığa, düşersin darlığa.
Varlık gelip geçicidir. Kimde ne zaman, ne kadar duracağı belli olmaz. Bu bakımdan insan varlığına, zenginliğine güven duyarak öyle olur olmaz işlere kalkışmamalı; har vurup harman savurmamalı, tutumlu davranmalıdır. Gelecekte işlerinin kötüye gitmeyeceğini, yoksul düşmeyeceğini, darda kalmayacağını kim söyleyebilir?

Güzün gelişi yazdan bellidir.
Başlangıç ve gidişat bir işin nasıl sonuçlanacağı konusunda aşağı yukarı bir fikir verir. İyi başlamayan, sürekli aksayan, aksiliklerden bir türlü kurtulamayan işin olumlu sonuçlanacağı pek düşünülemez.

H

Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke`ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye.
Bir işte asıl olan iyi niyet, samimiyet ve içtenliktir. Bunlar olmadan bir işi görünüşte ve şeklen yapmakla o iş gerçekten yapılmış olmaz. Böyle yapılırsa gerçekten iyi sonuç alınıp amaca ulaşılamaz.

Haddini bilmeyene bildirirler.
Hemen herkesin toplumda belli bir konumu, sınırı ve yetkisi vardır. Bulunduğu durumu söz ve davranışlarıyla aşanlar sert bir karşılık görürler, cezalandırılırlar, yola getirilirler.

Hak deyince akan sular durur.
Bir meselenin çözümünde, bir anlaşmazlıkta adaletli ve tarafsızca davranılır, doğru yol tutulur, hakkaniyet gözetilirse hiç kimse bir şey söyleyemez, herkes verilen kararı kabul eder.

Hak gelince, batıl gider.
Kur`anıkerim`deki "Hak geldi, bâtıl zâil oldu" âyetinden yola çıkılarak oluşturulan bu atasözünde, "Hak", Yüce Allah`ın emri, hükmü anlamındadır; "bâtıl" ise doğru ve gerçeğin karşıtıdır. Dolayısıyla bir anlaşmazlık sırasında doğrudan ve gerçekten yana olunur, insaflı ve adaletli hüküm verilirse, doğru ve gerçeğin karşısında olan zalimler çekip gitmek zorunda kalırlar.

Hak yerde kalmaz.

Gerçek, doğru, adalet, insaf ve haklı kazanç hiçbir şekilde yok edilemez. Kişinin hakkı olan şey ya bu dünyada, ya da öbür dünyada kendisine verilir. Hakkı hor görenler, çiğnemeye kalkışanlar, inkâr edenler büyük bir aldanış içindedirler.

Hak yerini bulur.
Haksızlık er veya geç ortaya çıkar, bunun da hesabı kuşkusuz sorulur. Suçlunun cezalandırılması, hakkıyla hakkının verilmesi bu dünyada veya öbür dünyada mutlaka gerçekleşir.

Hamala semeri yük değildir (olmaz).
İnsana kendi işi ağır gelmez. Çünkü üstlendiği iş ve sorumluluk yaşadığı hayatın tabiî bir sonucudur.

Hamama giren terler.
Bir işe girişen kimse, o işin güçlüklerini, sıkıntılarını ve masraflarını göze almalıdır. Çünkü bu işin durumunu, sorumluluğunu kendi isteğiyle kabul etmiştir.

Haramın temeli olmaz (Haramdan şifa olmaz).
Yüce Yaratıcı`nın yasak ettiği yollardan, emeksiz ve haksız olarak bir şeye el atıp sahip olmak haramdır. Bu çeşit kazanç insana ne tat verir, ne de yarar getirir. Kişi o şeyden gereği gibi faydalanamaz, geldiği gibi çabuk gider, hayrını göremez.

Harman dövmek keçinin işi değil.
Hemen her işin bir yapılma biçimi ve ustası vardır. Ağır, önemi büyük işleri öyle herkes yapamaz. Hele bu işler acemi kimselere hiç bırakılamaz. Bu tür işlerden iyi sonuç almak isteyenler, işlerini mutlaka ehline vermelidirler.

Hastalık sağlık bizim (insan) için.
Sağlıklı bir insan organizmasında birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla fizyolojik görevlerin aksaması, dolayısıyla sağlığın bozulması son derece tabiîdir. Bu sebeple, hasta olmamak için önceden tedbir almalı, her halükârda hastalığa yakalanırsa da bunu büyütmemeli insan.

Hatasız kul olmaz.
Hiçbir insan tam değildir. Her insan bilerek ya da bilmeyerek yanılıp yanlışlığa düşebilir, suç işleyebilir, günaha girebilir. Kusurları bakımından insanlara fazla yüklenmek doğru değildir. Önemli olan insanların hatalarını yüzüne vurmak değil, hatalarını azaltmada onlara yardımcı olmaktır.

Hay`dan gelen, Hu`ya gider (Selden gelen, suya gider).
Sözün gerçek anlamında "Hay" ve "Hû" Allah demektir. Yani Allah`tan gelen, yine Allah`a gider anlamındadır bu söz. Ancak halk arasında mecazî bir anlam kazanmıştır. Kolay ve emeksiz kazanılan şeyler elden kolay çıkar. Elde kalıcı olanlar, emek sarf edip alın teri dökerek kazanılan şeylerdir.

Hayır dile komşuna, hayır gele başına.
Kim başkaları için iyi niyet besler, iyilik diler, hayır isterse, başkaları da onun için aynı şeyleri düşünür. Kural o ki, iyilik ve kötülük karşılıklıdır. İyilik isteyen iyilik bulur, kötülük isteyen de kötülük.

Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar söyleşe söyleşe (konuşa konuşa) anlaşır.
İnsanlar konuşarak birbirlerini daha iyi anlarlar. Çünkü konuşma, anlaşma yollarının başında gelir. İnsanlar duygu ve düşüncelerini konuşarak karşı tarafa aktarırlar, tartışırlar ve birbirlerini tanımaya çalışırlar.

Hayvan yularından, insan ikrarından tutulur.
Yular, bir hayvanın idare edilmesinde oldukça önemlidir. Bir yere döndürülmesi, çekilip götürülmesi, bir yere bağlanıp tutulması yular vasıtasıyla olur. Bir insanı ise sözü (ikrarı) bağlar. Verdiği sözden dönen kimse, itibarını da yitirmiş sayılır. İhbarını düşünen kimse sözünden caymaz. Eğer cayarsa, bu kendisine hatırlatılır; sözünün istikametine yönelmesi istenir.

Hayvanı yardan düşüren bir tutam ottur.
Bk. "Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur."
Hekimden sorma, çekenden sor.
Bir hastanın ne çektiğini, hekim değil hasta bilir. Çünkü ateş düştüğü yeri yakar. Bunun gibi bir derde düşenin, bir felâkete uğrayanın, sıkıntılar içinde kıvrananın çektiği çileyi, ancak kendisi bilir, çare sunan, çözüm yolu gösterenler değil.

Hekimsiz, hâkimsiz yerde oturma.
Sağlığımızı yitirdiğimiz, hastalandığımız zaman kapısını çalacağımız tek kişi hekimdir. Haksızlığa uğradığımız, can ve mal emniyetini kaybettiğimiz yerde başvuracağımız kişi de hâkimdir. Bu önemli iki kişinin bulanmadığı yerde oturmak son derece sakıncalıdır.

Her ağacın meyvesi olmaz.
Etrafımızda yaşayan insanların dış görünüşlerine bakarak onlardan bir verim beklenmemelidir. Dıştan bize verimli gibi görünen nice insanın yararsız olduğu, onlardan bir fayda gelmediği çok görülmüştür.

Her ağaçtan kaşık olmaz.
Kimi nesne, iş ya da durumun kendine has bir özelliği vardır. Bu bakımdan özelliği bulunan bir şey için herhangi bir malzeme, madde veya kimse kullanılamaz. Görünüşe aldanmamalı, uygun olan seçilmelidir.

Her çok azdan olur.
Çoğun temelinde az yatar. Önce az olanlar, birike birike çoğu meydana getirmiştir. Bu bakımdan azlar önemsiz görülüp atılmamalı, aksine sabırla bir arada tutulup biriktirilmelidir.

Her damardan kan alınmaz.

İnsanların yapıları birbirine uymaz. Kimi iyi, kimi kötü huyludur. Kimi yardımsever, kimi bencildir. Bu sebeple herkesten yardım istenmez, istense de yardım gelmez. Şu hâlde insan kimden yardım isteyeceğini belirlerken dikkatli olmalı, her önüne gelenden yardım istememelidir.

Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıyan.
Hiç kimse içyüzünü iyi bilmediği, yeterince incelemediği, hakkında bilgi sahibi olmadığı, denemediği bir işi yapmaya kalkışmamalıdır. Yoksa kendini tehlikeye, altından kalkamayacağı zararlı sonuçlara atmış olabilir.

Her Firavun`un bir Musa`sı olur.
Her zalimden toplumu kurtaracak, zalime yaptıklarının hesabını soracak bir kurtarıcı mutlaka çıkacaktır.

Her horoz kendi çöplüğünde öter.
Herkes ancak kendi çevresinde bir değer taşır, kuvvet bulur ve sözünü geçirebilir. Çünkü asıl yeri orasıdır, bağlıları çevresindedir, orada güvence altındadır, orada rahat etmektedir.

Her inişin bir yokuşu vardır.
Hayatın akışında hiçbir durum olduğu gibi kalmaz. Olumlu, olumsuzu, iyi, kötüyü, yükselme, alçalmayı; başarı, başarısızlığı kovalar. Bunun tersi de kaçınılmazdır. Bu bakımdan işleri bozulan, başarısızlığa uğrayan kimse üzülmemeli; kötü durumunun devamlı olmadığını bilmeli, umut var olmalıdır.¡

Her işin başı sağlık.
İnsanın yapacağı her şey vücut sağlığına bağlıdır. Sağlıklı olmayan kimse hiçbir iş yapamaz. Bir iş yapamayan, başarılı olamayan kimse de yaşadığı hayattan bir tat almaz; mutlu olamaz.

Her kaşığın kısmeti bir olmaz.
Her insanın talihi, kaderi bir değildir. Bu bakımdan kazançlarının farklı olması da doğaldır. Bir işte kişiler aynı çabayı gösterseler, aynı emeği verseler de biri diğerinden daha az kazanır. Çünkü kısmeti o kadardır.

Herkes bildiğini okur.
İnsanlar çoklukla kendi akıllarını beğenirler. Dolayısıyla başkaları ne derse desin, onların düşüncelerine uymaktansa kendi düşüncelerine göre iş yapmayı daha uygun bulurlar.

Herkesin arşınına göre bez vermezler.
Genel kurallar herkesin istek ve ihtiyacına göre bozulamaz. Dolayısıyla bir durumun ölçülerimize göre gerçekleşmesini beklemek doğru değildir. İstenen ölçüde değil, gerektiği oranda yarar sağlanacağı bilinmeli.

Herkesin ettiği yoluna gelir.

Bir kimse başkasına nasıl davranıyorsa, başkaları da ona öylece karşılık verirler. İyilik eden iyilik, kötülük eden de kötülük görür.

Herkesin tenceresi kapalı kaynar.
Kimsenin durumu, içinde bulunduğu yaşayış şartları başkalarınca gereği gibi bilinemez.

Herkesin yorulduğu yere han yapılmaz.
Bir yerde, bir düzende herkesin uymak zorunda olduğu genel kurallar vardır. Bunlar kişinin dileği doğrultusunda değiştirilemez.

Herkes kaşık yapar ama sapını ortaya getiremez.
Herkes bir iş yapar ama istenildiği kadar güzel ve kusursuz biçimde yapıp da ortaya çıkaramaz. Bunu becerenlerin sayısı da bir hayli azdır.

Herkes ne ederse kendine eder.
Kişi çevresine nasıl davranırsa, çevresi de ona benzer şekilde davranır. İyilik eden iyilikle, kötülük eden kötülükle karşılaşır. Kişi, muhatap olduğu davranışların sorumlusudur.

Her koyun kendi bacağından asılır.
Herkes kendi davranışlarından sorumludur. Herkes kendi hatasının cezasını kendi çeker. Hiç kimse başkasının yaptığı bir hatadan ötürü hesap vermez.

Her kuşun eti yenmez.
1. Herkes zorbalığa boyun eğmez. Bu zorbalığa karşı gelecekler de vardır. Öyleleri çıkar ki, seni alt eder, pişman bile olursun. 2. Kimi işlerin altından kalkmamız mümkündür. Ama öyle işler de vardır ki, asla başaramayacağımız işlerdir. Öyle görünüşe aldanıp da o işin altına girmeyelim. Yoksa hiç ummadığımız bir zarar görebiliriz.

Her şeyin bir vakti var, horoz bile vaktinde öter.
Bir işten olumlu sonuç bekleniyorsa zamanında yapılmalıdır. Çünkü gerekli şartlar ve elverişli ortam o zamandadır. Bu bakımdan bir işi zamanından evvel yapmaya kalkışmak ne kadar zararlıysa, sonraya bırakmak da o kadar zararlıdır. Bir işte acelecilik kadar, geç kalmışlık da başarısızlığa neden olur.

Her şeyin yenisi, dostun eskisi (makbuldür).
Sürekli kullanılan eşya yıpranır, eskir, gözden düşer, gittikçe de insana sıkıntı verir, yenisini aratır. Ancak dostluk böyle değildir. Dostluk eskidikçe güç ve değer kazanır. Çünkü birçok hatıralar birlikte yaşanmış, birlikte birçok imtihandan geçilmiş, bağlar gittikçe sağlamlaşmıştır. Eski dostluk içten olduğu için aranır, yeni dostluklar ise henüz gönüllerde kökleşmediği için pek makbul değildir.

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.
Herkesin kendine özgü bir çalışma yöntemi, bir iş yapma biçimi vardır. Çünkü kişilikleri, bilgileri, yetenekleri, yöntemleri ve yolları birbirinden farklıdır.

Her yiğidin gönlünde bir arslan yatar.
Herkesin kendine göre yüksek bir emeli vardır. Hoşlandığı, sevdiği, kavuşmak istediği bu emeli devamlı gönlünde taşır, onun özlemiyle yaşar.

Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez.
Gerçekleştirmek istediğiniz bir iş için uygun şartları dilediğiniz anda bulmanız mümkün değildir. Çünkü olaylar dileğimize göre oluşmaz. Bu bakımdan fırsat elimize geçtiğinde ondan hemen yararlanma yoluna gitmeliyiz.

Her ziyan bir öğüttür.
Bilerek ya da bilmeyerek uğradığı her zarar kişiye ders olur. Kendisini bu duruma düşüren yanlış hareketi bulur, aynısını tekrarlamayarak doğabilecek başka zararlardan kendisini korur.

Hesapsız kasap, ya bıçak kırar ya masat (Hesabını bilmeyen kasap, ne satır bırakır, ne masat).
1. Alacağını ve borcunu bilmeyen, gelirini giderini işine göre ayarlamayan kişi, elinde avucunda bulunanı da kaybeder; zarara uğrar. 2. Önlemini iyi almadan, ne yapıp edeceğini iyi düşünmede, bir iş girişiminde bulunan kişi, başarıya ulaşamaz; o iş için gerekli olan imkânları da yitirir.

Hırsızlık bir ekmekten, kahpelik bir öpmekten.
Hırsızlığın büyüğü küçüğü olmaz. Kişi bir ekmek de çalsa hırsız olur, yavaş yavaş da hırsızlığı meslek edinir. Kahpelik de benzer şekilde oluşur. Bugün bir öpücük verip de bunu önemsemeyen kız ya da kadın, yarın sokaklara düşer. Dolayısıyla bir öpücük bir namus kirletmeye ve kahpeliğe kapı aralamaya yeter.

Hiddetle kalkan nedâmetle oturur.
Öfkeyle, kızgınlıkla hareket eden kişi ne yaptığını pek bilmez; sağı solu incitir, kırar. Kısa bir zaman sonra etrafa ve kendisine verdiği zararı anlar ve pişman olur. Ne var ki iş işten geçmiştir bir kere.

Hocanın (imamın) dediğini yap (söylediğini dinle), arkasından gitme (yaptığını yapma).
Bir din görevlisinin anlattıkları dinin buyruklarıdır. Ancak insan beşerdir, şaşar. O da hatalı, kusurlu olabilir; hatta bile bile yanlış da yapabilir, söyledikleriyle yaptıkları birbiriyle çelişebilir. Bu bakımdan dikkatli ol; bu gibi yanlış yola sapmışların peşinden, onlar dinin buyruklarını anlatıyorlar diye sakın gitme.

Hocanın (öğretmenin) vurduğu yerde gül biter.
Öğretmen ne yaptığını bilen adamdır. Eğer bir öğrenciye vurmayı gerekli görmüşse, bunu mutlaka eğitmek amacıyla yapmıştır. Sakın ola ki, bu tavrından ötürü ona darılıp gücenmeyiniz. Tam tersine onun bu tavrından ötürü sevininiz. Çünkü onun vurduğu yerde meydana gelen kızarıklık, öğrencinin yarın yapacağı yanlışlıklardan, edineceği kötü alışkanlıklardan kurtuluşunun bir işareti olarak görülmelidir.

Horoz ölür, gözü çöplükte kalır.

Yaşanılmış, erişilmiş, alışılmış bir durum veya makam yitirildikten sonra, yine o durum veya makamda gözü kalır insanın. Kişinin bu tutkusu ihtiyarlık, hatta ölüm hâlinde bile devam eder.

Horozu çok olan köyde sabah geç olur.
Karışanı çok olan işlerden güç sonuç alınır. Çünkü her kafadan bir ses çıkar, herkes başka bir yol seçer, işin nasıl yapılacağı konusunda kesin karar verilemez. Dolayısıyla böyle bir işi sonuca ulaştırmak da oldukça güç olur.

Huy canın altındadır.
Bk. "Can çıkmayınca huy çıkmaz."

Huylu huyundan vazgeçmez.
Doğuştan gelen özellikler kolay kolay değiştirilemez. Bunun için ne kadar uğraşılsa boştur. Çünkü, o huy biçimi, kişinin karakterinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bunun için onu kolay kolay söküp atamaz.

Irz insanın kanı pahasıdır.
Irz, bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması, saygı gösterilmesi gereken iffetidir. Dolayısıyla her şeyden önemlidir. Bu bakımdan kişi kanını döker, canını verir ama namusunu kirlettirmez.

Isıracak it dişini göstermez.
Kötülük edecek kimse, bunu daha önceden haber vermez. Dolayısıyla bize açıktan açığa cephe alan, bunu gürültü ve patırtısıyla belli eden kimselerden değil, bize sinsice yaklaşan ve yaklaştığını da belli etmeyen kimselerden çekinmeliyiz; asıl tehlikeli olan ve bize zararı dokunacak kimseler onlardır.

Isırgan ile taharet olmaz.
1. Kötü, zararlı kişiden iyilik beklenmez. 2. Her işin aracı farklıdır. İyi sonuç bekleniyor ve zarara uğranmak istemiyorsan uygun araç-gereç seçilmelidir.
Islanmışın yağmurdan pervası yoktur.
Daha önce kötülük görmüş, zarara uğramış kimse, kendisini bu duruma düşüren şeyden artık çekinip korkmaz.

Issız eve it buyruk.
Sahip çıkılmayan, başında bulunulmayan mal ya da iş, seviyesiz ve niteliksiz, bayağı kişilerin eline geçer; onlarca kullanılır ve idare edilirler.

-İ-

İbadet de gizli, kabahat de.
Yüce Allah`ın buyruklarını yerine getirmek her insana borçtur ve gösterişten uzaktır. Gerçek iman sahipleri ibadetlerini başkaları görsün diye yapmazlar. Eğer böyle yaparlarsa ibadetleri, ibadet olmaktan çıkar. Benzer şekilde kabahat de başkalarına

gösterilecek bir şey değil, tam tersi utanılacak bir şeydir. Bu bakımdan onu da açıktan açığa yapmak insana yakışmaz, gizlenmeli ve örtülmelidir.

İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır.
Hoşlanılmayan bir davranışın en küçüğünü, başkalarından önce kendimizde deneyip etkiyi görmeli; ondan sonra bunun daha büyüğünü başkalarına uygulamanın ne denli uygun olup olmayacağına karar vermeliyiz.

İki at bir kazığa bağlanmaz.
Kendi başına buyruk, kimseden izin almaksızın dilediği gibi davranan iki kişi, aynı iş üzerinde görevlendirilip çalıştırılamaz. Her an aralarında anlaşmazlığın çıkması, bunun da kavgaya dönüşmesi kaçınılmazdır.

İki baş bir kazanda kaynamaz.
Fikirleri, eğilimleri ve davranışları birbirinden farklı olan iki kişi belli bir konuda, bir iş üzerinde uyuşamazlar; görüş ayrılıkları yüzünden ortaya bir şey çıkaramazlar.

İki cambaz bir ipte oynamaz.
Kurnazlıkta eşit olan iki kimse bir iş üzerinde birlikte çalışamazlar; birbirlerini aldatmak, saf dışı bırakmak için uğraşırlar. Bunda ısrarlı olmaları, her ikisini de daha tehlikeli bir duruma iter.

İki dinle (bin işit) bir söyle.
Haddinden fazla konuşmak, gereksiz ve yanlış sözlerin ağızdan çıkmasına yol açar. Ayrıca konuşan kişiyi de itici yapar. Bu bakımdan az konuşmalı, çok dinlemelidir. Hem yerinde konuşabilmek için de dinlemek şarttır. Çünkü söylenenler ancak bu şekilde kavranır, çenesi düşüklükten de bu şekilde kurtulur insan.

İki el bir baş içindir.
1. Yüce Allah, insanları geçimlerini sağlayabilecek bir güçle donatmıştır. Bu gücü kullanan insan, başkalarına muhtaç olmadan yaşayabilir. 2. İnsan ancak kendi geçimini sağlayabilecek bir güce sahiptir. Başkalarına yardım edecek bir durumda değildir.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
Kimisi, önemi büyük birkaç işi bir arada yapmaya kalkışır. Bu ise çok zor ve sakıncalıdır. Çünkü gücü ve dikkati dağıtır. Buna aldırmayanlar çoklukla yapmaya kalkıştıkları işleri sekteye uğratırlar.

İki ölç, bir biç.
Hangi iş olursa olsun, bir işe kalkışmadan önce işin ayrıntıları iyice düşünülmeli; boyutları gözden geçirilmeli; nasıl başlanıp nasıl gelişeceği ve nasıl sonuçlanacağı, ne alıp ne götüreceği dikkatle hesaplanmalı ve daha sonra işe başlanmalıdır.

İnsan beşer, kuldur şaşar.

Hiçbir insan hatasız değildir. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. Dolayısıyla şaşırıp yanlışlık yapması da kaçınılmazdır. Bu bakımdan dalgınlıkla, şaşkınlıkla yapılan hatalara hoşgörüyle bakılmalıdır.

İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde.
İnsan doğduğu andan itibaren sosyal bir hayatın içine girer. Dolayısıyla herkes gibi o da yaşamak için çabalamaya başlar. Ne var ki, yaşadığı hayat şartlarının zorluğu, insanı doğduğu yerin dışına iter. İnsan da istemeden geçimini temin ettiği yerde kalır, orayı yurt edinir.

İnsan göre göre, hayvan süre süre (alışır).
Bir işi öğrenmenin en iyi yolu, o işi görmekten, denemekten ve defalarca yapmaktan geçer. Bunu sürekli yapan insanlar hem tecrübe, hem de alışkanlık kazanırlar; dolayısıyla o işi kolayca yaparlar. Hayvanların bir işe alışmaları ve o işi öğrenmeleri ise, o işi tekrar tekrar yapmaları ile sağlanır.

İnsan insanın (adam adamın) şeytanıdır.
Çoklukla görülür ki, kötü ve art niyetli kimi uygunsuz kişiler, bazı saf ve iyi niyetli kişileri kurdukları tuzaklarla doğru yoldan saptırıp yanlış yola sürüklerler.

İnsanoğlu çiğ süt emmiş.
Şurası muhakkak ki, insanın ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Çoklukla güven de vermez. Hiç umulmadık bir anda nankörlük edip çıkarı için iyilik gördüğü kimseye bile kötülük yapabilir.

İnsan yedisinde ne ise, yetmişinde de odur.
Kişi pek çok özelliğini doğuşuyla birlikte getirir. Bunun yanı sıra, yedi yaşına kadar da çevresinden etkilenerek kimi davranışlar kazanır ve bir huy edinir. Edindiği bu huy ihtiyarlasa da kolay kolay değişmez.

İp inceldiği yerden kopar.
Bir durum, bir olay ve bir iş en zayıf yerinden, en çürük noktasından bozulur veya kopar.
İslam`ın şartı beş, altıncısı insaf demişler.
"Kelime-i şahadet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek" İslâm dininin beş temel buyruğudur. Eğer bu beş şarta bir şart daha eklenecek olsaydı, bu mutlaka "insaflı olmak" olurdu. Çünkü insaf sahibi olmak, Müslümanlar için son derece önemli bir vasıftır.

İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü.
Birinden bir şey isteyen biraz utanır ama isteği yerine getirmeyen daha çok utanması gerekir. Darda kalanın, ihtiyacı olanın, bir şeyi başkasından istemesinde utanılacak bir yan yoktur.

İşine hor bakan (sanatını hor gören) boynuna torba takar.

Kişi, nasıl olursa olsun işini ya da sanatını küçük görmemelidir. Eğer böyle görürse işinin, sanatının gereğini yerine getirip para kazanamaz. Para kazanamayınca da geçim darlığına düşer. Sonunda ona buna avuç açar, dilencilik yapmaya başlar.

İş insanın aynasıdır.
Bir kişi hakkında yargıya varmak, nasıl bir kişi olduğunu öğrenmek mi istiyorsunuz? O hâlde onun yaptığı işe bakınız. Çünkü yaptığı o iş, onun ne kadar sorumlu, bilgili ve yetenekli olduğunu açığa çıkarır.

İşleyen demir ışıldar (pas tutmaz).
Durağan durumdan hareketli duruma geçmek ve çalışmak, insandaki hantallığı, isteksizliği ve uyuşukluğu söküp atar; onu canlı, yetenekli ve verimli kılar. Ruhen ve bedenen güçlendirdiği gibi, maddî yönden de kazançlı yapar.

İş olacağına varır.
Her işin kendine has bir akışı ve sonucu vardır. Ne yapılırsa yapılsın, ne tedbir alınırsa alınsın, o iş, ulaşacağı sonuca ulaşır. Bunu değiştirmek mümkün değildir. Bu bakımdan işin istediğin biçimde sonuçlanmadı diye kaygılanıp üzülme.

İşten artmaz, dişten artar.
Kazanç ne kadar çok olursa olsun, tutumlu davranılmazsa para biriktirilemez. Tasarruf, savurganlık yapmamak, tüketimi kısmakla mümkündür ancak.

İt derisinden post olmaz.
Ahlâksız, bayağı ve değersiz kimseler bir göreve veya mevkiye gelip önemi büyük, yüce bir amaç için hizmet yapamazlar.

İtin (köpeğin) duası kabul olunsaydı gökten kemik yağardı.
Eğer art niyetli, aşağılık kişilerin istedikleri yerine gelseydi, onlar mutlu olurken dünya kötülüklerle dolar; iyilere de barınacak yer bulunamazdı. Şükür ki bunların dilekleri yerine gelmemektedir.

İt itin ayağına (kuyruğuna) basmaz.
Hilebaz, ahlâksız, başkalarına kötülük etmeyi kural hâline getiren insanlar birbirlerini gayet iyi tanırlar. Bu yüzden birbirlerini anlayışla karşılar, birbirlerine rahatsızlık verip kötülük etmekten mümkün olduğunca kaçınırlar.

İtle çuvala girilmez.
Bilgisiz, düzenbaz, bayağı, taşkın kimselerden uzak dur. Onlarla iş yapmak, yakın ilişki kurmak, tartışmaya girmek, hatta kavga bile etmek sakıncalıdır.

İtle yatan bitle kalkar.
Bk. "Körle yatan şaşı kalkar."

İt ürür, kervan yürür.

Gerçekleşmesi doğal olan işlere, durumlara karşı çıkılsa da engellenemez. Bu bakımdan kötü niyetli kimselerin sözlerine ve davranışlarına aldırış etmeden, doğru bilinen yolda ilerlemeye devam edilir.

İyi dost kara günde belli olur.
Bk. "Dost kara günde belli olur."

İyi evlât babayı vezir, kötüsü rezil eder.
İstenilen ve beğenilen nitelikleri taşıyan, yararlı olup iyilik sunan evlâtlar baba ve anne için övünç kaynağı; kötülük yapan, sağlıksız, yararsız ve şerefsiz insanlar da utanç kaynağı olurlar.

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.
İyilik yapan bir kişiye iyilik yapmak kolaydır. Doğal olan bu tavrı hemen herkes gösterebilir. Önemli olan kötülüğü dokunan birine iyilik edebilmektir ki, bunu herkes yapamaz. Bunu ancak mert, faziletli ve olgun kimseler başarabilir.

İyilik eden iyilik bulur.
Bir karşılık beklemeden yardım yapan, kayıran, yardımcı olan, yararlı işlerde bulunan kimse, hemen herkes tarafından sevilir. Günü geldiğinde iyilik görenler, bunun karşılığını ona iyilik yaparak öderler.

İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.
Yaptığın iyiliklerden karşılık bekleme; yaptığın iyilik boşa çıksa da kıymeti bilinmese de sen iyilik yapmaya devam et. Bunu Yüce Allah görür. Bu davranışından ötürü seni bu dünyada olmasa bile öbür dünyada mutlaka ödüllendirir. Hem
de kat kat fazlasıyla.

İyilik (muhabbet) iki baştan.
Gerek iş, gerek evlilik, gerekse herhangi bir konuda iki kişi arasında kurulacak sağlıklı bir ilişkide yalnız birinin iyi davranış göstermesi yeterli değildir. Ötekinin de iyi davranış sergilemesi zorunludur. Tek taraflı iyilik bir yere kadardır.

İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir.
Eğer Yüce Allah, kötü durumda olan birinin düzelip iyi olmasını murat etmişse, türlü sebepler yaratarak ona hiç ummadığı yerlerden yardım gönderir. Onun rahata kavuşmasını sağlar.

K

Kaçan balık büyük olur.
Çok önemsiz, çok küçük de olsa, her nedense elden kaçırılan fırsat ah vah edilerek gözde büyütülür.

Kaçanın anası ağlamamış.

Karşı koyamayacağı bir tehlikeden ve saldırıdan kaçan kişi kazançlı çıkar. Ayrıca yakınlarının üzülmesine yol açacak bir olaya da fırsat vermemiş olur.

Kalaylı bakır küflenmez.
Saf, temiz, dürüst ve namuslu kimseye kimse kara çalamaz; onun şahsiyetine kimse leke süremez.

Kalıp kıyafetle adam, adam olmaz.
Ne kadar güçlü, gösterişli, sağlıklı bir vücuda sahip olursa olsun; bu vücudu ne kadar iyi, güzel ve çekici giyim, kuşamla donatırsa donatsın, bütün bunlar kişiyi değerli kılmaz. Kişiyi değerli kılan güzel ahlâkı, becerisi, üretkenliği, bilgisi ve çalışkanlığıdır.

Kalp kalbe karşıdır.
Sevgi karşılıklıdır. Birinin hissettiğini diğeri de hisseder, birinin düşündüğünü diğeri de düşünür. Zevk, alışkanlık, arzu ve isteklerde de birlik mevcuttur.

Kanaat gibi devlet olmaz.
Elindekinden hoşnut olan, onu yeter bulan, fazlasını istemeyen, ihtiras beslemeyen kişi kolay doyuma ulaşır ve mutlu olur. Bundan ötürü de kolay kolay yokluk çekmez, sıkıntıya düşmez.

Kanatsız kuş uçmaz (olmaz).
Gerekli şartları sağlanmayan, araç ve gereci temin edilmeyen, kimi dayanaklardan yoksun bırakılan iş ya da insandan başarı beklenemez.

Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar.
Bir kötülük, kötülük yapılarak düzeltilemez; hatta böyle bir karşılıkta bulunmak işi daha da vahim hâle sokar, içinden çıkılmaz yapar. Kötülük ancak iyilik yapılarak ortadan kaldırılabilir.

Kara haber tez duyulur.
Ölüm veya felâket haberi, kötü haber çabuk duyulur; ağızdan ağıza geçerek hızla yayılır.
Karaya sabun, deliye öğüt neylesin.
Esası, özü bozuk olan şeyi düzeltmek hemen hemen imkânsızdır. İnsanlar için de durum aynıdır. Kimi akılsız, anlayışsız, yoldan çıkmış kimseleri de doğru yola getirmek mümkün değildir.

Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş.
Kardeşler ne kadar geçimsiz, anlaşmaz, kavgalı, dargın olurlarsa olsunlar yine de kötü bir durumda birbirlerine yardım ederler. Çünkü onları birbirine bağlayan bir kan bağı vardır ortada.

Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.
Bk. "Kardeş, kardeşi atmış, yar başında tutmuş."

Karga, kekliği taklit edeyim demiş; kendi yürüyüşünü şaşırmış.

İnsanlar yetiştikleri çevrenin eğitimini alırlar. Bu bakımdan görgüleri, beceri ve bilgileri, davranışları, yol ve yöntemleri birbirinden farklıdır. Buna rağmen kimi kişiler özenti hastalığına yakalanırlar ve onu bunu taklit etmeye başlarlar. Ancak bunu beceremezler, bunu beceremedikleri gibi tabiî davranışlarını da yitirir, gülünç duruma düşerler.

Karga yavrusuna bakmış, "benim ak-pak evlâdım" demiş.
Yaptığı iş ne kadar kusurlu, çocuğu ne kadar çirkin olursa olsun, kişiye bunlar iyi ve güzel görünür. Başkalarının bu konuda ne diyeceği o kadar önemli değildir.

Kartala bir ok değmiş, o da kendi yeleğinden.
Kişi, hayatta karşılaşacağı en büyük kötülüğü çoklukla en yakınlarından görür.

Kâr, zararın kardeşidir (ortağıdır).
Ticarette sadece kâr etmek düşünülemez, zarar da edilebilir. Ticarete atılan kimse bunu göze almalı, alış verişe öyle girmelidir.

Katıra "baban kim?" demişler, "dayım attır" demiş.
Kişi kusurlu yanının açığa çıkmasını istemez, bunu gizlemeye çalışır. Sadece iyi yanıyla görünmeye ve övünmeye gayret eder.

Kaynayan kazan kapak tutmaz.
İçin için gelişen olaylar veya duygular bir yerde patlak verir, önüne geçilemez, kolay kolay yatıştırılamaz.

Kaza geliyorum demez.
Can veya mal kaybına sebep olan kötü olayın ne zaman olacağını kestirmek mümkün değildir. Bu bakımdan önceden kimi tedbir alınmalı, ansızın ortaya çıkacak kazaya karşı hazırlık yapılmalıdır.

Kazanmayanın kazanı kaynamaz.
Yiyip içmek, geçimini temin etmek isteyen insan çalışıp kazanç sağlamak zorundadır. Kazancı olmayan insanın geçinmesi mümkün değildir.

Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
Büyük çıkarlar beklenen yer için küçük fedakârlıklar yapılmalı, kimi sıkıntılara girilmeli ve bundan kaçınılmamalıdır.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu.
Sen başkasına kötülük yaparsan, o da sana kötülük yapacaktır. Her şeyin bir karşılığı vardır. Unutma ki, her ne edersen onun karşılığını alırsın.

Keçi can derdinde, kasap yağ derdinde.
Kötü bir duruma düşmüş, büyük zarara uğramış kimi kimseler acı içinde kıvranırken, kimileri de küçük yararlarını düşünürler ve hiç umursamadan bu durumdan istifade etmeye çalışırlar.

Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar.
Küçükler daima büyüklerini taklit ederler, örnek alırlar. Anne_baba ne yaparsa çocuk da onu yapar; hangi yola giderse çocuk da o yola gider.

Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur.
Açgözlü, gözü doymaz, hırslı insanlar küçük bir çıkar için bütün varlığını tehlikeye atar.

Kedinin boynuna ciğer asılmaz.
Kendisine güvenilmeyecek birine bir şey bırakmak, emanet etmek doğru değildir. Yoksa o şey ya zarar görür, ya da yok olur.

Kedi uzanamadığı (yetişemediği) ciğere pis (murdar) der.
Kimileri, çok istedikleri hâlde elde edemedikleri şeyi hor göstermeye kalkışırlar; beğenmiyor görünürler. Böyle davranmakla asıl yapmak istedikleri şey, kendi çaresizliklerinin ortaya koyduğu açığı kapatmaya çalışmaktır.

Kele, köseden yardım gelmez.
Yardıma muhtaç olan kişi, ihtiyaç duyduğu şey konusunda kendi dururken başkasına yardım edemez. Kendi derdine çare bulamamış, kendi işini halledememiş ki, başkasına nasıl yardım etsin?

Kelin ilâcı olsa başına sürer.
Bk. "Kele, köseden yardım gelmez."

Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur.
Önce değersiz bulunan, beğenilmeyen bir kimse, küçük bir şey veya bir fırsat elimizden çıkıp yok olunca birden kıymet kazanır; çok önemli ve iyi gibi görülür.

Kem göz, kalp akçe sahibinindir.
Kötü sözü kimse kabul etmediği gibi, sahte parayı da kimse kabul etmez. Kötü söz söyleyenin, geçmeyen para da onu kullananındır.

Kendi düşen ağlamaz.
Girdiği bir işte kendi zararına kendi sebep olan bir kimsenin yakınmaya hakkı yoktur. Çünkü bildiğini okumuş, istediği gibi davranmış, kimseyi dinlememiştir. O hâlde kötü sonuca da katlanmalıdır.

Kesilen baş yerine konmaz.
Bir iş yapıldıktan sonra eski durumuna getirilemez. Bu bakımdan bir işe girişmeden, bir davranışta bulunmadan önce, işin nasıl sonuçlanıp sonuçlanmayacağını iyi hesapla; pişman olup olmayacağını iyi düşün taşın ve ondan sonra harekete geçip geçmeme konusunda karar ver.

Keskin sirke küpüne (kabına) zarar verir.
Öfkeli, sert, sinirli kimsenin zararı kendisinedir. Kendini yıprattığı, sağlığına zarar verdiği, toplum içinde saygınlığını yitirdiği gibi işlerini de bozup alt üst eder.

Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz.
Kişi öncelikle kime danışacağını, kimin peşinden gideceğini iyi bilmelidir. Çünkü seçtiği kişi kötü, işe yaramaz biri olabilir ve onun başını belâya sokabilir.

Kılıç kınını kesmez.
Ne kadar sert ve öfkeli olursa olsun hiçbir kişi yanındakilere, yakınlarına zarar vermez.

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.
Kişi, kiminle arkadaşlık ederse, ondan etkilenir; onun alışkanlıklarına, düşüncelerine eğilim duyar; huyunu, gidişini kapar.

Kırkından sonra azanı teneşir paklar.
Yaşlandıktan sonra yaşına uymayan davranışlarda bulunan, ahlâksız bir yola sapan, kötü işlere bulaşan insanları doğru yola getirmek çok zordur. Bu gibi kimselerin sonu da iyi değildir.

Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani.
İyi alışkanlıklar edinmiş ve bunu uzun yıllar sürdürmüş kişi, kolay kolay bu yapısından vazgeçip de kötülük edemez.

Kısmetinde ne varsa kaşığına o çıkar.
Kişi ne kadar çalışırsa çalışsın, çabalarsa çabalasın alın yazısındaki şeye ulaşır. Yüce Allah, ona ne nasip etmişse ancak ona kavuşur; bu az da olur, çok da.

Kızı gönlüne (keyfine) bırakırsan ya davulcuya varır, ya zurnacıya.
Evlenme çağındaki kızı büyükleri uyarmazlarsa uygun olmayan birisiyle evlenir. Çünkü yaşı gereği hem tecrübesiz, hem de eğlenceye düşkün olur ve ileriyi göremez. Bu bakımdan anne baba tarafından denetlenmeli, uyarılmalıdır.

Kızını dövmeyen, dizini döver.
Kızını, çocuğunu daha küçük yaşta eğitme yoluna gitmeyen, terbiye kurallarını öğretmeyen, gerekirse dövmeyen ileride çok pişman olur; ancak iş işten geçmiştir.

Kimi köprü bulamaz geçmeye, kimi su bulamaz içmeye.
Hayat sıkıntılarla, çelişkilerle doludur. Buna bir de insanların nasipleri arasındaki tutarsızlıklar eklenince hayat daha da çekilmez olur. Kimileri bolca bulurken, kimileri hiç bulamaz. Bu da toplumu kargaşaya sürükler. Gerekli olan şey dengeyi sağlamaktır.

Kiminin parası, kiminin duası.
Öyle işler vardır ki, kiminden para, kiminden de dua alınarak yürütülür. Bu dünyada para kadar dua da önemlidir. Canı gönülden yapılan duanın önemi büyüktür.

Kimse ayranım (yoğurdum) ekşi demez.
Herkes sattığı malı; kendi işini, tutumunu ve davranışını över. Kendine yönelik eleştiriler yapılsa da aldırmaz, kusur kabul etmez, o methe devam eder.

Kimseden kimseye hayır yok (gelmez).
İnsan, yapacağı işte başkasının yardımına güvenirse, hayal kırıklığına uğrar. Bu bakımdan bir işe girerken kendine dayanmalı, kendi gücüne güvenmelidir.

Kimsenin âhı kimsede kalmaz.
Güçlü bir kimsenin dine, yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, kıyım, acımasızlık, haksızlık ve cefa asla karşılıksız kalmaz. Zalimler, er veya geç zulme uğrayanların âhını, bedduasını alırlar ve perişan olurlar.

Koça boynuzu yük değil.
1. Kişiye kendisinin ve yakınlarının işini görmek ağır gelmez. 2. Kişi, kendini savunacak araç-gerecini, güvenlik sistemlerini taşımaktan ve kullanmaktan geri durmaz, bunlar ona yük değildir.

Komşu komşunun külüne muhtaçtır.
Hayat şartları insanları bir arada yaşamaya zorunlu kılmıştır. Bir arada yaşama sosyal hayatı, sosyal hayat da karşılıklı olarak yardımlaşmayı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla insan her meselesini tek başına halledemez olmuş, yakınındakine başvurmak zorunda kalmıştır. Bu bakımdan komşular birbirlerine en küçük şey için bile muhtaçtırlar. Çünkü en önemsiz şeyin yokluğu, büyük bir işin aksamasına yol açabilir.

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.
Başka bir kimsenin malı, kişiye olduğundan daha değerli görünür. Çünkü insan nefsi doymak bilmez, başkasının elindekine imrenir. Hele insanlar birbirlerini çekemiyorlarsa birinin elindeki mal, diğerini sürekli rahatsız eder.

Kork Allah`tan korkmayandan.
Allah korkusu, öte dünyaya inanan insanları pek çok kötülükten uzak tutar. Çünkü yaptığı kötülüklerin cezasız kalmayacağını bilir ve kolay kolay kötülük yapamaz. Ama insan yüreğinden Allah korkusunu söküp attı mı, şeytanla baş başa kaldı demektir. Artık onun düşünemeyeceği kötülük yoktur, her türlü fenalığı eline fırsat geçti mi kolaylıkla yapar. Bu bakımdan böylelerinden çekinmek, uzak durmak, kendini korumak gereklidir.

Korku dağları bekletir.
1. Korku varlığını her yerde duyurur. Yapacağı işe karşı verilecek cezadan korkan kimse o işi yapmaktan çekinir. 2. Cezadan veya zulümden kaçan dağlara kaçar, gizlenir, zor da olsa orada yaşamaya çalışır.

Korkulu rüya (düş) görmektense uyanık yatmak yeğdir (hayırlıdır).
Tehlikeli bir işe girişmektense o işin sağlayacağı kazançtan vazgeçmek daha iyidir. Çünkü sonu pek iyi görülmeyen, her gün ha battım ha batacağım korkusu veren işten insana pek hayır gelmez.

Korkunun ecele faydası yoktur.

Kişi korkmakla kendisine gelecek bir kötülüğü önleyemez. Bu sebeple korkuyu sürdürmek yerine gelecek tehlikelere karşı önlem alma yoluna gitmek gereklidir. Çünkü gelecek olan gelecek, olacak olan olacaktır. Üzüntü, korku ise bunu önleyemeyecektir.

Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler.
İstenilen nitelikteki şey bulunamayınca onun daha düşük nitelikte olanına da razı olunur. Çünkü bir ihtiyaca, kalitesi düşük de olsa cevap verecektir.

Köpeğe gem vurma kendisini at sanır.
Hiçbir değeri olmadığı hâlde kendisine değer verilen, lâyık olmadığı hâlde bir makama getirilen kişi, kendisini gerçekten kıymetli sanıp buna da inanmaya başlar.

Köpek ekmek veren kapıyı tanır.
Şurası unutulmamalıdır ki, köpek bile kendisini besleyen yeri bilir; o yerin insanına karşı bunu iyi davranışlarıyla belli eder. O hâlde insan bunu görmeli ve bunun çok ötesinde olmalıdır. Kendisine iyilik eden, yardımcı olan kimselere karşı gerekli saygıyı göstermeli, nankörlük etmemeli ve kendisine uzanan şefkatli elleri unutmamalıdır.

Köpek sahibini ısırmaz.
Köpek bile kendisini besleyen, kendisini koruyan sahibine saygılı davranır. Peki, kişi ne kadar kötü olursa olsun iyilik gördüğü, geçimini sağladığı yere nasıl kötülük edecektir? O da nankörce davranıp zarar veremez.

Köpeksiz sürüye (köye) kurt dalar (iner).
Koruyucusuz kalan yere veya ülkeye düşman girer, saldırır, ne var ne yok hepsini talan eder. Eğer elinizdeki yeri ya da ülkeyi iyi koruyup gözetirseniz, düşman sizden uzak durur ve kötü sonlarla karşılaşmazsınız.

Köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı derler.
Kişi işini gördürünceye kadar yardım beklediği kimseye dil döker, onu över, ne kadar kötü de olsa onu göklere çıkarır. Ancak işini gördürdükten sonra bu tavrı birdenbire değişir. Karşısındaki kimse, sanki o övdüğü kimse değildir. Kuşkusuz bu tavır iki yüzlü kimselerin tavrıdır ki namuslu insanlar bundan uzaktırlar.

Körler memleketinde şaşılar padişah olur.
Bilgisiz, anlayışsız, beceriksiz insanların bulunduğu bir yerde, çok az bilgi, anlayış ve becerisi bulunan kişiler başa geçip yönetimi ele alırlar.

Körle yatan şaşı kalkar (İtle yatan bitle kalkar).
Değersiz, kötü, ahlâksız kişilerle ilişki kurup arkadaşlık yapanlar ister istemez onlardan etkilenir ve kötü huylar kaparlar. Çünkü insanı en çok etkileyen yakınında bulunduğu insanlardır.

Kötü komşu insanı (adamı) hacet sahibi eder.

İnsanlar en çok birbirlerine yakın olan insanlarla yardımlaşırlar. İnsanın yardımlaşacağı insanlardan biri de komşusudur. Eğer komşu kötü huylu biri ise, kendisinden emanet olarak istenen bir şeyi vermez. Emanet isteyen de geri çevrildiği için ihtiyaç duyduğu şeyi satın almak zorunda kalır. Böylelikle o kötü komşu, insanı bir alet-eşya sahibi yapmış olur.

Kötülük her kişinin kârı, iyilik er kişinin kârı.
Bk. "İyiliğe iyilik her kişinin kârı..."

Kötü söyleme eşine, ağu katar-aşına.
Yakın ilişkide bulunduğun kimselere (aile fertleri, komşu, arkadaş, mesai arkadaşları vs.) iyi davran, onları incitip kırma. Eğer böyle yaparsan onlar da senin hakkında hiç iyi düşünmezler, sana daha büyük kötülük yapma yoluna giderler.

Kul azmayınca Hak yazmaz.
Kişinin başına gelen felâketler hep onun azgınlığı, sapkınlığı yüzündendir. Çünkü Yüce Allah hiçbir kuluna zulüm yapmaz. Doğru yolda giden toplumlar selâmete ermişler, sapanlar ise felâketlerle karşı karşıya kalmışlardır.

Kul hatasız (kusursuz) olmaz.
Bk. "Hatasız kul olmaz."

Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.
Sıkıntıda olan, dara düşen ve kendisine inanan insanları Yüce Allah darda koymaz. Onlara en sıkışık anlarında yardım eder, yeter ki o kullar kötü yola sapmadan sabrederek yollarına devam etsinler.

Kurda, "Neden boynun (ensen) kalın?" demişler; "İşimi kendim görürüm de ondan" demiş.
Kendi işini kendisi gören, başkasına bırakıp yaptırmayan kişinin içi rahattır; çünkü işin bütün yükü ve sorumluluğu ona aittir. Dolayısıyla hiç kaygılanıp üzülmez de, keyfine bakar.

Kurt dumanlı havayı sever.
Kötü niyetli kimseler ortalıktaki karışıklıklardan yararlanma yoluna giderler. Çünkü o anda dikkatler dağılmıştır, kimin ne yaptığı belli değildir. Dolayısıyla kendilerine engel olacak kimselerin bulunmadığı bu ortamı sever ve bu ortamın oluşmasını istekle beklerler.

Kurt kocayınca köpeklere maskara olur.
Güçlü, kuvvetli bir kurt ile köpekler kolay kolay başa çıkamazlar, ondan çekinip korkarlar. Bunun gibi her bakımdan güçlü, kuvvetli iken herkesi korkutan, tedirgin eden, yıldıran kişi, bu gücünü-kuvvetini kaybettikten sonra onun bunun, aşağılık kimselerin eğlencesi ve oyuncağı hâline gelir.

Kurt tüyünü (köyünü) değiştirir, huyunu değiştirmez.

Kötü, zalim kimseler kılık-kıyafetlerini, oturdukları ev ve yerlerini değiştirseler de huylarını değiştirmezler; onların bu kötü yapıları devam edip gider.

Kuru lâf karın doyurmaz.
Anlamsız, yersiz, boş sözlerle bir iş yapılamaz. Bir işten olumlu sonuç alınmak isteniyorsa, o konuda eylemde bulunmak, yararı dokunan davranışlar göstermek gereklidir.

Kurunun yanında yaş da yanar.
Bir düzeni kurmak, huzuru sağlamak için girişilen bir eylem sırasında suç işlemiş kötülerin yanı sıra, suçsuzların da cezalandırıldığı ve zarara uğratıldığı görülür.

Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.
Eksiksiz, noksansız kişi olmaz, hiç kimse mükemmel değildir. Bu sebeple kusursuz dost aramak boşunadır. Arayan da dostsuz kalır. Dost bulmak istiyorsak, insanları kusurları ile kabullenip sevmeliyiz.

Kuzguna yavrusu güzel (anka) görünür.
Bak. "Karga yavrusuna bakmış..."

Küçük suda büyük balık olmaz.
1. Yetenekli, büyük kişiler küçük çevrelerde yetişse bile barınıp kalamaz. Bu kişiler kendilerini besleyecek, barındıracak ve olgunlaştıracak daha büyük çevrelere, kültür ortamlarına ihtiyaç duyarlar. 2. Küçük kazançlar, küçük ortamlarda; büyük kazançlar da büyük ortamlarda elde edilir. Sınırlı, küçük bir ortamda yapılan işten bol kazanç sağlanamaz.

Kürkçünün kürkü olmaz, börkçünün börkü.
Başkalarının ihtiyaçlarını karşılayan bir meslek dalında çalışıp çabalayan kişi, kendi ihtiyaçlarını ha bugün, ha yarın diyerek ihmal eder ve savsaklar.

Lodosun gözü yaşlı olur.
Güneyden veya güney batıdan esen rüzgâr, ardından çoğunlukla yağış getirir.

Lokma çiğnenmeden yutulmaz.
Her iş bir emekle yapılır. Emek, çaba ve diğer yardımcı güçleri sarf etmeden bir şey elde edilemez. Alın teri dökülmeden kazanılan şeyden hayır gelmez. Nasıl ki çiğnemeden yuttuğumuz şey midemize zarar veriyorsa, emek vermeden elde ettiğimiz şey de bize zarar verir; çünkü helâl değil, haramdır. O hâlde bir şey elde etmek istiyorsak çalışmak, alın teri dökmek ve emek vermek zorundayız.

-M-

Mahkeme kadıya mülk değil.

Hiçbir kimse, hizmet için bulunduğu kamuya ait bir makam ya da mevkide ömrünün sonuna kadar kalamaz. Ayrıca o yeri kendi malı ve mülküymüş gibi de kullanamaz. Gün gelir, onu o yere getirenler onu oradan alır, yerine bir başkasını getirebilirler. Bu sebeple geçici de olsa devlete ait olan yerleri işgal edenler, o yerlerde yetkilerini yanlış yolda kullanmamalıdırlar.

Mal bulunur, can bulunmaz.
Mal ve mülk kazanmakla elde edilir. Bugün kaybeden, yarın gayretli çalışması sonucu yine bulabilir. Ama can öyle mi ya? Canını kaybeden onu bir daha elde edemez. Bu bakımdan insan canının kıymetini bilmeli, onu tehlikeye atmamalı. Unutmamalıdır ki, ancak sağlığı yerinde olan insan mal kazanabilir.

Mal canın yongasıdır.
İnsan, malına gelen zarardan, canına gelmişçesine acı duyar. Çünkü onu kazanırken çok uğraşmış, canını dişine takmış, didinip durmuş ve mal sanki onun bir organı gibi olmuştur.

Mart kapıdan baktırır, kazma-kürek yaktırır.
Mart ayı şiddetli soğukların olduğu bir aydır. Zaman zaman güneş görünse ve havalar ısınıyor gibi olsa da soğuklar şiddetini azaltmaz. Çoklukla bugünlerde yakacak tükenir, insanlar zor durumda kalırlar, evde bulunan kazma-kürek saplarını bile yakmak zorunda kalırlar.

Mart`ta yağmaz, Nisan`da dinmezse sabanlar altın olur.
Mart ayı oldukça soğuk bir aydır. Bu ayda yağmurun yağması ürün için iyi değildir. Nisan ise havaların ısınmaya başladığı bir aydır. Bu ayda yağacak yağmur, hem de çok yağacak yağmur ürün için oldukça faydalıdır, verimi artırır ve çiftçiyi son derece memnun eder.

Maşa varken elini ateşe sokma.
1. Bir işten gelebilecek zarardan kendini koruyacak bir yol vardır, o yolu tut. Kendini zarardan koruduğun gibi rahat da edersin. 2. Yaptırabileceğin biri varken tehlikeli bir işe kendin girme.

Mayasız yoğurt çalınmaz (tutmaz).
Bir işin başarıyla yürütülebilmesi, bir işten verim alınabilmesi için uygun bir ortama, gerekli araç-gerece, az da olsa bir sermayeye ihtiyaç vardır.

Mazlumun âhı, indirir şahı (yerde kalmaz).
Bk. "Kimsenin âhı kimsede kalmaz."

Merhametten maraz doğar.
Bir kimsenin karşılaştığı kötü durum karşısında üzüntü duyar ve o kişiye yardımda bulunur, iyilik ederiz. Ne var ki, kimileri kendisine gösterilen bu yakın ilgiyi kötüye kullanır ve başımızı derde sokar.

Mermer iyi taştan, iyilik iki baştan.
Bk. "İyilik iki baştan olur."

Mescide gerek olan meyhaneye haramdır.
Her özellikli şeyin gerekli olduğu bir yer vardır. Onun dışında başka bir yerde kullanılamaz. Kullanılırsa son derece zararlı olur. İçki Müslüman`a haramdır, dolayısıyla içemez ve bulunduramaz. Domuz eti Hıristiyanların sofrasına konabilir ama Müslümanların sofrasına sokulamaz. Aksi takdirde Müslümanlığın özüne zarar verilmiş olur.

Meyveli ağacı taşlarlar.
Öyle sıradan kimselerle pek uğraşan olmaz. Ama toplumda bir konum edinmiş, bilgili, becerikli ve başarılı kimse kolayca hedef olur; hücumlara maruz kalır. Çünkü onun toplumdaki konumu kimilerinin kıskançlık duygularının kabarmasına yol açar.

Mızrak çuvala sığmaz (girmez).
Herkesin gözü önünde duran, apaçık bilinen gerçeklerin gizli tutulması, örtbas edilerek yokmuş gibi gösterilmesi imkânsızdır.

Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
Kolay kolay saklanamayacak kadar büyük bir yolsuzluk yapan kimse, sorumluluktan kurtulma yollarını iyiden iyiye düşünür ve ortaya çıkmasını önleyecek tedbirleri önceden alır.

Mirî malı balık kılçığıdır, yutulmaz.
Devletin malını mülkünü kendisine mal etmek son derece zor ve tehlikelidir. Böyle bir teşebbüste bulunsa da rahatça kullanamaz, günün birinde er veya geç bunun hesabı kendisinden sorulur.

Misafir kısmeti ile gelir.
Geleneklerimiz ve dinimiz olan İslâm, yoldan gelene, yolcuya, konuğa gerekli ilgiyi göstermeyi ve ikramda bulunmayı emreder. Bu bakımdan evimizi konuğa açmalı, onu başımıza gelmiş bir külfet gibi görmemeliyiz. Eğer dinimizin buyurduğu gibi davranırsak misafiri ağırlamakta güçlük çekmeyiz, evimize bereket dolar. Çünkü ikram edene, sakınmadan verene, Yüce Allah misliyle verir. Dolayısıyla misafir kısmetini de getirmiş olur.

Misafir on kısmetle gelir; birini yer dokuzunu bırakır.
Bk. "Misafir kısmeti ile gelir."

Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer.
Bir yere konuk olan, ev sahibinin kendisine özel olarak yapılmış çok güzel şeyler ikram edeceğini düşünebilir. Ancak umduğuna kavuşamaz; çünkü ev sahibi, evde ne varsa onu ikram eder. Bu bakımdan özel yiyeceklerle ağırlanacağını düşünmemelidir.

Misafir üç gün misafirdir.

Geleneğimiz bir yerde haddinden fazla kalınmasını ve ev sahibine fazla sıkıntı verilmesini hoş görmez. Konuğun bir evde kalmasını üç günle sınırlar. Üç günden fazlası ev sahibini sıkıntıya soktuğu gibi, misafiri de zor durumda bırakır. Bu bakımdan, konuk, ev sahibinin durumunu anlamak ve üç günden sonra o yerden ayrılıp ev sahibini rahatlatmalıdır. Unutulmamalı ki suratlarının asılmasına sebep olduğumuz insanların yanına bir daha zor gideriz.

Muhabbet iki baştan.
Bk. "İyilik iki baştan olur."

Mum dibine ışık vermez.
Konumu ve yapısı gereği etrafına ışık saçan mum, kendi dibini aydınlatamaz. Güçlü kişiler de uzaktakileri kollayıp kayırdıkları ve çokça yardım yaptıkları gibi kendi yakınlarına o kadar fayda sağlayamazlar. Çünkü onlar her şeyden önce çıkarlarını düşünen insanlar olmaktan uzaktırlar.

Mühür kimde ise Süleyman odur.
Hz. Süleyman`ın peygamber ve hükümdar olduğunu belirten bir mührü vardı. Bu yetki gücünün işareti olarak görülmüş, burdan hareketle söze şu anlam verilmiştir: Bir işte yetki kimde ise kuvvet ondadır, onun buyrukları geçer.

Mürüvvete endaze olmaz.
Yiğit, mert, iyiliksever, cömert olmanın ne ölçüsü, ne de sınırı vardır. Kişi bu hasletlerini olabildiğince geniş ve sınırsız tutabilir; tuttuğu oranda da kendini değerli, eşsiz bir insan yapar.

N

Namaza meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.
Müslümanların günde beş kez yapmaları dince buyurulan ve dua okuyarak kıyam, rükû, sücut, kuut denilen beden durumlarını, kuralınca tekrarlayarak Yüce Allah`a edilen bir ibadettir namaz. Buna salât da denir. Namaza çağrı işareti de ezandır. Namazı gerçekten kendine bir görev bilmiş olanlar, onun vaktini dört gözle beklerler ve onun çağrı işareti olan ezana da kulak verirler. Namaz ve ezan arasındaki bu ilişkiden hareketle, atasözü şu anlamı vermek için söylenir: Kişi bir işin esasıyla ilgileniyor ve ona karşı istek duyuyorsa, o şeyin ayrıntılarıyla da ilgilenir; istemiyor ve ilgilenmiyorsa ayrıntılarıyla da uğraşmaz.

Ne doğrarsan aşına, o çıkar kaşığına.
Kişi, çalışma miktarına ve biçimine göre karşılık görür. Çok ve iyi çalışan iyi, az ve kötü çalışan da kötü sonuçla karşılaşır. Elde edilen verimin iyi veya kötü olmasında niyetin rolü de büyüktür.

Ne ekersen onu biçersin.
Nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün. Birine kötülük yapan ondan kötülük, iyilik yapan da iyilik görür.

Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör.
İleride zarara uğrayıp üzülmek istemiyorsan, karşına çıkabilecek tehlikelere karşı şimdiden tedbir al. Bk. "Korkulu rüya görmekten..."

Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.
Kişi ummadığı bir duruma ulaşabilir, varlıklı ve başarılı olabilir. Bu duruma ulaşan kimse çok şımarmamalı, sağında solunda bulunan kimseleri küçük görmemeli, bu durumun sürüp gideceğini düşünmemelidir. Yarın elinde olanı, bulunduğu konumu kaybedeceğini ve kötü duruma düşeceğini de hesaba katmalıdır.

Nerde birlik, orda dirlik.
Hangi yerde, toplumda duygu, düşünce ve inanç birliği varsa dirlik ve düzenlik de oradadır. Orada insanlar mutlu, huzurlu, başarılı ve uyumlu bir hayat sürerler.

Nerde hareket, orda bereket.
Hareket olan yerde bolluk olur. Çünkü orada devamlı iş, çalışma ve üretim vardır. Üretimin olduğu yerde de yokluktan değil, bolluktan söz edilir ancak.

Ne verirsen elinle, o gider seninle.
Yaşadığı sürece yoksula, yetime, yolda kalmışa yardım eden, onları doyurup giydiren ve gözeten kimse, bunların karşılığını öbür dünyada alacaktır. Hatta Yüce Allah, ona kat kat fazlasıyla verecektir.

Ne yavuz (azgın) ol asıl, ne yavaş (şaşkın, miskin) ol basıl.
Sertlikten kaçın, ona buna saldırıp kimseyi ezme, yoksa seni kötü biçimde cezalandırırlar. Çok sessiz, uyuşuk, pısırık, korkak ve yumuşak da olma; yoksa seni hırpalayıp ezerler. İkisinin ortası bir yol izle.

Nikâhta keramet vardır.
Nikâh evlenenleri sevgi bağıyla bağlar. Daha önce tanışmadan evlenenler, evlendikten sonra anlaşır ve birbirlerini severler. Bekâr durmaktansa evlenmek yeğdir.

Nisan yağmuru altın araba, gümüş tekerlek.
Bk. "Mart`ta yağmaz, Nisan`da dinmezse..."

Niyet hayır, akıbet hayır (selâmet).
Bir şeyin yapılması önceden iyi niyetle istenip düşünülmüşse, o şeyin sonu hayırlı olur. Kötü niyetle yapılan işten hayır gelmez.

Olan dört bağlar, olmayan dert bağlar.
Zengin, varlıklı kişi dilediği gibi yaşar; istediği gibi yer, içer; giyinir, kuşanır; rahatına rahat katar. Ama yoksul kişi değil rahatına bakmak, geçimini temin edemediği için içten içe üzülür; acı çeker.

Olsa ile bulsayı ekmişler, hiç bitmiş (yel ile yuf bitmiş).

İnsan başarılı sonuca boş söz ve hayalle değil, çalışarak ulaşır ancak. Bu sebeple "bu iş böyle, şu iş şöyle olsa, şu şartlar yerine gelse" gibi sözler sarf etmekle insanın eline bir şey geçmez. İnsan bir şey kazanmak istiyorsa hareket etmeli, çalışıp çabalamalıdır.

Ortak (kuma) gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.
Bir erkeğin hanımları birbirleriyle iyi-kötü anlaşabilirler, ama kardeşlerin hanımları birbirleriyle geçinemezler.

Osmanlı`nın ayağı üzengide gerek.
Bir devleti ayakta tutmak, yüzyıllar boyu yaşatmak, sınırları genişletmek, dini yaymak o kadar kolay bir şey değildir. Ancak atalarımız bunu becermişlerdir. Becerirken de sürekli hareket hâlinde olmuşlar, didinip çalışmışlar, dur durak bilmemişler, bir yere bağlanıp kalmamışlardır. Onlar bilirlerdi ki, hareketsiz kalan, tembelleşen, bir yere bağlanıp kalan (yani ayağını üzengiden çeken) kişi, ne başarılı olabilir, ne de dirlik ve düzenliğini sağlayabilirdi.

Otu çek, köküne bak.
Bir kişinin kimliğini, nasıl birisi olup olmadığını öğrenmek için soyunu sopunu bilmek ve tanımak gerekir.

Otuz iki dişten çıkan, otuz iki mahalleye yayılır.
Ağızdan çıkan söz, çok çabuk duyulur; başkalarının diline düşer ve bir anda her tarafa yayılır.

Oturduğu ahır sekisi, çağırdığı İstanbul türküsü.
Kimi kişiler bulundukları yer ve şarta uymayan, ters düşen davranışlarda bulunur; kendilerini alay konusu ederler.

Oynamasını bilmeyen gelin yerim dar demiş.
Kimi beceriksiz, başarısız, kendisinden bekleneni veremeyen kişiler bazı bahanelerin arkasına saklanarak açıklarını kapatmaya çalışırlar.

-Ö-

Ödünç güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir.
İleride geri alınmak şartıyla verilen para, eşya ya da herhangi bir mal her iki tarafı da mutlu eder. Veren yardımcı olduğu, alan da ihtiyacını gördüğü için sevinir. Ancak geri verme zamanı gelince bu sevinç kaybolur. Çünkü çoklukla geri ödeme ya çok geç yapılır, ya da ödünç olarak verilen şeyin yıprandığı görülür. Bu durum ödünç verenle, ödünç alanın arasını açar; dostlukları bozup zedeler.

Öfkeyle kalkan, zararla (ziyanla) oturur.
Öfkesine kapılarak iş gören sonunda güç duruma düşer. Çünkü öfkeli, kızgın, sinirli insan iyi düşünemez, olup biteni iyi göremez, sonucu iyi hesaplayamaz. Bu yüzden de yanlış iş yapar.

Öküze boynuzu yük değil.
İnsan, kendi yakınlarının işleri ile kendi işlerini yük saymaz. Her ne kadar külfetmiş gibi görünüyorlarsa da, aslında yaptığı işler kişinin kendi yararınadır. Bk. "Koça boynuzu yük değil."

Ölenle ölünmez.
Her canlının hayatı sona erer. Bu kaçınılmaz bir sondur ve doğal karşılanmalıdır. Çünkü ölüme çare bulunmaz. Bu bakımdan yakınını kaybeden bir kimse, kendini tüketircesine üzülmemeli, sakin olup dövünmeyi bırakmalıdır. Ne yaparsa yapsın, ne kadar üzülürse üzülsün öleni geri getiremeyecektir.

Ölmüş eşek, kurttan korkmaz.
Bazı sebeplerden ötürü çok sıkıntı ve acı çeken, felâket üstüne felâket görüp zarara uğrayan, kaybedecek bir şeyi kalmayan kimse, artık hiçbir şeyden korkmaz; ne tehlikeye aldırır, ne de tehdide.

Ölüm kalım (dirim) bizim için.
İnsan yaşadığı gibi her an ölebilir de. Bu bakımdan öbür dünyayı da hesaba katmalı, ona göre davranmalı, dinin buyruklarını yerine getirmeli, bu dünyadaki işlerini de yarın öleceğini düşünerek bir yola koymalı insan.

Ölüm ile öç alınmaz.
Düşmanlarının ölümünden sevinç duymak veya böyle bir duyguya kapılmak insana yakışmaz.

Önce can, sonra canan.
İnsanlar bencil yaratıklardır. Can da kıymetlidir. Kaybedilmesi göze alınamaz. Bu bakımdan büyük fedakârlık gerektirecek konularda önce kendilerini, sonra sevdiklerini ve yakınlarını düşünür insanlar.

Önce düşün, sonra söyle.
Ağızdan çıkan sözü değiştirmek ya da geri almak çok zordur. Sarf edilen bir söz insanı güç durumda bırakabilir, zarara sokup pişman edebilir. Bu sebeple bir sözü sarf etmeden önce dikkatlice düşünmeli, ne getirip götüreceği iyice tartılıp hesaplanmalıdır.

Öpülecek el ısırılmaz.
Saygı, sevgi, bağlılık gösterilecek ve teşekkür edilecek kimse incitilmemeli; sert ve kaba davranışa muhatap kılınmamalıdır.

-P-

Padişahın bile arkasından kılıç sallarlar.

Kendisinden çekinilen kimselerin yüzüne karşı bir şey diyemeyenler onu arkasından çekiştirirler, hakkında atıp tutarlar. Çünkü hasmı karşısında değildir, arkasından konuşmak da kolaydır.

Papaz her gün pilâv yemez.
İnsanın önüne her zaman aynı nitelikte elverişli bir imkân çıkmaz. Çünkü şart, zaman ve imkânlar sürekli değil, değişkendirler.

Para ile imanın kimde olduğu belli olmaz (bilinmez).
İman her şeyden önce içsel, yani kalbî bir olaydır. İnsanların imanlarını sözle dile getirmeleri mümkünse de, bunu çıkar için yapıyor olabilirler. Dolayısıyla gerçekten kimin iman ettiğini bilmemiz imkânsızdır. Para için de aynı şey söz konusudur. Kimse kolay kolay parasının olduğunu söylemez, gizleme yoluna gider. Kimi cimri olan ve yoksul bir hayat yaşayan insanların çok zengin, kimi cömert ve eli açık insanların da parasız olduğu çok görülmüştür. Bu bakımdan para ile imanın kimde olduğu pek bilinmez.

Paranın yüzü sıcaktır.
Para çekicidir ve öyle kolayca geri çevrilemez. Çünkü paranın gücü, pek çok maddî sorunu halleder. Bu sebeple insanlar parayı görünce gevşer, ona kavuşma isteği duyar, kendisinden istenen işi de kolayca yapma eğilimi gösterir.

Para parayı çeker.
Elde para bulunursa onunla yeni paralar kazanılır. Bilinen o ki, pek çok işte sermaye şarttır. Sermayen ne kadar çoksa, o kadar büyük iş yapar ve o kadar da çok kazanırsın.

Parayı veren düdüğü çalar.
Para harcayan kimse istediğini elde edebilir. İş yapabilir, yaptırabilir; satın alabilir, aldırabilir; hemen her istediği maddî şeye kavuşması mümkündür.

Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.
Bir iş, durum ya da olayın nasıl sonuçlanıp sonuçlanmayacağı şimdiki gidişinden anlaşılıp belli olur.

Pilâv yiyen, kaşığını yanında (belinde) taşır.
Bir şeyden yararlanmak isteyen kişi, bunun için gereken aracı eli altında bulundurmalıdır.

Pilâvdan dönenin kaşığı kırılsın.
Yararlı bir şeyi elde etmek isteyen insan sonuna kadar uğraşıp didinmeli, direnmeli ve mücadele etmekten kaçınmamalıdır.

Püf demeye dudak ister.
Bir şeyi yapmak için kuşkusuz bilgi, beceri ve araç oldukça önemlidir. Ancak bunlardan da önemlisi o işi yapma isteği, gücü ve cesaretidir. Bunlar olmadan işin başarıya ulaşması zorlaşır.

R

Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olur.
Gerçeği yalanla kapatmak mümkün değildir. Bu bakımdan kişi yalan söyleyerek işlerini uzun süre yürütemez. Söylediğinin yalan olduğu, asıl meselenin mahiyeti çok geçmeden anlaşılır. Gerçek ortaya çıkar; işte o zaman, yalan söyleyerek işlerini yürüten kimse de utanır; kimsenin yüzüne bakamaz olur.

Rüşvet kapıdan girince iman bacadan çıkar.
Rüşvet, yaptırılmak istenilen bir işte kolaylık sağlanması için bir kimseye mal ve para olarak sağlanan çıkardır. Dinimiz olan İslâm rüşvet alıp vermeyi haram kılmış, haksız bir kazanç olarak görmüştür. Eğer inananlardan biri, Yüce Allah`ın buyruğuna uymayıp bu yasağı çiğnerse, büyük haksızlık etmiş olur; dolayısıyla imanını da kaybeder.

Rüzgâra tüküren kendi yüzüne tükürür.
İnsan kimle, ne ile mücadele edeceğini bilmelidir. Karşı koyacağı şeyin gücü ne? Onunla ne kadar baş edebilir? Sonuç ne olabilir? Bütün bunları iyice tartmalıdır. Eğer kişi gücünün üstünde bir güce saldırmaya, onunla boy ölçüşmeye kalkışırsa, sonuç alamaz; sonuç alamadığı gibi zararlı da çıkar, yıpranır.

Rüzgâr eken, fırtına biçer.
Kişi bir kötülük yaparsa, yaptığı kötülüğün çok daha kötüsü ile karşılaşır; büyük felâketlere uğrar, zarar görür.

Rüzgâr esmeyince yaprak kıpırdamaz (dal oynamaz).
Meydana gelen her olayın, her durumun belli bir sebebi veya etkeni vardır.

Rüzgârın önüne düşmeyen yorulur.
Toplumun genel gidişatına, ilkelerine, değer yargılarına karşı çıkan, uymayıp ters yönde hareket eden kişi pek çok engellerle karşılaşır; yorulup yıpranır.

Sabreden derviş, muradına ermiş.
Hiç kimse amacına öyle birdenbire ve kolayca ulaşamaz. İnsanın karşısına pek çok engel çıkabilir, uzun zaman beklemesi gerekebilir, başına türlü hâller gelebilir; işte bütün bunlara sabreden, direnişini yılmadan sürdüren kişi istediğine kovuşup ulaşabilir.

Sabreyle işine, hayır gelsin başına.
Bir iş yapmaya giriştiğinde karşına çıkan zorluklar sebebiyle kızıp öfkeye kapılmaz, acele edip gevşemez, azmini yitirmezsen başarı da, hayırlı sonuç da senin olur.

Sabrın sonu selâmettir.
Olan veya olacak tüm zorluklara göğüs geren, telâş ve öfkeye kapılmadan başına gelen felâketlerin geçmesini bekleyen, ses çıkarmadan bunları aşma erdemi gösteren kimse, sonunda esenliğe erecektir.

Saçın ak mı kara mı, önüne düşünce görürsün.

Acele etme, herhangi bir yargıya varma; sonucun ne olduğunu biraz sonra, iş bitince, kendi gözlerinle görüp anlarsın.

Sadık dost akrabadan yeğdir.
Dostluğu, bağlılığı gerçek ve içten olan dost, akrabadan daha iyi ve hayırlıdır.

Sefa ile yenen cefa ile kazanılır.
Kaygısız, sakin, zevk ve gönül rahatlığı içinde yenen para, sıkıntı çekilerek ve alın teri dökülerek kazanılmıştır.

Sağ baş yastık istemez.
Sağlığı yerinde olan bir insanın durup dururken yattığı pek görülmez. Eğer yatmak istiyorsa, bilin ki o hastadır.

Sağ elinin verdiğini sol elin görmesin.
Birine yaptığın iyiliği gizli tut. Herkesin gözü önünde yaparsan, yardım yaptığın kişiyi incitebilirsin. Onun da bir onuru vardır, bil. Dinimiz olan İslâm da zekât ve sadakaların verilmesinde bu gizliliğe uymayı emretmiştir. Aslolan kişinin kendini gösterip övdürmesi değil, kendini göstermeden yardım yapıp yoksulu sevindirmesidir.

Sağır işitmez, uydurur (yakıştırır).
1. İşitme duyusundan yoksun, işitmeyen kimse, yakınında konuşulanları duymaz. Ama konuşulanlara bakarak değerlendirmeler yapar, anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp karşılık verir. 2. Bir olayın içyüzünü bilmeyen kimse, görünüşe göre bir sonuca varır; vardığı sonucu da doğru sanır.

Sağlık, varlıktan yeğdir.
Vücudun hasta olmaması, vücut esenliği her şeyden önemlidir. Çünkü bir şeyin tadını alabilmek, bir şeyden gerektiği gibi yararlanabilmek için sağlıklı olmak şarttır. Her şeyiniz var, ama ondan istifade edecek durumunuz yok. Neye yarar?

Sahipsiz eve it buyruk.
Bk. "Issız eve it buyruk."

Sakınılan göze çöp batar.
Üzerine çok düşülen şeyler daha çok kazaya ve zarara uğrar. Olabileceği düşünülen kötü durumlara karşı önlem almak gereklidir, ancak orta bir yol izlemeli, aşırılığa düşülmemelidir.

Sakla samanı, gelir zamanı.
Gereksiz görülen, işe yaramaz kabul edilen şey günün birinde, ileride lâzım olabilir. Bu sebeple önemsiz gördüğümüz şeyleri bir kenara atıp elden çıkarmamalı, onları saklamalıyız.

Sanat altın bileziktir.

Bir kenarda saklanan altın, günü gelince bozdurulup kullanılır. Sanat da altın bilezik gibidir. Günü gelir gerekli olur. Bir sanata sahip kimse, sanatını uygulama alanına sokarak ondan geçimi için kazanç sağlar, yararlanır. Dolayısıyla sanat, altın gibi değerini hiçbir zaman kaybetmez.

Sana taşla vurana, sen aşla vur (dokun).
Sana sert, kaba, acımasız davranana, sen yumuşak davran; o incitiyorsa, sen incitme; kötülük ediyorsa, sen iyilik et.

Sanatını ustadan öğrenmeyen (görmeyen) öğrenemez.
Her işin, her sanatın kendine göre birtakım incelikleri vardır. Çok çalışmak, kendi kendine çalışmakla bu incelikler öğrenilemez. Bu incelikler, pek çok deneme yapmış ve tecrübe kazanmış ustadan öğrenilir ancak. Çünkü usta denen kişi, kendinden öncekilerin tecrübelerinden yararlanan, sanatını gereği gibi öğrenip işinin sırlarını bilen kişidir.

Sana vereyim bir öğüt: Kendin ununu kendin öğüt.
Kişi, kendi işini kendisi yapmalıdır. İşini başkasına bırakmazsa içi rahat eder, sıkıntıya düşmez. Hem işi kolay yürür, hem de istediği gibi olur.

Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış.
İnsanlar kötü yanlarını kolay kolay belli etmezler. Bunun için haklarında yargıda bulunmakta acele etmemek gerekir.

Sayılı gün tez geçer.
Sayısı belli olan, bir işin yapılması için önemli ve az görülen belirli zaman süresi çok çabuk geçer. Kişi işine öyle dalar ki, bugünlerin nasıl geçtiğinin farkına bile varmaz.

Sayılı koyunu kurt kapmaz.
Birine teslim edeceğiniz bir şeyi eğer sayarak, ölçerek ya da tartarak verirseniz, emanet alan kişi onu daha iyi korur; içinde bir kötülük varsa bile, sayılı olduğunu bildiğinden ötürü bundan vaz geçer; dikkatli olur.

Sebepsiz kuş bile uçmaz.
1. Dünyada her şeyin olmasına veya bir hâlde bulunmasına yol açan bir sebep vardır. Bu sebepleri de yaratan Yüce Allah`tır. Sebeplerin sırrını da gerçek anlamda yalnız O bilir.
2. Bir yardımcı, bir yol gösterici olmadan işler başarıya ulaşmaz.

Sel gider kum kalır (kişi ettiğini bulur).
Geçici olanlara değil, kalıcı olanlara önem vermek gereklidir. Hayatın akışı içinde yaşadığımız olayların, bulunduğumuz yerlerin, ilişki kurduğumuz insanların bir aslî olanları, bir de gelip geçici olanları vardır. İşte bizim için bu aslî olanlar, kalıcı olanlardan daha önemlidir.

Sen ağa, ben ağa; bu ineği kim sağa?

Kişi, üzerine düşen işten kaçmayıp onu yapmalıdır. Herkes işini bir kenara bırakıp keyfini düşünürse işler ortada kalır, bir sonuç alınamadığı gibi iş düzeni de bozulur, karışıklık çıkar, tatsızlık başlar.

Sen işlersen mal işler, insan öyle genişler.
Mal-mülk edinmenin, para kazanmanın yolu çalışmaktır. İnsan ne kadar çok çalışırsa, o kadar da çok kazanır; gittikçe de zenginleşir, rahat bir hayata kavuşur.

Sen işten korkma, iş senden korksun.
Bir işi başarmada azim ve cesaret çok önemlidir. Eğer girişeceğin işi gözünde büyütür, bunun altından kalkamam diye korkar, azmini yitirirsen başarılı olamazsın. Korkma, cesaretle işin üstüne üstüne git, bak nasıl iyi bir sonuç alacaksın.

Serçeden korkan darı ekmez.
Tehlikeleri gözünde büyüterek işe girişmekte çekingen davranan kimse, amacına ulaşamaz. Unutulmamalıdır ki, her işin kendine göre zor bir yanı vardır. Amacına kavuşmak isteyen de bunları göze almalıdır.

Sermayen bir yumurta ise taşa çal.
Sermaye, bir işin kurulup yürütülmesi için gerekli olan, önemi büyük bir güven kaynağıdır. Eğer bu kaynak işe yaramayacak, seni yarı yolda bırakacak kadar küçük ve önemsizse, o işten hemen vazgeçmelisin; ona bel bağlayıp yola çıkarsan sonunda zarar görür, pişman olursun.

Sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan olur.
Tutku hâlini almış aşırı sevgi, başlangıçta sevenleri birbirine bağlayan güçlü bir bağdır. Karşılıklı sevgi bittiği anda bu bağ kopar; tutkuya dönüşmüş olan sevgi de kısa zaman sonra yerini karşıtı olan nefrete bırakır, taraflara büyük zarar verici odak hâline gelir.

Seyrek git sen (sıkça varma) dostuna, kalksın ayak üstüne.
Dostumuz da olsa, sık sık yanına giderek kişiyi rahatsız etmek doğru değildir. Onu bezdirmemek, kendimizden soğutmamak, gittiğimizde de yakın ilgi görmek ve lâyıkıyla ağırlanmak istiyorsak, ziyaretlerimizi uzun zaman aralıklarıyla ve arada sırada yapalım.

Sıçan çıktığı deliği bilir.
Yasalara aykırı, yolsuz, gizli bir iş yapan kimse, kalkıştığı bu eylemin doğuracağı sonuçları önceden enine boyuna hesaplar; yakayı ele vermemek, yakalanmamak için gerekli önlemleri alır; nereye, ne zaman ve nasıl kaçacağını bilir.

Sıçan geçer yol olur.
Küçük ve basit de olsa, olumsuz ya da kötü bir işin yapılmasına izin verilmemelidir. Eğer bir kez izin verilirse, sürekli yapılmaya başlar ve alışkanlık hâline gelir. Bu giderek gelenekleşir ve pek çok kimse o zararlı yolu takip eder.

Sinek küçüktür ama mide bulandırır.

Önemsiz, küçük gibi görünse de, kötü ve olumsuz bir şey insan üzerinde iyi bir etki bırakmaz.

Sinek pekmezciyi tanır.
Çıkarını kollayan, kendini düşünen, işinin ehli olan kimse, kimden yararlanacağını iyi bilir.

Soğanın acısını yiyen bilmez doğrayan bilir.
Bir işteki güçlüğü, çekilen sıkıntıyı, o işin içinde olanlar, o işi başarmaya çalışanlar bilir; işin sadece sonucundan yararlananlar ise bundan habersizdirler.

Sona kalan dona kalır.
Bir işin yapılmasında geç kalan, zamanını kullanamayan kimse istediği şeyi elde edemez.

Son pişmanlık fayda vermez.
İş işten geçtikten sonra pişman olmanın bir yararı yoktur. Önemli olan bir zarara uğramadan önce, yapılacak işe iyi düşünerek, tedbir alarak girmek ve kötü bir sonla karşılaşmamaya çalışmaktır.

Sonradan gelen devlet, devlet değildir.
Kişi yaşlandıktan sonra gelen zenginlik işe yaramaz. Çünkü zengin, varlıklı olmanın tadı ancak gençlikte çıkarılır.

Soran yanılmamış.
İnsanoğlu her şeyi bilemez. Pek çok bilgiye sahip olan kimsenin bile bilmediği pek çok şey vardır. Bu sebeple bir işe girişmeden önce, yanılgıya düşmemek ve yanlışa sapmamak için o iş konusunda birilerine soru sormak, onlardan bilgi almak son derece gereklidir.

Sora sora Bağdat bulunur.
İnsan sora sora bilmediği işleri ve çok uzak yerleri bile öğrenip bulabilir.

Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir.
Bir kişinin kim olduğunu, soyunu sopunu öğrenmenin bir gereği yoktur. Onu tanımak, karakteri hakkında bilgi edinmek istiyorsan konuşmasına, fikirlerine, inançlarına, hâl ve hareketlerine bak; bu sana yeterli ipuçlarını verir.

Söyleyenden dinleyen arif gerek.
1. Çok söz söylemek yerine çok dinlemek daha iyidir. Çünkü öğrenmenin en önemli yollarından biri de dinlemektir. Ayrıca çok konuşanın çok hata yaptığı da ortadadır.
2.Kimi konuşmacılar üstü kapalı, sanatlı ve derin anlamlı konuşurlar. Bu durumda söylenenlerin anlaşılması, dinleyenin bilgi ve anlayış yeteneğine bağlı kalır. Dinleyen, ne denmek istendiğini çaba göstererek anlamalıdır.

Söz ağızdan çıkar.

Faziletli, dürüst, ahlâklı ve mert kişi ağzından çıkan sözü bilir; ona bağlı kalır, verdiği sözden dönmez ve onun gereğini yerine getirir.

Söz gümüşse, sükût altındır.
Konuşmak her ne kadar iyiyse de, susmak bazen konuşmaktan daha iyi sonuç verir. Öyle ki, hiç ummadığı zamanda bile kişinin sarf ettiği sözler başına iş açabilir; onu zor duruma sokabilir.

Sözünü bil, pişir; ağzında der, devşir.
Söyleyeceği sözün ne anlam taşıdığını, ne gibi sonuçlara yol açacağını düşünmeli; derleyip toparlamalı, ondan sonra söylemelidir insan. Eğer söz ağza geldiği gibi, bir tartıdan geçirilmeden söylenirse insanın başına umulmadık dertler açabilir.

Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir.
Sözün insan üzerindeki etkisi tartışılmaz. İyi, güzel, akıllıca ve yerinde söylenmiş sözler çoklukla insanlar üzerinde olumlu etkiler bırakır; inandırıcı, kabullendirici, yumuşatıcı bir rol oynayarak rayından çıkmak üzere olan işleri bir düzene sokar. Bunun yanında, kimi kırıcı, kaba, sert, düşünülmeden söylenmiş, ölçüsüz sözler de kimi tepkilere yol açar; anlaşmazlıklara, kavgalara sebep olur; işler çıkmaza girer, giderek büyür ve kimilerinin ölümüne bile sebep olur.

Su akarken testiyi doldurmalı.
İnsan eline geçen fırsatları değerlendirmeli, karşısına çıkan imkânlardan yararlanmasını bilmeli, mümkün olduğunca mal-mülk edinmeli, geleceğini güvence altına almalıdır. Çünkü her zaman uygun bir fırsat yakalaması mümkün olmayacaktır.

Su bulanmayınca durulmaz.
Kimi iş, konu, olay ya da durumlar pek çok tartışma, çekişme ve mücadeleden sonra aydınlığa kavuşur. Hemen herkes niyetini açığa vurur, fikrini söyler, söylenmedik bir şey kalmaz, sonunda mesele çözülür ve iş yoluna girer.

Su bulununca (görülünce) teyemmüm bozulur.
Bir zorunluk dolayısıyla yapılmakta olan bir işin, bu zorunluk ortadan kalkınca gereği gibi yapılmak için yeni baştan ele alınması gerekir. Bir başka deyişle, işimizde kullanacağımız asıl şey elimize geçince, daha önce onun yerine koyduğumuz benzerinin bir hükmü ya da değeri kalmaz.

Su küçüğün, söz (sofra) büyüğün.
Öncelikle büyükler sayılmalı, küçükler de korunmalıdır. Geleneklerimiz ve dinimiz, korunmada önceliği çocuğa vermiştir; çünkü çocuk daha güçsüz ve dayanıksızdır. Saygıda ise önceliği büyüklere vermiştir, çünkü çocuğun bütün ihtiyaçlarını karşılayan odur.

Su testisi su yolunda kırılır.
Bir kişi amaç edindiği işte veya ülküde, tuttuğu yolda çeşitli engellerle karşılaşır; kazaya uğrar, zarar görür, hatta ölür de.

Su uyur, düşman uyumaz.
Kimi akar sular vardır ki sanki akmıyormuş, durgunmuş gibi görünür. Buna asla kanmamak gerekir. Çünkü durgun akan sular daha ziyade tehlikeli olanlardır, asıl akış ve hareket diptedir. Düşman ise bundan daha tehlikelidir. Ona karşı her zaman çok dikkatli ve uyanık davranmak gerekir. Çünkü ne zaman harekete geçeceği, ne yapacağı belli olmaz. Unutulmamalıdır ki, düşman fırsat düşkünüdür, fırsatı kollar.

Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork.
Bk. "Adamın yere bakanından..."

Sükût ikrardan gelir.
Susmak kabul etmek demektir. Bir kişi, kendisine yapılan suçlamalara karşı itiraz etmiyor, kendisine yapılan tekliflere ses çıkarmıyorsa, bu "evet, kabul ettim" demek anlamına gelir.

Sürüden ayrılanı (ayrılan kuzuyu, koyunu) kurt kapar (yer).
Herkesin tuttuğu yolu bırakıp ayrı bir yol tutturanlar, herkesin yaptığını yapmayanlar, ya da arkadaşlarının yardımıyla yapılan bir işten ayrılanlar büyük zarara uğrarlar.

Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer.
Bir olaydan gerekli dersi alan, zarar gören kimse, ona benzer bir işle karşılaştığında uyanık davranır; tedbirli olur.

Ş

Şahin, sinek avlamaz.
Yüce amaçlar peşinde koşan ve kendini ona lâyık gören kimseler küçük, önemsiz, değersiz şeylerin ardına düşüp de vakit geçirmezler.

Şakanın sonu kakadır.
El veya dil ile yapılan şakadan, eninde sonunda hoş olmayan bir durum veya kavga çıkar.

Şap ile şeker bir değil.
Dış görünüşleri bakımından kimi nesne ve varlıklar birbirlerinin aynı görünürler. Oysa özde ve nitelikte birbirlerinden çok farklıdırlar.

Şeriatın kestiği parmak acımaz.
Şeriat, Kur`an`daki ayetlerden, Hz. Peygamber`in sözlerinden çıkarılan dinî temellere dayanan Müslümanlık kanunları, yani İslâm hukukudur. Bu kanunların karşısında herkes eşittir, ayrımcılık yapılmaz. Buradan yola çıkılarak ata sözü şu anlamda gelişmiştir: Kanunların uygun gördüğü cezaya katlanılır; bu durumu, zarar gören kişi de saygıyla karşılar.

Şeytanın dostluğu darağacına kadardır.

Kimi insanlar vardır ki, tıpkı şeytan gibidirler. Kurnaz, düzenbaz, alçak ve kötü niyetlidirler. Bunlar kimilerini çıkarları için türlü yollara iterler, kandırıp yoldan çıkarırlar, tehlikeli işlere bulaştırırlar. Bütün bunları yaparken kendisi ile beraber olduklarını söylerler ama belâ ve felâketlerle karşılaştıklarında, ölümle burun buruna geldiklerinde onu hemen terk ederler.

Şeytanla kabak ekenin, kabak başına patlar.
Kötü, alçak, düzenbaz, kurnaz biri ile ortak bir işe girenin başına türlü felâketler gelir; oynadıkları oyundan en çok zarar eden o olur.

Şimşek çakmadan gök gürlemez.
Kimi önemli olaylar meydana gelmeden, bir gürültü kopmadan önce bazı belirtileri görülür.

Şöhret afettir.
Herkesçe bilinme, tanınma ve bir üne kavuşma insanın lehineymiş gibi görünüyorsa da aslında daha çok aleyhinedir. Şöyle ki: Kişi belki şöhreti sayesinde kimi maddî imkânlara kavuşabilir ama kaybettikleri daha fazladır. Çok ünlenmek insanı kibirli yapar, insana ne olduğunu unutturur, yavaş yavaş gerçek dostlarını kaybeder. Herkesin dikkati üzerinde olduğu için doğal ve özgür bir şekilde yaşayamaz, aşırı ilgiler onu sürekli rahatsız eder, dolaylı olarak kimi istekler ve baskılarla karşılaşır, bütün bunlar onu sıkıntıya ve bunalıma sürükler, huzuru kalmaz, sunî bir hayatın esiri olur.

Tarlada izi olmayanın, harmanda yüzü olmaz.
Emeksiz, çabasız verim düşünülemez. Tarlasını gerektiği gibi sürmeyen, işleyip çapalamayan, gübresini zamanında vermeyen, sulayıp yabancı otlardan temizlemeyen kişinin tarladan ürün beklemeye hakkı yoktur.

Tarlaya saban, sürüye çoban.
Bir tarla iyi sürülür ve işlenirse istenen ürünü verir. Sabanın girmediği tarla kısa bir süre sonra yozlaşıp çoraklaşır, ekilemez olur. Bunun gibi bir sürüden de verim bekleniyorsa, onu iyi bir çobana teslim etmelidir. Çünkü iyi bir çoban, sürünün nerede besleneceğini, bakımının nasıl yapılacağını bilir.

Taşa çıkan keçinin, ağaca çıkan oğlağı olur.
Bk. "Ağaca çıkan keçinin, dala bakan..."
Taş düştüğü yerde ağırdır (Taş yerinde ağırdır).
Herkes, her şey kendi çevresinde önem taşır. Çünkü kişi bulunduğu yerde tanınmış, kendisine bir çevre edinmiş, hatırı sayılır bir yere gelmiştir. Yabancısı olduğu bir yerde yeterince tanınmadığı gibi kıymeti de bilinmez.

Taşıma (dökme) su ile değirmen dönmez.
Bir işin yapılmasında güç, emek ve sermaye çok önemlidir. İşi yapacak olan bunlardan yoksunsa, başkalarının küçük katkılarıyla, derme çatma yardımlarıyla sürekli ve büyük bir işi yürütemez.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
Sert ve kırıcı olmayan, yumuşak, hoşa giden, gönül alıcı, okşayıcı, etkileyici, inandırıcı ve yerinde söylenmiş söz insanın hoşuna gider; bu söz en azgın kişinin bile inadını kırar, onu yumuşatır ve yola getirir.

Tatlı ye, tatlı söyle (konuş).
Kırıcı, üzücü, incitici konuşmalardan sakın; güzel, hoşa giden bir dil kullan; yerinde ve inandırıcı konuş ki karşındaki memnun olsun; sen de sevil ve sayıl.

Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.
İstediği etkiyi yapmaktan çok uzak kalan kişi küser, darılır; ne var ki; karşısındaki kişi, onun bu durumunu bilip anlamaz.

Tayfanın akıllısı, geminin dümeninden uzak durur.
Kendini bilen, sorumluluk sahibi, akıllı kişi altından kalkamayacağı, beceremeyeceği işlerin idaresinden uzak durmaya çalışır. O bilir ki, bunun aksine bir hareket hem kendini, hem de başkalarını zarara uğratır.

Tebdil-i mekânda ferahlık vardır.
Bulunduğu yeri veya çevreyi kimi zaman değiştirmek, daha değişik yerleri görüp gezmek insanın sıkıntısını giderir; ona rahatlık, ferahlık verir.

Tek kanatla kuş uçmaz.
Kimi işler vardır ki, yardımcısız, araç-gereçsiz yapılamaz. İşin iyi ve olumlu sonuç vermesi için bunlar mutlaka gereklidir.

Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.
Bir işin başarılmasında türlü sıkıntılara katlanıp sabretme, azim ve gayret gösterme, uzun süre çalışıp emek verme son derece önemlidir. Bütün bunları yerine getiren kişi, eninde sonunda bu davranışının yararını görür; bir mükâfata mutlaka kavuşur.

Tembele iş buyur, sana akıl öğretsin.
İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen; çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan kimse, kendisinden bir konuda yardım istendiğinde, yardım edeceği yerde çözüm yolları gösterir ve işten kaçmaya çalışır.

Terazi var, tartı var; her şeyin bir vakti var.
Hemen her şeyin, her işin bir ölçüsü ve zamanı vardır. Eğer bunlara dikkat edilmezse işler yolunda gitmez, karışıklık baş gösterir, hayat alt-üst olur, düzen gerektiği gibi kurulamaz.

Tereciye tere satılmaz.
Birine çok iyi bildiği bir şey öğretilemez, bir konuda bilgi verilemez. Böyle bir şeye kalkışan ya da çalışan kendisini gülünç duruma sokar.

Terzi kendi söküğünü dikemez.

İnsanlar başkalarına yaptıkları hizmetleri kendilerine gelince çoğu kez savsaklarlar, ya da yapmaya zaman ve fırsat bulamazlar.

Testiyi kıran da bir, suyu getiren de.
İyilik ödülsüz, kötülük de cezasız kalır; yahut her ikisi eşit tutulur da aralarında bir fark gözetilmezse adaletsiz davranılmış olur. Bu durum da düzeni bozar, yönetimin iflâsına neden olur.

Teşbihte (temsilde) hata olmaz.
Kimi zaman yapılan benzetmeler çirkin ve kaba da olsalar söze güç katmak için yapılırlar. Dolayısıyla bunların söz arasında kullanılmasından kimse alınmamalıdır.

Tevekkelin (tevekküllünün) gemisi batmaz (eşeğini kurt yemez).
Tedbirini aldıktan sonra fazla titizlikten uzak duran, her şeyi artık Yüce Allah`a bırakıp boyun eğen kimsenin malına, işine zarar gelmez.

Tırnağın varsa başını kaşı.
Kendi bilgi, beceri ve imkânın varsa, bunlara da güveniyorsan bir işe giriş; yoksa vaz geç. Bil ki, kimseden kimseye hayır yoktur; başkalarından kolay kolay yardım da gelmez, gelse de pek bir işe yaramaz.

Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır.
Meslek veya alışkanlık gereği olan bir sonuçtan kaçınılmaz. Daha önce kopup ayrılmış olsa da, kişi bağlı olduğu çevreye, işe veya bir alışkanlığa eninde sonunda, şu ya da bu sebepten ötürü döner.

Tilki tilkiliğini bildirinceye kadar post elden gider.
1. İşlemediği hâlde suçlu görülen kimse, suçsuz olduğunu kanıtlayıncaya kadar yeterince ceza çeker. 2. Kurnaz ve düzenbaz kimse, sahasında ne kadar hünerli olduğunu gösterinceye kadar, kendisinden daha hilekâr birinin tuzağına düşer.

Tilkiye, "Tavuk kebabı yer misin?" diye sormuşlar; "Adamı güldürmeyin" diye cevap vermiş.
Bir kimseye düşkün olduğu, çok sevip özlediği, elde etmek için yanıp tutuştuğu bir şeyi, "İster misin? Arzu eder misin?" diye sormak son derece yersiz, hatta abes ve gülünçtür.

Tok, acın hâlinden bilmez (Var ne bilsin yok hâlinden).
Para, mal gibi şeyleri elde etmiş; açlığını gidermiş ve bunlara doymuş olanlar, yoksulların çektikleri sıkıntıyı, içine düştükleri geçim darlığını anlamazlar. Toprağı işleyen, ekmeği dişler.
Emeksiz yemek olmaz. Çalışmayan, bir uğraş vermeyen, alın teri dökmeyen kişi verim elde edemez.

Tuz, ekmek hakkını bilmeyen kör olur.
Birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse, bütün bunlara karşılık üzerinde hakkı bulunan insana karşı nankörlük edip hıyanet içinde olursa başına türlü felâketler gelir.

Türk karır, kılıcı karımaz.
Türk insanı ihtiyarlar ama mücadele gücünden, direnme azminden bir şey kaybetmez.

Türkün aklı sonradan gelir.
Yaratılışı gereği saf, samimî, dürüst ve merttir Türk insanı. Art düşüncelerden uzak kaldığı gibi, içten pazarlıklı da değildir. Bunun için olsa gerek, giriştiği bir işte pek hesap-kitap yapmaz; çıkarını hemen öyle aklına getirmez. Öte yandan bir olay karşısında ne yapmak gerektiğini de hemen düşünemez. Dolayısıyla kendisi için hazırlanan kimi tuzaklara düşmekten kurtulamaz. Bir süre sonra aklı başına gelir, işin iç yüzünü anlar, doğru yolu bulur ama iş işten de geçmiş olur.

U

Ucuz alan pahalı alır (pahalı alan aldanmaz).
Ucuz alınan mal genellikle kötü, dayanıksız ve çürük maldır. Kolay yıpranır, eskir ve çabuk atılır. İster istemez yerine yenisinin alınması zorunlu olur, tekrar masrafa girilir. Dolayısıyla pahalıya alınmış gibi olur.

Ucuz etin yahnisi yenmez (tatsız olur).
Ucuza alınan, maledilen şeylerde nitelik bulunmaz; ya çürük, ya kötü, ya da hilelidir. Bu sebeple, bu tür mallardan istenildiği gibi fayda sağlanamaz.

Ucuzdur vardır illeti, pahalıdır vardır hikmeti.
Bir malın fiyatı niteliğine göredir. Bu sebeple ucuz şeylerin ucuzluğuna tamah etmemeli, pahalı şeylerin de pahalılığından korkmamalıdır. Çünkü ucuz olan çürük, kötü ve dayanıksız olur çoklukla; pahalı olan da kaliteli, değerli ve sağlamdır.

Ulular köprü olsa basıp geçme.
Erdemli, büyük ve yaşlı kimselere karşı daima saygılı ol, hürmette kusur etme, onları incitecek davranışlardan kaçın. Çünkü onlar gerek yaşları, gerek tecrübeleri, gerekse erdemleri bakımından buna lâyıktırlar.

Ulu sözü dinlemeyen, uluyakalır.
Büyüklerin, erdemli kişilerin uzun tecrübelere dayanan sözlerine ve uyarılarına kulak asmayan kimse, türlü çıkmazlarla karşılaşır ve sonunda sızlanıp durur.

Ummadığın taş baş yarar.
Küçük ve önemsiz görülen kişi ya da nesneler, çoğu kez büyük etkiler yaparlar; umulmadık işler görürler.

Umut, fakirin ekmeğidir.
Sıkıntı içinde bulunan, yokluk çeken yoksul kişi, içinde bulunduğu durumdan bir gün kurtulacağını, bolluğa ve rahata kavuşacağını umar ve bu umuşdan doğan güven duygusuyla yaşamaya çalışır.

Ustanın çekici bin altın.
Usta kişi, bir zanaatı uzun denemeler sonucu gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimsedir. İşinin hemen tüm inceliklerini kavramıştır. Bu bakımdan pek çok kimsenin uğraşıp da yapamadığı işi kolayca yapıverir o. Dolayısıyla onun çok küçük gibi görülen emeği bile oldukça kıymetlidir.

Uşağı işe koş, sen de ardına düş.
Bk. "Çocuğa iş buyur,..." Utanma pazar, dostluğu bozar.
Yakın tanıdıklar arasında yapılan alış verişte, taraflar birbirlerinden utanıp sıkılırlar ve gerçek niyetlerini ayıp olur düşüncesiyle söyleyip ortaya koyamazlar. Ancak bu durum çok geçmeden anlaşmazlıklara, tartışmalara sebep olur; dostluğu zedeleyip bozar.

Uyuyan yılanın kuyruğuna basma (basılmaz).
Şimdilik zararı dokunmayan kötü bir kimsenin yeni bir kötülük yapmasına fırsat vermek doğru değildir.

Ü

Üçlenmemiş eken, olmamış biçer.
Her işin belirli bir yapılma biçimi ve ortamı vardır. Gerekli şartları yerine getirilmeden yapılan işlerden verimli sonuç alınamaz.

Ürümesini (ürmesini) bilmeyen köpek (it), sürüye kurt getirir.
1. Beceriksiz kimseler iyilik yapayım derken çoklukla hem kendilerini, hem de başkalarını zarara sokarlar. 2. Neyi, ne zaman, nasıl söyleyeceğini bilmeyen kimseler hem kendilerinin, hem de başkalarının başına dert açarlar.

Ürüyen köpek ısırmaz (kapmaz).
Bağırıp çağırarak başkalarını korkutmak isteyen kimseden saldırı beklenmez. Kötülük yapacak kişi, bu niyetini gizli tutar; belli etmez ve gürültüye patırtıya yer vermez.

Üşenenin (utananın, erinenin) oğlu kızı olmamış.
Çok üşenen, tembel tembel oturan, gevşek davranan, içinde bir çalışma isteği duymayan kimse bir şey elde edemez. Bir şey elde etmek isteyen, onu elde edecek yola baş vurmalıdır. Sözgelimi oğul-kız isteyen önce evlenmek zorundadır.

Üzüm üzüme baka baka kararır.
Her zaman bir arada bulunan, arkadaşlık eden, bir çevrede yaşamaya çalışan kimseler birbirlerinden etkilenirler; birbirlerinin özelliklerini, huylarını ve alışkanlıklarını kaparlar.
Bk. "Körle yatan..."

V

Vakit nakittir.
Bir işin yapılmasında sermaye ve emek ne kadar değerliyse, zaman da o kadar değerlidir. Çünkü her iş, bir zaman dilimi içinde gerçekleşir. Bir işte kullanılmadan geçirilen zaman

bir kayıptır ve bu zamanı bir daha elde etmek mümkün değildir. Dolayısıyla zamanın kaybı iş kaybına, iş kaybı da para kaybına yol açar. Bu bakımdan zamanın en küçük parçasını bile boşa geçirmemeli, iyi değerlendirmelidir.

Vakitsiz öten horozun başını keserler.
Her işin olduğu gibi, her sözün de uygun bir yeri ve zamanı vardır. Uygun olan bir zamanda söylenmeyen, yerli yersiz ortaya atılan, densizce sarf edilen sözler birilerinin tepkisini çeker; rahatsızlığa neden olur, büyük zarara yol açar.

Vakitsiz öten horozdan, ancak onu keserek kurtulan insanlar; yerinde ve zamanında konuşmayan insanı da cezalandırıp susturmakta hiç tereddüt etmezler.

Var evi, kerem evi; yok evi, verem evi.
Bir kişinin bağışta bulunabilmesi, iyilik yapabilmesi için varlıklı, zengin ve mal mülk sahibi olması gereklidir. Bu varlığa kavuşmuş ailenin evinde ikram ziyadesiyle yapılır, konuklar kusursuzca ağırlanır, ihtiyaç sahiplerine gereken yardım eli uzatılır. Buna karşılık yoksulun evinde dert, sıkıntı ve yokluktan başka bir şeye rastlanmaz.

Varını veren utanmamış.
Kendisinden bir şey isteyene elinde ne varsa onu verebilir kişi. Verdiği şey az diye bundan utanmamalıdır; tam aksine bu davranışı soyluca bir davranıştır. Çünkü iyiliğin çoğu kadar azı da değerlidir. O hâlde küçük ve önemsiz de olsa, kişi verebileceği kadarını vermelidir.

Var ne bilsin yok hâlinden.
Bk. "Tok, acın hâlinden..."

Varsa (var mı) pulun, herkes kulun; yoksa (yok mu) pulun, dardır yolun (Paran varsa, cümle âlem kulun; paran yoksa, tımarhane yolun).
Varlık, zenginlik, mal-mülk herkesi kendine çeker. Bunları kim elinde tutuyorsa, insanlar onun etrafında pervane olur, herkes ona yaklaşır, hizmet eder, saygı gösterir, emrine koşar. Yoksul kişide ise ne para pul, ne de mal-mülk vardır. Bu sebeple onların yüzüne kimse bakmaz; ömürlerini sıkıntı, darlık ve yokluk içinde geçirirler. Hatta kimi zaman çektikleri bu sıkıntılar yüzünden bunalıp deli bile olabilirler.

Var varlatır, yok söyletir.
Para parayı çeker; varlıklı kişiler, paralarını kullanarak daha çok kazanır, varlıklarına varlık katarlar. Bu varlıkları, onlara ayrıca yüksekten atma ve övünme gücü de verir. Yoksul kişinin elinden ise sadece sızlanmak, yakınmak ve dert yanmak gelir.

Veren eli herkes öper.
Cimri olmayan, ona buna yardım elini uzatan, eli açık olan, iyilik yapan kimseyi pek çok kişi sever; ona saygı duyar.

Verip pişman olmaktansa, vermeyip düşman olmak yeğdir.

Sizden ödünç veya borç istendiğinde (eşya, para) verdiğiniz şey size zamanında ödenmezse, ya da yıpratılarak geri iade edilirse canınız oldukça sıkılır. Verdiğinize pişman olursunuz. Vermemiş olsaydınız bu sefer karşı taraf size kırılmış olacaktı. Görüldüğü gibi her iki durumda da kırgınlık olacak ve dostluk bozulacaktır. O hâlde vermeyip dostluğu bozmak daha iyidir. Çünkü bu durumda hiç olmazsa malınız ya da paranız sizde kalacaktır.

Verirsen doyur, vurursan duyur.
Bir yardımda bulunacak, bir iyilik yapacaksanız bu mutlaka bir işe yaramalı; doyurucu ve karşı tarafın ihtiyacını giderici nitelikte olmalıdır. Çünkü gelişigüzel, baştan savma, yarı buçuk yapılan yardımlar pek işe yaramaz. Bir kavgaya tutuşmadan önce hasmını bu kavgadan haberdar etmek de mertlik gereğidir. Ansızın, habersiz saldırmak er kişiye yakışmaz.

Verirsen veresiye, batarsın karasuya.
Parasını daha sonra olmak şartıyla kimseye mal verme. Yoksa zararlı çıkarsın, hatta batabilirsin de. Çünkü veresiye alıp da borçlarını ödemeyenler çok görülmüş, müşterilerin de bu tutumu yüzünden kimi esnaflar ya batmış, ya da batma tehlikesi atlatmışlardır.

Vermeyince Mabud, neylesin Mahmud.
Her şey Yüce Allah`ın takdiri iledir. Kimine zenginlik, kimine darlık, kimine de ilim verir. Eğer Yüce Allah, bir kimseye geniş bir imkân, belirli bir yetenek ve zenginlik nasip etmemişse, kulun yapacağı hiçbir şey yoktur. Ne kadar çırpınırsa çırpınsın boşunadır, eline nasibinden fazlası geçmez.

Yağmur yağsa kış değil mi? Kişi hâlini bilse hoş değil mi?
Her mevsim özelliğini açıkça ortaya kor. Yaz sıcağından, kış yağmur ve soğuğundan bellidir. Bunun gibi kişilerin de kendilerine has özellikleri ve nitelikleri vardır ki, toplumda bu yanları ile tanınırlar. O hâlde kişi bu özelliğini saklayıp başkalarını yanıltmamalıdır. Ne demişler: "Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol." Kişiye ancak bu yakışır.

Yakın (hayırlı) dost (komşu), hayırsız akrabadan (hısımdan) yeğdir (iyidir).
Sıkıntıya düşen kişi, öncelikle akrabalarından ilgi bekler, yardım ve iyilik umar. Ancak bu beklentileri boşa çıkmış, akrabaları yüzüne bakmamışlardır. Öte yandan dost ve komşuları onu yalnız bırakmamış, ilgi ve yardımlarını esirgememişlerdir. İşte bunun için hayırlı dost, hayırsız akrabadan daha iyidir.

Yalancı kim? İşittiğini söyleyen.
Yalan, aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen sözdür. Eğer kişi, öyle her duyduğunu doğru kabul edip aslını araştırmadan başkasına aktarırsa birilerini yanıltır; kendisi de yalancı konumuna düşer.

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.

Yalan söylemeyi huy edinmiş kimselere kolay kolay kimse inanmaz. Kişilerin yalancı hakkındaki bu kanıları öyle pekişir ki, yalancının sözleri gerçeği yansıtsa bile onun bu sözlerine kimse inanmaz.

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
Hayatını yalancılık üzerine oturtmuş olan insanlar, kendi yalanlarına destek olacak tedbirleri alırlar; bunun için de gerekli titizliği gösterip masrafa girerler.

Yalnız öküz, çifte (boyunduruğa) koşulmaz.
Her işin uygun bir yapılma biçimi vardır. Dolayısıyla iki kişinin ancak yapacağı bir işi, tek kişi ile yapmaya kalkışmak doğru bir hareket değildir.

Yalnız taş duvar olmaz.
İnsanlar bir arada yaşamak zorundadırlar. Bu zorunluluk bir dayanışmayı, yardımlaşmayı gerekli kılar. Nasıl ki tek taşla duvar yapılamazsa, insanlar da tek başlarına tüm işlerinin üstesinden gelemezler. Dolayısıyla diğer insanlarla ilişki kurmak, işbölümü yapmak, iş birliğine geçmek durumundadır.

Yanlış hesap Bağdat`tan döner.
Ortaya çıkan bir yanlışlık çok geç de olsa, ne olursa olsun düzeltilmelidir.

Yapı taşı, yapıdan kalmaz.
Değerli, elinden iş gelen kimse boşta kalmaz. Mutlaka kendisine bir iş bulunur.

Yarası olan gocunur.
Bir işte sorumlu aranırken kusurlu olan kimse, açığı ortaya çıkacak diye telâşa düşer.

Yarım elma, gönül (hatır) alma.
Sunulan armağan küçük de olsa, gönül almaya yeter. Çünkü önemli olan dostlarımızı unutmadığımızı, hatırladığımızı ortaya koymaktır.

Yarım hekim candan eder, yarım hoca dinden eder.
Her işin bir ehli, ustası ya da uzmanı vardır. Bir iş, ehline değil de, yarım yamalak bir bilgiye sahip olan kişiye teslim edilirse, o işten iyi sonuç alınamaz. Hatta işin tamamen bozulduğu, kötü bir sonuç verdiği bile olur. Tecrübesi olmayan, acemi, kusurlu, eksik bir doktorun uyguladığı tedavi insanı ölüme götürebilir. Bunun gibi dinin ilkelerini iyi bilmeyen hoca da, insanları yanlış bilgilerle donatıp, onları, dine ters düşen yollara itebilir.

Yarınki kazdan, bugünkü tavuk yeğdir.
Bk. "Bugünkü tavuk..."

Yaş kesen, baş keser.
Ormanı meydana getiren ağaçlar bir memleketin can damarıdır. Yeşil tabiat, berrak su, temiz hava, yağmur, cıvıl cıvıl kuşlar, ağaçla birlikte vardır. Ağaçsız kalan yer kısa zamanda çöle döner, hayat orada son bulur. Öte yandan, ağaç memleket ekonomisine de

sayısız katkılarda bulunur. Hem ekolojik denge, hem de iktisadi hayat açısından ağacı koruma görevi bir zorunluluktur. Bu bakımdan bir ağacı boş yere kesen, insan hayatına kıymış gibi suç işlemiş olur.

Yatan aslandan, gezen tilki yeğdir.
Çok güçlü olup da çalışmayan, soylu olup da bir şeyler üretmeyen, tembel tembel oturup onun bunun sırtından geçinen kimselerden; güçsüz olup da çalışan, boş oturmayan ve geçimini sağlamak için uğraşan kimseler daha iyidir.

Yatanın, yürüyene borcu var.
İhtiyaçlarını gidermek, yaşamak isteyen kişi paraya ihtiyaç duyar. Para da ancak çalışmakla elde edilir. Tembel tembel oturan, çalışmayan, zamanını boşa geçiren kimse para kazanamaz. Para olmayınca da ihtiyaçlarını sağa sola borçlanarak karşılama yoluna gider. Doğal olarak borçlandığı kimseler de çalışan, boş durmayan, zamanını değerlendiren kimselerdir.

Yatan kurttan, yeler tilki yeğdir.
Bk. "Yatan aslandan..."

Yavaş (yumuşak huylu) atın çiftesi pek (yavuz) olur.
Mizaç itibariyle ılımlı, uysal, kaba ve hırçın olmayan, kolay yola gelen insanlar genellikle çok sabırlı olurlar. Bunlar öyle olur olmaz şeye hemen öfkelenmezler, kızmazlar. Ancak kimi zaman öyle öfkelenip patlarlar ki yanlarında durulmaz. Kendilerinden hiç beklenilmeyen bu tepkinin tek sebebi, sabırlarının artık taşmış olmasıdır. Bu bakımdan bu gibi kimselerin yumuşak huylarına aldanıp da gereksiz yere üzerlerine gidilmemelidir.

Yavuz at, yemini (yavuz it ününü) kendi artırır.
Gayretli, girişken, çalışkan, görevini ihmal etmeyen, üzerine aldığı işi tam yapan kimseler bunun mükâfatını görürler.

Yavuz hırsız, ev sahibini bastırır.
Edepsiz, arsız, ahlâksız, şarlatan, öyle kimseler vardır ki bunlar suç işlemekle kalmazlar, işledikleri suçu reddettikleri gibi, bir de bu suçu, zarar verdikleri kimseye yüklemeye ve onu susturmaya çalışırlar.

Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.
Anne-baba pek çok emek sarf edip zahmete katlanarak çocuklarını yetiştirip büyütürler. Ne var ki, büyüyen bu çocuklar kendilerini bu yaşa getiren anne-babalarını çoğu kez beğenmezler.

Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.
1. Yazın o sıcağında durmayan, güneşe aldırmadan çalışıp kazanan, yiyeceğini hazırlayan kişi kışın rahat eder; hiç sıkıntı çekmez. 2. Gençlikte çalışıp kazanan, har vurup harman savurmayan, varlık edinen kişi ihtiyarladığında rahat eder; sıkıntı çekmeden hayat sürer.

Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.

1. Yazın çalışma, kazanma günleridir. Bu zamanlarda çalışmayıp keyiflerine bakanlar, gününü gün ederler, kışın zor şartlarında yiyecek bulamazlar; sıkıntıya düşer ve ona buna avuç açarlar. 2. Gençliğinde çalışmayıp tembel tembel oturan, eğlenceye dalan, mal-mülk edinmeyen, kazanç sağlamayan kimse ihtiyarlığında ya da hastalığında sıkıntıya düşer; perişan olur.

Yazın gölge kovan, kışın karın ovar.
Bk. "Yazın gölge hoş...".

Yeğniği yel alır, ağır yerinde kalır.
Kişiliksiz, ağırbaşlı olmayan, züppe-hoppa, gayri ciddî, bir sözü diğerini tutmayan, hafif meşrep, zayıf karakterli kimseler bir varlık gösteremezler; bir yerde tutunamadıkları gibi onun bunun oyuncağı da olurlar. Ama ağır başlı, tavırlarında ciddî, sözünde duran, kişilikli, ahlâklı kimselere kimse ilişemez; onlar bulundukları yerde kolayca barınırlar, işlerinde başarılı oldukları gibi sevilip sayılırlar da.

Yel, kayadan ne koparır (aparır).
Güçsüz, güçlüye etki edemez. Sağlam karakterli, kişilik sahibi, onurlu, ciddî kimselere öyle önemsiz etkiler hiçbir şey yapamaz. Sağlam bir temele oturmuş işleri de kimi olaylar kolay kolay etkileyip bozamaz.

Yemeyenin malını yerler (üstüne bir bardak bu içerler).
Kimi cimri kimseler para ve mallarını biriktirirler ama harcamaya, yemeye bir türlü kıyamazlar. Ne var ki, onların kıyıp da faydalanamadığı bu para veya malı sağlıklarında o ya da bu, öldükten sonra ise mirasçıları bir güzel yerler.

Yerdeki yüze basılmaz (kimse basmaz).
Ağırbaşlı, nazik, alçakgönüllü, ilişkilerinde ılımlı kimselere kimse hor gözle bakmaz; onları hırpalamaz, ezmeye çalışmaz. Bunun yanında felâkete uğramış, yenik düşmüş, muhtaç kimselere de merhametli davranılır.

Yerini bilmeyen, yılda bir kat urba eskitir.
Kişi neyle uğraşacağını, ne iş yapacağını, hangisinin kendisine uygun geleceğini bilmeli ve ona göre bir seçim yapıp çalışmaya başlamalıdır. Aksi takdirde bir işte tutunamayarak, sık sık yer değiştirecek, bundan ötürü de çok zarar görecektir.

Yerin kulağı var.
Ne kadar saklı tutulursa tutulsun, gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca mutlaka duyulur. Bu bakımdan elden geldiğince tedbirli olmalı, olur olmaz yerde konuşmamalıdır.

Yılana yumuşak diye el sunma.
Hiçbir şeyin dış görünüşüne bakarak bir eylemde bulunmamalı kişi. Kolay görünen iş çok zor, yumuşak huylu bir kimse çok sert, zararsız gibi görünen bir durum çok tehlikeli olabilir ve zarar görebilir insan.

Yılanın başı küçükken ezilmeli.
Daha küçükken tehlikeli olacağı, zarar vereceği anlaşılan bir şeyin, düşmanın veya bir durumun önüne hemen geçilmeli; büyümesine izin verilmeden ortadan kaldırılmalıdır.

Yıl uğursuzundur.
Kimi dönemlerde arsız, yüzsüz, ahlâksız, adaletsiz kimseler el üstünde tutulur. Böyle bir zamanda dürüst, namuslu, erdemli kimseler zalimlerin baskısı altında kalırlar.

Yırtıcı (alıcı) kuşun ömrü az olur.
Ona buna saldıran, zarar veren, onun bunun sırtından geçinen kimselerin düşmanı çok olur. Az zamanda, bunlar da düşmanlarının gazabına uğrarlar, hak ettikleri cezayı görürler.

Yiğidin malı meydandadır.
Yiğit, mert insanlar aynı zamanda cömert olurlar. Mallarını herkesin yararlanması için ortaya koyarlar.

Yiğidin sözü, demirin kertiği.
Yiğit, mert kimseler sözlerinin eridirler. Onlar verdikleri sözden geri dönmezler, sözlerini inkâr da etmezler. Bu tıpkı bir demir üzerine açılmış çentik gibi meydandadır, kolay kolay yok olmaz.

Yiğit arkasından vurulmaz.
1. Mert olan alçakça yollara baş vurmaz. Düşmanıyla yüz yüze dövüşür, onu arkasından vurmaya çalışmaz. 2. Yiğit bir kimsenin yokluğundan haydanılarak arkasından konuşulmaz, dedikodusu yapılmaz, kötülenmez ve iftira atılmaz.

Yiğit meydanda belli olur.
Atıp tutma, "ben şöyle yaparım, böyle ederim" demek, kişinin yiğit olduğunu göstermez. Asıl yiğit iş başında, kavgaya ve mücadeleye tutuştuğunda belli olur.

Yiğit yarasına yiğit katlanır.
Mert olanların derdinden ancak mert olanlar anlar. Öte yandan, bir yiğitten gelen saldırıya da herkes katlanamaz, buna ancak yiğit olanlar dayanabilir.

Yiğit yiğide at bağışlar.
Yiğit, mert olmasının yanında gözü tok ve cömerttir de. Kendisi gibi gözü pek olana her türlü fedakârlığı yapmaktan kaçınmaz. En kıymetli varlığını bile kolayca bağışlar.

Yoğurdum (ayranım) ekşidir diyen olmaz.
Bk. "Kimse ayranım..."

Yoksul âlâ ata binse, selâm almaz.
Edinip görmemiş, sonradan bir makama ya da varlığa kavuşmuş olan kimse, etrafa hava atmaya, herkese yukarıdan bakmaya başlar; kimseyi beğenmez olur. Hatta selâmı bile insanlardan esirger.

Yol bilen kervana katılmaz.
Bir işte bilgisi olan, onun nasıl yapılacağını bilen, işinin ehli kimse, çoğunlukla başkalarının yardımına ihtiyaç duymaz; işini kendisi görmeye çalışır.

Yolcu yolunda gerek.
1. Bir yerden bir yere doğru gitmeye hazırlanan kimse, kimi sebeplerden ötürü oyalanmamalı, zaman geçirmeden yoluna koyulmalıdır. 2. Bir amacı gerçekleştirmek için çalışan, gayret sarf eden kimse kimi sebeplere takılıp kalmamalı; vakit kaybetmemeli ve bir an önce hedefine varmalıdır.

Yoldan (yol ile) giden yorulmaz.
Bir işin yapılmasında tutulacak yol, yöntem ortaya çıkacak sonuç açısından oldukça önemlidir. Yapacağı iş için en uygun usulü seçen kimse, işini kolayca yapar, başarılı olur, başına gelecek türlü hâllerden de korunur.

Yoldan kal, yoldaştan kalma.
Yolculukta insanın başına türlü işler, sıkıntılar, belâlar gelebilir. Bunların halledilmesi içinde bir insana gerek duyulur. Bu gereklik, yolculukta candan bir arkadaşın önemini büyük kılar. Dolayısıyla insan, candan bir yol arkadaşı bulabilmek için hareketini erteleyebilir.

Yol sormakla bulunur.
Bir işe kalkışan ama nasıl yapılacağını bilmeyen kişi, takip etmesi gereken yolu bilenlere sorarak öğrenip bulur.

Yol yürümekle, borç ödemekle tükenir.
Yola çıkan orada burada oyalanırsa, gideceği yere bir türlü ulaşamaz; borçlu olan da ödemesini aksatır, geciktirir, günü gününe ödemezse hiçbir zaman borçtan yakasını kurtaramaz. Bunlar gibi yaptığı işin üzerine yeterince eğilmeyen, uyuşuk davranan, gerekli çalışma ve çabayı göstermeyen, işini zamanında yapmayan kişi, yaptığı işten olumlu bir sonuç alamaz.

Yularsız ata binilmez.
Nasıl ki yularsız bir at zapt edilip yönlendirilemezse; bir kurala, bir disipline bağlı olmayan iş, kuruluş ya da kişi de idare edilip yönetilemez. Dolayısıyla kargaşanın, başıbozukluğun hüküm sürdüğü bir yerde işin başına geçmek doğru değildir.

Yumurtasına hor bakan civcivini cılk eder.
1. Kişi elinde olan işe gereken önemi vermezse, o işten olumlu bir sonuç alamaz. 2. Elinin altındakilerine önem vermeyen, onları iyi eğitmeyen onlardan ne olumlu davranışlar, ne de iyi işler bekleyemez.

Yurdun otlusundan kutlusu yeğdir.

Kuşkusuz ki insan yaşadığı yerin verimli olmasını ister. Daha da önemlisi o yaşadığı yerde huzur ve mutluluk ister. Kişinin başını felâketlerden kurtaramadığı, rahat ve özgür yaşayamadığı yurt ne kadar verimli olursa olsun, kişi için bir anlam ifade etmez.

Yuvarlanan taş yosun tutmaz.
Sürekli olarak iş değiştiren kimse bir başarı kazanamadığı gibi bir varlık da edinemez.

Yuvayı yapan dişi kuştur.
Evin dışındaki işler erkekten, içindeki işler de genellikle kadından sorulur. Bu bakımdan tertipli, geçinmesini bilen, çekip çeviren, en önemlisi tutumlu olan kadın ailesini huzurlu kılar; evin içine mutluluk getirir.

Yürük ata kamçı değmez.
Üzerine aldığı işi veya görevi aksatmadan, gerektiği gibi zamanında, en iyi şekilde yapan kişiye kimse bir şey diyemez.

Yürük at yemini kendi artırır.
Bir işte üstün çaba gösterenler, o ölçüde bir karşılık görürler.

Yüzü güzel olanın huyu da güzeldir.
Çoğunlukla kabul edilir ki, yüzü güzel olanın içi de güzeldir. Bu bakımdan insanın yüzü, içinin aynası olarak görülür. Eğer bir insanın yüzü hiç gülmez, asık suratlı olmaya devam ederse, o insanın katı yürekli, hoşgörüsüz, içinin de kötülükle dolu olduğuna hükmedilir. Eğer kişi güler yüzlüyse bu takdirde hoşgörülü, samimî, iyi yürekli, içten, duygulu, yumuşak huylu ve temiz olduğuna karar verilir. O hâlde denebilir ki, yüzü güzel görünen kişinin huyu da güzeldir.

Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur.
Bk. "Çok söyleme arsız olur..."

Yüz, yüzden utanır.
Bir aracı vasıtasıyla değil de, insanlar karşı karşıya gelince daha kolay uzlaşırlar. Çünkü böyle bir durumda herkes niyetini açıkça ortaya koyacak, isteyeceğini doğrudan isteyecek ve bir şeyini gizleyemeyecektir.

Z

Zahirenin ambarı sabanın ucundadır.
Hangi iş olursa olsun, olumlu sonuç açısından mutlaka yeterli bir emeği, özenli bir çalışmayı gerekli kılar. Sözgelimi bir çiftçinin bol ürün alabilmesi için toprağını en iyi şekilde sürmesi, işlemesi ve çok çalışması gerekir.

Zahmetsiz rahmet olmaz.
Sıkıntı çekmeden, güçlüklere göğsü germeden, yorulup emek vermeden, uğraşıp didişmeden, kimi masraflara da girmeden olumlu, güzel, hoş bir sonuç elde etmek mümkün değildir. Unutmayalım ki, Yüce Allah, çalışanları sever; onlara rahmet eder.

Zararın neresinden dönülse kârdır.
Zarar, bir şeyin ya da bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya kötü sonuçtur. Eğer zarar-ziyan devam ediyor ve önü alınamıyorsa, yapılan işi hemen kesmekle daha fazla zarardan kurtulmuş, zarardan kurtulmakla da kâr etmiş olursunuz.

Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolunu şaşırır.
Zengin, varlıklı kişi para ve mal gücüyle pek çok güçlüğü yenip aşar. Yoksul ise, parasızlık ve imkânsızlık yüzünden en kolay işleri bile başaramaz; en ufak engel karşısında bile şaşırıp kalır.

Zenginin malı, züğürdün çenesi yorar.
Yoksul, züğürt kimseler çoklukla birinin zenginliğinden, malından ve parasından, kazancından, hatta yiyip içmesinden, gezip tozmasından söz ederler. Oysa böylesi bir konuşma son derece gereksiz ve yersizdir; ayrıca ellerine bir şey geçmediği gibi dedikoduya da bulaşmış ve yanlış bir iş yapmış olurlar.

Zırva tevil götürmez.
Saçma sapan, boş, anlamsız olan bir düşünceyi açıklamaya, yorumlamaya, savunmaya ve haklı göstermeye kalkışmak son derece yanlıştır.

Zora dağlar dayanmaz.
Gücü, kuvveti elinde bulunduran ve zor kullanan kimseler pek çok kimseye boyun eğdirirler; öyle ki büyük güçleri bile yener, istediklerini yaptırırlar.

Zor kapıdan girerse, şeriat bacadan çıkar.
Zorbaların, zalimlerin bulundukları yerde baskı, zulüm ve haksızlık hüküm sürer. Dolayısıyla böyle bir yerde Yüce Allah`ın buyrukları çiğnenmiş, ortadan kaldırılmış demektir.

Zorla güzellik olmaz.
İnsanların yapıları bir değildir. Bu bakımdan beğenme, hoşlanma duyguları da farklı farklıdır. Dolayısıyla bir kişiye beğenmediği bir şeyi zorla beğendirmeye çalışmak yanlış bir yola girmek demektir.

Zor oyunu bozar.
1. Zor kullanılarak işlemekte olan bir düzen bozulup durdurulabilir ya da istenen yöne çevrilebilir. 2. Bir oyun veya hile, güç kullanılarak kestirme yoldan boşa çıkarılabilir, işlemez kılınabilir.

Zurnada peşrev olmaz (ne çıkarsa bahtına).
Rast gele yapılan plânsız, programsız işlerde yöntem, kural aranmaz; işin sonucu da kestirilemez.

Züğürtlük zâdeliği bozar.

Zengin, varlıklı ve soylu kimseler yoksullaşıp parasız pulsuz kalınca zamanla soyluluklarını da yitirirler.